

De arbeidsmarktpositie van afgestudeerden van het hoger economisch onderwijs 1991

Citation for published version (APA):

van de Loo, P. J. E., Ramaekers, G. W. M., & van der Velden, R. K. W. (1992). *De arbeidsmarktpositie van afgestudeerden van het hoger economisch onderwijs 1991: HBO-Monitor 1991*. Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt, Faculteit der Economische Wetenschappen. ROA External Reports

Document status and date:

Published: 01/01/1992

Document Version:

Publisher's PDF, also known as Version of record

Please check the document version of this publication:

- A submitted manuscript is the version of the article upon submission and before peer-review. There can be important differences between the submitted version and the official published version of record. People interested in the research are advised to contact the author for the final version of the publication, or visit the DOI to the publisher's website.
- The final author version and the galley proof are versions of the publication after peer review.
- The final published version features the final layout of the paper including the volume, issue and page numbers.

[Link to publication](#)

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal.

If the publication is distributed under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license above, please follow below link for the End User Agreement:

www.umlib.nl/taverne-license

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us at:

repository@maastrichtuniversity.nl

providing details and we will investigate your claim.

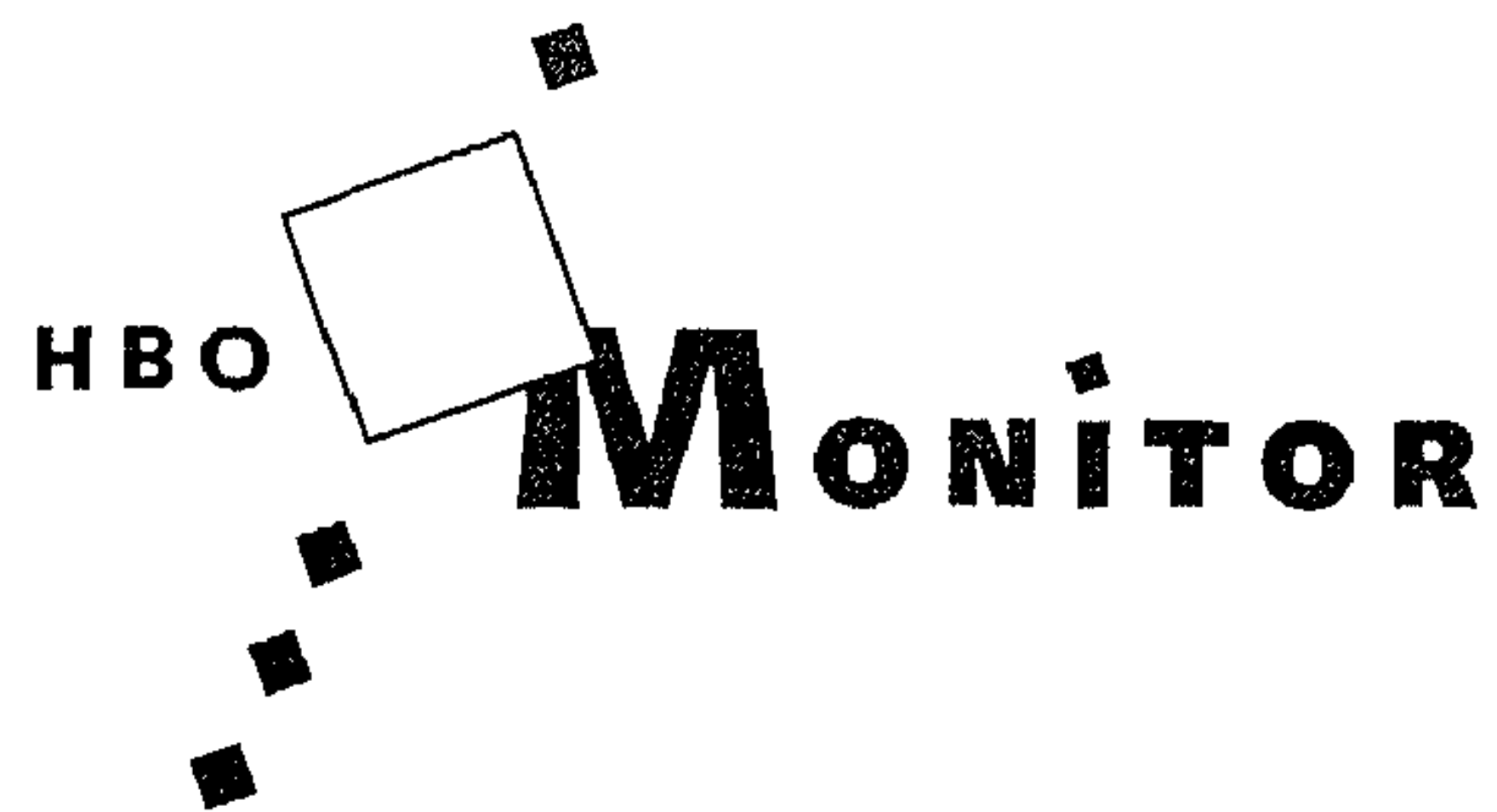

De arbeidsmarktpositie
van afgestudeerden van het

**hoger economisch
onderwijs**

1991

De arbeidsmarktpositie
van afgestudeerden van het
hoger economisch onderwijs

1991

Voorlichtingsdienst HBO-Raad

September 1992

Inhoudsopgave

Voorwoord 5

Samenvatting 6

1 De HBO-Monitor 10

1.1 Inleiding 10

1.2 Opzet van de HBO-Monitor 10

1.3 Leeswijzer 12

2 Dataverzameling en respons 13

2.1 Deelname aan de HBO-Monitor 13

2.2 Respons 13

2.3 Non-respons onderzoek 15

3 Beschrijving onderzoeksgroep 17

3.1 Achtergrondkenmerken 17

3.2 Kwalificaties 18

4 Maatschappelijke positie en arbeidsmarktloopbaan na afstuderen 22

4.1 Maatschappelijke positie na afstuderen 22

4.2 Vervolgonderwijs 23

4.3 Intredewerkloosheid 25

4.4 Mobiliteit 29

4.5 Huidige arbeidsmarktpositie 32

5 Kenmerken van de huidige functie 37

5.1 Wijze van functieverwerving 37

5.2 Dienstverband en aanstelling 39

5.3 Beroep en branche 43

5.4 Functievereisten 48

5.5 Leidinggeven en inkomen 52

6 Aansluiting tussen gevolgde studierichting en huidige functie 57

6.1 Inleiding 57

6.2 Kwalificatieprofielen 58

6.3 Bijscholing 61

6.4 Oordeel over gevolgde studierichting 63

Literatuur 67

Bijlage 1 Indeling studierichtingen heo 68

Bijlage 2 Definitie van variabelen in multivariate analyses 69

Bijlage 3 Schattingsresultaten 72

Bijlage 4 Tabellen aansluiting tussen studierichting en huidige functie 79

Voorwoord

Het door de hogescholen in Nederland verzorgde hoger beroepsonderwijs (hbo) is gericht op de overdracht van theoretische kennis en op de ontwikkeling van vaardigheden in nauwe aansluiting op de beroepspraktijk. Om dit te kunnen doen, stelt de samenleving de hogescholen financiële middelen ter beschikking. De samenleving verwacht van de hogescholen niet alleen dat die middelen doelmatig worden besteed, maar zeker ook dat kwalitatief hoogwaardig onderwijs wordt gegeven.

Om dit laatste te bewaken hanteren de hogescholen een aantal instrumenten. Het belangrijkste instrument is de kwaliteitszorg. Daarbij is uiteraard één van de belangrijkste vragen 'hoe sluit de opleiding aan op de praktijk'. Voor het krijgen van een antwoord op die vraag ligt het voor de hand naast werkgevers ook afgestudeerde hbo'ers te benaderen.

De HBO-Raad heeft daarvoor een instrument laten ontwikkelen: de HBO-Monitor.

De uitvoering van dit project is opgedragen aan het Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt (ROA) van de Rijksuniversiteit Limburg in samenwerking met het Servicebureau Schoolverlatersinformatie te Amsterdam. De ontwikkeling van het instrument heeft deels plaatsgevonden binnen het project 'Monitoringsysteem HSAO-werkveld' dat in opdracht van het Nederlands Instituut voor Zorg en Welzijn (NIZW) wordt uitgevoerd door het COA-Groningen, het ROA en de Rijkshogeschool Groningen.

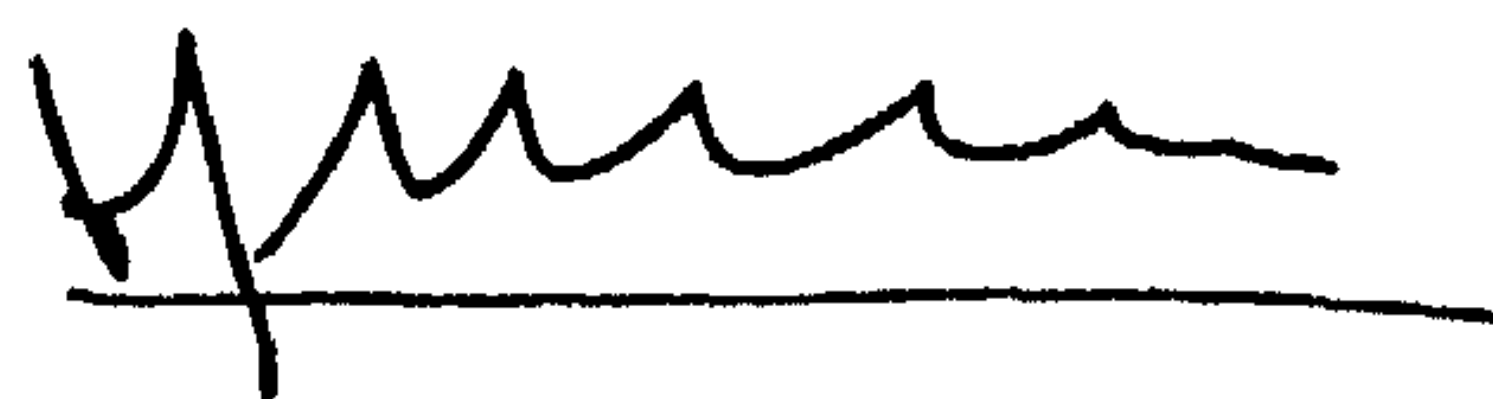
De HBO-Monitor is een instrument dat afgestudeerde hbo'ers op de arbeidsmarkt 'volgt'. Het instrument stelt hogescholen jaarlijks in staat per studierichting zicht te krijgen op de arbeidsmarktsituatie van de eigen afgestudeerden, alsmede op de landelijke situatie. Dit laatste maakt de uitkomsten van het instrument ook bruikbaar voor derden als bedrijfsleven, branche- en beroepenorganisaties.

In de periode eind 1991-begin 1992 hebben ongeveer 50 hogescholen aan de HBO-Monitor deelgenomen. Hierbij werden ongeveer 16.000 in 1989-1990 afgestudeerde hbo'ers benaderd. De hogescholen hebben daartoe de HBO-Raad opdracht verstrekt. Het onderzoek wordt in 1992 opnieuw uitgevoerd, maar dan onder studenten die in 1990-1991 zijn afgestudeerd. Alle deelnemende hogescholen hebben een strikt vertrouwelijk rapport ontvangen dat betrekking heeft op de eigen hogeschool. Naast die zogenoemde instellingsrapportages verschijnen zes openbare sectorrapportages. In die qua opzet overeenkomstige rapportages wordt het landelijke beeld van een onderwijssector en de studierichtingen daarbinnen geschetst. Het is de eerste keer dat op zo'n uitgebreide schaal hbo-afgestudeerden in een onderzoek zijn betrokken. Er is een schat aan informatie in dit rapport verwerkt. Wellicht roept dit ook weer nieuwe vragen op, die in een vervolganalyse aan bod kunnen komen.

De voorliggende onderzoeksrapportage, waarvoor het ROA inhoudelijk verantwoordelijk is, heeft betrekking op de sector hoger economisch onderwijs.

H.A.J. Kemner,
voorzitter HBO-Raad

H. Mulders,
secretaris HBO-Raad

Samenvatting

In opdracht van de hogescholen zijn in de periode eind 1991-begin 1992 ruim 16.000 in 1989-1990 afgestudeerde hbo'ers schriftelijk benaderd in het kader van een onderzoek naar hun positie op de arbeidsmarkt en hun oordeel over de aansluiting tussen de studie en de beroepspraktijk. Dit rapport doet verslag van de resultaten met betrekking tot de afgestudeerden van het hoger economisch onderwijs (heo), waarvan er 1785 aan het onderzoek hebben meegewerkt. Hieronder wordt een aantal onderzoekbevindingen met betrekking tot de arbeidsmarktpositie en de aansluiting tussen de studie en de beroepspraktijk van afgestudeerde heo'ers samengevat.

1 Arbeidsmarktpositie van heo-studierichtingen

Na een hogere economische opleiding stroomt 21% van de afgestudeerden door naar vervolgonderwijs. Dit is iets hoger dan de gemiddelde doorstroom na het hbo, die 19% bedraagt. Van deze doorstromers kiest 90% voor een universitaire opleiding. Dit is veel hoger dan het hbo-gemiddelde van 75%. De afgestudeerden van het heo die er voor kiezen om de arbeidsmarkt te betreden, zijn over het geheel genomen niet of slechts kort werkloos voordat zij de eerste baan vinden: 75% heeft direct na de studie een betaalde baan (het hbo-gemiddelde ligt op 73%). Het aandeel van werklozen, dit wil zeggen afgestudeerden die geen betaald werk hebben (noch als hoofdbezigheid, noch als nevenactiviteit), actief op zoek zijn naar betaald werk en daar binnen twee weken mee kunnen beginnen, bedraagt op het moment van de enquête bij het heo 5% en bij het totale hbo 6%. Het heo wijkt dus niet of nauwelijks af van het totale hbo. Binnen het heo doen zich geen significante verschillen tussen de studierichtingen voor, wat de werkloosheid onder de afgestudeerden betreft.

Afgestudeerden van de studierichtingen bedrijfsinformatica vt, bibliotheek vt/dt, accountancy & belasting vt/dt en journalistiek vt komen in een relatief beperkt aantal beroepen terecht. De afgestudeerden van hotel & toerisme/recreatie vt, economisch-linguïstisch & vertaler vt, commerciële economie vt, huishoudwetenschappen vt en commerciële economie dt zijn over een groter aantal beroepen verspreid.

Van de betaald-werkende afgestudeerden van het heo werkt een minderheid in middelgrote organisaties (50 tot 100 personeelsleden). De meesten werken hetzij in kleine organisaties met minder dan vijftig personeelsleden, hetzij in grote organisaties met meer dan honderd personeelsleden.

Van de betaald-werkende afgestudeerden met een hbo-opleiding economie heeft 22% een functie waarvoor niet minimaal hbo-niveau werd vereist. Dit percentage is identiek aan het hbo-gemiddelde. Overigens moet hierbij wel gewezen worden op het feit dat het gaat om startfuncties voor (in het algemeen) beginnende beroepsbeoefenaren. Afgestudeerden van de studierichtingen economisch-juridisch & bestuur vt/dt, commerciële economie vt, economisch-linguïstisch & vertaler vt, hotel & toerisme/recreatie vt, huishoudwetenschappen vt of commerciële economie dt hebben relatief de grootste kans om terecht te komen in een functie waarvoor niet minimaal hbo-niveau werd vereist.

De meeste (69%) afgestudeerden van het heo komen in functies terecht waarvoor de eigen of een verwante studierichting werd vereist. Dit is lager dan het hbo-gemiddelde van 82%. Bijna eenderde oefent een functie uit waarvoor geen specifieke studierichting werd vereist (23%) of waarvoor een andere dan de eigen studierichting werd vereist (8%). Vooral afgestudeerden

accountancy & belasting vt/dt, bedrijfsinformatica vt, bedrijfseconomie vt, journalistiek vt, bedrijfseconomie dt en bibliotheek vt/dt komen vrijwel uitsluitend in functies terecht waarvoor de eigen of een verwante studierichting werd vereist. Afgestudeerden van de studierichtingen economisch-linguïstisch & vertaler vt, huishoudwetenschappen vt, economisch-juridisch & bestuur vt/dt en commerciële economie dt komen vaker dan gemiddeld ook terecht in hetzij functies waarvoor geen specifieke studierichting werd vereist, hetzij functies waarvoor een andere dan de eigen studierichting werd vereist.

Wanneer men een economische studie in het hbo heeft gevolgd en werkzaam is, verwerft men een hoger inkomen dan doorgaans met een hogere beroepsopleiding het geval is. Betaald-werkende afgestudeerden van het heo verdienen gemiddeld f 3238,- bruto per maand. Dit is f 250,- meer dan het hbo-gemiddelde. Slechts 5% verdient minder dan f 2000,- bruto per maand. Hierbij dient te worden bedacht dat afgestudeerden van het heo gemiddeld meer uren per week werken dan bij het totale hbo het geval is. Indien wordt uitgegaan van het inkomen per uur, dan blijkt dit onder afgestudeerden van het heo gemiddeld iets lager te liggen dan bij het totale hbo. Het feit dat afgestudeerden van het heo meer verdienen dan gemiddeld is dus een gevolg van het feit dat zij meer uren werken. Met een afgeronde studie accountancy & belasting vt/dt, bedrijfsinformatica vt, bedrijfsinformatica dt of bedrijfseconomie dt verwerft men het hoogste inkomen per uur. Afgestudeerden van de studierichting bibliotheek vt/dt ontvangen daarentegen het laagste inkomen per uur.

2 Arbeidsmarktpositie van heo'ers en de invloed daarop van geslacht, vooropleiding en regio

In het onderzoek komt naar voren dat het voor de kans op het direct vinden van betaald werk, de kans om in een qua opleidingsniveau aansluitende functie terecht te komen en het inkomen niet uitmaakt welk geslacht men heeft. Wel is gebleken dat vrouwen, als ze eenmaal werkloos zijn, sneller betaald werk vinden dan mannen. Bovendien hebben ze een grotere kans om een vaste aanstelling te verwerven. Als men echter werkt, hebben mannen een grotere kans om in een leidinggevende functie terecht te komen. De genoten vooropleiding heeft alleen effect op het direct vinden van betaald werk. Gebleken is dat de oorspronkelijk uit het havo of het vwo afkomstige afgestudeerden de grootste kans hebben om direct na de heo-studie betaald werk te vinden.

Wat regionale verschillen betreft, is gebleken dat men in het westen des lands een relatief grotere kans heeft om direct na de heo-studie betaald werk te verwerven, alsmede om vanuit een situatie van werkloosheid betaald werk te vinden. Daarentegen is de kans op een vaste aanstelling in West-Nederland relatief klein. In het noorden heeft men een relatief grotere kans om in een qua opleidingsniveau aansluitende functie terecht te komen. Bij de kans om in een leidinggevende functie terecht te komen en de hoogte van het inkomen speelt de regio geen rol.

3 Aansluiting tussen gevolgde studierichting en huidige functie van heo'ers

In het onderzoek is aan de hbo'ers die betaald werk verrichten, gevraagd om een oordeel te geven over de aansluiting tussen datgene dat in de opleiding is geleerd en hetgeen vereist wordt vanuit de huidige functie. Hiertoe kreeg men een lijst van ruim 30 aspecten voorgelegd die voor de uitoefening van de functie mogelijk van belang zijn. Deze aspecten hebben betrekking op specifieke kennisgebieden, praktische vaardigheden en sociaal-communicatieve vaardigheden. Bij elk aspect kon de afgestudeerde aangeven in hoeverre het betreffende item van belang is voor een goede uitoefening van de huidige functie, in hoeverre men bijscholing behoeft op dit gebied en in hoeverre in de opleiding aan het betreffende aspect aandacht moet worden geschonken.

Belangrijke aspecten huidige functie

Bij de analyse van het percentage betaald-werkende afgestudeerden dat een bepaald aspect zeer of tamelijk belangrijk vindt voor een goede beroepsuitoefening blijken de volgende aspecten in zowel het hbo als het heo een gemiddelde score van 80% of hoger te hebben (tussen haakjes staat de gemiddelde score voor het heo):

- algemene vaktheoretische kennis (86%);
- specialistische vakkennis (80%);
- bijhouden van recente ontwikkelingen in eigen vakgebied (84%);
- analytische en diagnostische vaardigheden (84%);
- originaliteit, conceptualiteit, innovatief vermogen (84%);
- zelfstandigheid, initiatieven nemen (97%);
- plannen, coördineren en organiseren van activiteiten (87%);
- mondelinge presentatie (94%);
- schriftelijke presentatie (92%);
- samenwerken met collega's (96%);
- contacten leggen en onderhouden met derden (91%);
- inlevingsvermogen (88%);
- aanpassingsvermogen, flexibiliteit (96%).

In vergelijking met het hbo als totaal worden door de heo'ers met name ook de volgende zeven kennisvelden en vaardigheden als belangrijk ervaren:

- kennis van computerprogrammatuur, informatica;
- inzicht in bedrijfsvoering en bedrijfsorganisatie;
- inzicht in en uitvoeren van administratieve en andere beheerstaken;
- inzicht in financieel management van organisatie;
- commerciële kennis en vaardigheden;
- actieve en passieve beheersing van vreemde talen;
- statistische, rekenkundige, wiskundige kennis en vaardigheden.

Bijscholingsbehoefte

De bijscholingsbehoefte door alle hbo'ers tezamen blijkt tussen de verschillende aspecten behoorlijk te variëren, namelijk van 6 tot 55 procent. De aspecten waaraan de grootste bijscholingsbehoefte bestaat zijn:

- specialistische vakkennis;
- recente ontwikkelingen in het eigen vakgebied;
- kennis van computerprogrammatuur, informatica;
- toepassen van vakspecifieke methoden en technieken.

In grote lijnen komt de bijscholingsbehoefte bij het heo overeen met die in het totale hbo. Bij een deel van de studierichtingen in het heo blijkt bij de betaald-werkende afgestudeerden daarnaast een grote behoefte aan bijscholing te bestaan met betrekking tot aspecten als commerciële kennis en vaardigheden en mondelinge presentatie. Daarnaast kan worden geconstateerd dat de bijscholingsbehoefte bij het heo ten aanzien van de meeste aspecten iets lager is dan bij het totale hbo.

Van alle hbo'ers blijkt 37% na afstuderen een cursus of opleiding in het post-hoger onderwijs te hebben gevolgd of thans nog te volgen. Voor het heo geldt een iets hoger percentage van 45%. Binnen het heo bestaan er enkele significante verschillen: de afgestudeerden communicatie vt, journalistiek vt en bedrijfsinformatica dt blijken zich minder vaak bij te scholen, terwijl de deelname bij afgestudeerden accountancy & belasting vt/dt en bedrijfseconomie vt en dt verhoudingsgewijs hoog genoemd kan worden.

Oordeel over de opleiding

Bijna 80% van de hbo'ers blijkt tevreden te zijn over de aansluiting van de door hen tijdens het hbo gevolgde stage op het beoogde beroepenveld. Het oordeel van de heo'ers luidt vrijwel hetzelfde: 75% is tevreden over deze aansluiting. Alleen bij de studierichtingen commerciële economie vt, economisch-linguïstisch & vertaler vt en bibliotheek vt/dt blijkt ruim eenderde van de afgestudeerden minder tevreden te zijn over deze aansluiting.

In hoeverre zijn de afgestudeerden van mening dat de aandacht die tijdens de studie aan de verschillende werkaspecten is besteed, voldoende is geweest? Wanneer het hbo als geheel in

beschouwing wordt genomen, blijkt bij circa de helft van de werkaspecten meer dan eenderde van de respondenten te hebben aangegeven dat aan deze aspecten meer aandacht gedurende de studie dient te worden besteed. Hoog scoort een vijftal clusters van aspecten. Ten eerste worden kennis en vaardigheden genoemd die direct met (het toepassen van) de gevolgde studierichting te maken hebben: specialistische vakken, bijhouden van recente ontwikkelingen in vakgebied en toepassen van vakspecifieke methoden en technieken, evenals kennis van computerprogrammatuur en informatica. Vervolgens achten de afgestudeerden meer aandacht wenselijk voor aspecten zoals analytische vaardigheden, innovatief vermogen en zelfstandigheid. Daarnaast zou volgens veel afgestudeerden de aandacht voor wettelijke regelingen wat betreft het eigen en arbeidsrechtelijke vakgebied uitgebreid kunnen worden. Leidinggeven vormt samen met het plannen en coördineren een vierde cluster. Als laatste cluster kunnen mondelinge en schriftelijke presentatie worden onderscheiden samen met communicatieve vaardigheden.

Hoewel de resultaten voor het heo hierbij in grote lijnen aansluiten, geven de afgestudeerden van het heo gemiddeld echter vaker aan dat tijdens de studie meer aandacht moet worden besteed aan commerciële kennis en vaardigheden en geven zij gemiddeld minder vaak aan dat meer aandacht moet worden geschonken aan wettelijke regelingen in het eigen vakgebied, arbeidsvoorwaarden en arbeidsrecht, het toepassen van vakspecifieke methoden en technieken en aan kennis over toepassingsmogelijkheden van materialen. Wat betreft deze commerciële vaardigheden moet worden opgemerkt dat hierbij forse verschillen tussen de studierichtingen bestaan.

1 De HBO-Monitor

1.1 Inleiding

Door het Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt (ROA) is een model ontwikkeld voor het periodiek monitoren door universiteiten en hogescholen van de arbeidsmarktpositie van hun afgestudeerden (Van Dam, Heijke & Ramaekers, 1989). Dit model omvat een onderzoek onder zowel de vraagzijde van de arbeidsmarkt (de werkgevers) als de aanbodzijde (de afgestudeerden). Uitgangspunt van het onderzoek onder de afgestudeerden is dat instellingen zelf actief betrokken worden bij de opzet en uitvoering ervan. Hierdoor wordt bereikt dat de uitkomsten van het onderzoek direct gebruikt kunnen worden voor de interne kwaliteitsbewaking alsmede voor het post-hoger onderwijsbeleid, het stagebeleid en het alumni-beleid. Het model wordt sinds een paar jaar toegepast door de Rijksuniversiteit Limburg (Ramaekers & Heijke, 1991), terwijl de mogelijkheden worden verkend voor invoering aan andere universiteiten.

In het voorjaar van 1990 heeft de HBO-Raad het ROA opdracht gegeven om dit model, in samenwerking met het Servicebureau Schoolverlatersinformatie te Amsterdam, nader uit te werken voor afgestudeerden van het hbo. Het ROA heeft hierbij de projectleiding en is verantwoordelijk voor de instrumentontwikkeling, de kwaliteitsbewaking, het databeheer en de landelijke sectorrapportages. Het Servicebureau is verantwoordelijk voor de organisatie en coördinatie van de dataverzameling, de gegevensverwerking en de (vertrouwelijke) rapportages ten behoeve van de afzonderlijke instellingen. Van het Servicebureau hebben de volgende personen in het project geparticipeerd: D. Kaandorp, J.J. Rutjes, drs. J.C. Toppen en M.P. Verheggen. Vanuit het ROA hebben in het project geparticipeerd: drs. R.J.P. Dekker, drs. B.J.H. Lodder, drs. P.J.E. van de Loo, J.M.J.A. Pisters en drs. G.W.M. Ramaekers. De projectleiding was in handen van dr. R.K.W. van der Velden. Het project is vanuit de HBO-Raad begeleid door dr. A.A.B. van Bommel.

Het project heeft bijzonder geprofiteerd van de adviezen die zijn ontvangen van: M.H. Tan (sectorale kerngroep kuo), ir. A.T. de Bruyn, A.M.J.L. Feryn, drs. R.H. Harryvan, drs. A. Jonkman, drs. A.M. Plaizier, drs. J. van Ravens, drs. M.M.P. Verhaegh en drs. H.A.G.T. Verheijde (sectordeskundigen HBO-Raad), L.J.J. van der Ark, drs. J. Gerritsma en A.M. Kamoschinski (Nederlands Instituut voor Zorg en Welzijn), drs. J.J. Dijkstra, drs. A.L. de Jong en drs. P.P.M. van Opheusden (Contactcentrum Onderwijs Arbeid Groningen) en drs. F. Hengeveld en mr. W. Roseboom (Rijkshogeschool Groningen).

1.2 Opzet van de HBO-Monitor

De HBO-Monitor bestaat uit twee instrumenten. Ruim één jaar na het verlaten van de opleiding krijgt de afgestudeerde een zogeheten basisvragenlijst toegestuurd. Deze basislijst bevat vragen over: achtergrondkenmerken van de afgestudeerde, de gevolgde vooropleiding en studie binnen het hbo, eventuele werk- en bestuurservaring, verrichte activiteiten na het verlaten van de opleiding, verloop van de arbeidsmarktintrede en huidige arbeidsmarktpositie, de eventuele huidige functie en het bedrijf waarin men werkzaam is, eventuele vervolgopleidingen, de aansluiting tussen de gevolgde studierichting en de huidige functie en de bijscholingsbehoefte. De definitie en classificatie van de variabelen sluit waar mogelijk aan bij de gangbare indelingen die worden gehanteerd door het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS). De basisvragenlijst geeft informatie over de startfuncties van de afgestudeerden en geeft een snelle feedback aan de opleiding over de aansluiting onderwijs-arbeid.

Deze informatie kan in beginsel jaarlijks worden geactualiseerd met behulp van de zogeheten jaarkart. Hierin wordt de arbeidsmarktloopbaan van het achterliggende jaar in kaart gebracht en worden opnieuw vragen gesteld over de huidige functie, bedrijf en eventuele vervolgopleidingen.

Bij de opzet van de HBO-Monitor is gekozen voor een benadering waarin voor zes hbo-sectoren¹ (technisch, economisch, pedagogisch, sociaal-agogisch, gezondheidszorg en kunstonderwijs) zoveel mogelijk vergelijkbare informatie wordt verzameld. De informatie is eveneens vergelijkbaar met de gegevens die de Stichting Hoger Agrarisch Onderwijs verzamelt in een vergelijkbaar onderzoek onder afgestudeerden van het hoger agrarisch onderwijs. Tenslotte is op onderdelen vergelijking mogelijk met uitkomsten van de Enquête Beroepsbevolking van het CBS.

De onderzoeksgroep van de HBO-Monitor bestaat in beginsel uit diegenen die een getuigschrift hebben gehaald bij één van de initiële eerste fase opleidingen van het hbo. Het afgelopen jaar betrof dit de afgestudeerden uit de periode september 1989 tot en met september 1990.

Elke hogeschool kan, tegen een vergoeding van een vast bedrag per afgestudeerde, met één of meer sectoren in het project participeren. In het uitvoeringsjaar 1991 participeerden 46 hogescholen in het project, met in totaal 16.000 afgestudeerden. Dit betekent dat de HBO-Monitor 1991 ongeveer de helft van de totale uitstroom aan afgestudeerden van het hbo dekt.

De hogescholen worden actief betrokken bij de uitvoering van het onderzoek. In eerste instantie leggen zij een lijst aan met afgestudeerden, waarbij elke afgestudeerde een uniek nummer krijgt toegekend. Deze nummers worden tevens op de vragenlijst afgedrukt. Vervolgens versturen zij de vragenlijsten met een begeleidende brief naar de afgestudeerden. Deze sturen op hun beurt de ingevulde vragenlijsten rechtstreeks naar het Servicebureau. Na verloop van tijd geeft het Servicebureau aan de hogescholen door welke nummers zijn binnengekomen en aan welke nummers een rappel moet worden gestuurd. Ook dit rappel (wederom bestaande uit een vragenlijst en een begeleidende brief) wordt door de hogescholen zelf verstuurd. Indien de respons van een hogeschool beneden de 50% blijft, wordt deze procedure nog eens herhaald.

In het eerste uitvoeringsjaar van de HBO-Monitor is gebleken dat de dataverzameling voor de meeste hogescholen veel werk met zich mee brengt. Bovendien is men vaak onbekend met de activiteiten die een grootscheepse dataverzameling met zich meebrengt. Dit heeft tot gevolg gehad dat de oorspronkelijke tijdsplanning niet in alle gevallen gehandhaafd kon blijven. Dit bracht ook met zich mee dat bij een aantal hogescholen de afgestudeerden slechts éénmaal benaderd zijn. Voor komend uitvoeringsjaar is daarom gekozen voor een model waarbij de hogescholen, wanneer zij dat willen, de verzending van vragenlijsten centraal kunnen laten uitvoeren.

De deelnemende hogescholen krijgen rechtstreeks van het Servicebureau een strikt vertrouwelijk² rapport toegestuurd, waarin de gegevens van de 'eigen' afgestudeerden staan vermeld. De gegevens van afgestudeerden zijn in een aantal gevallen samengevoegd om herkenning van individuen te voorkomen. Tevens wordt aan de deelnemende hogescholen een, eveneens vertrouwelijke, landelijke tabellenset toegezonden, qua opzet vergelijkbaar met de instellingsrapportage, waarin vergelijkbare informatie staat, maar dan voor de landelijke situatie. Op deze manier kan elke hogeschool voor zichzelf nagaan hoe de 'eigen' groep het doet in vergelijking met de landelijke cijfers.

In de landelijke sectorrapportages, waarvan de voorliggende deel uitmaakt, wordt meer diepgaand op de gegevens van het onderzoek ingegaan. Deze rapportages hebben tot doel om inzicht te bieden in de arbeidsmarktsituatie van afgestudeerden van een specifieke hbo-sector en een analyse te geven van de verschillen die er op dit punt tussen afgestudeerden of tussen

1. Deze indeling in sectoren is gebaseerd op de indeling in studierichtingen en sectoren in de HBO-almanak 1989/1990.

2. De instellingsrapportages worden in enkelvoud aangemaakt en zijn niet beschikbaar voor derden. Ditzelfde geldt voor de landelijke tabellenset.

studierichtingen bestaan. Om met een zekere mate van betrouwbaarheid uitspraken te kunnen doen over een bepaalde studierichting is een minimumgrens aangehouden van circa 50 respondenten. Indien in een bepaalde studierichting minder dan 50 respondenten voorkwamen, heeft in beginsel clustering plaatsgevonden met vergelijkbare studierichtingen. In de regel zijn hierbij voltijd- en deeltijdstudierichtingen apart gehouden (behalve bij het kunstonderwijs). Het resultaat van de clustering staat vermeld in bijlage 1 en wordt nader toegelicht in hoofdstuk 2.

Buiten deze instellings- en sectorrapportages zullen nog aanvullende analyses en rapportages op het databestand plaatsvinden. Deze zullen echter meer een ad-hoc karakter kennen, gericht op de beantwoording van specifieke vragen vanuit ondermeer onderwijsveld of beleid.

1.3 Leeswijzer

Hoofdstuk 2 doet verslag van de dataverzameling in het algemeen en de respons voor de sector economie in het bijzonder. Ook wordt hier nader ingegaan op het non-responsonderzoek. In hoofdstuk 3 wordt een beschrijving gegeven van enkele achtergrond- en kwalificatiekenmerken van de afgestudeerden.

Hoofdstuk 4 gaat nader in op de maatschappelijke positie na afstuderen, de eventuele doorstroom naar vervolgonderwijs, de intredewerkloosheid en de mobiliteit van de afgestudeerden.

Hoofdstuk 5 presenteert een aantal kenmerken van de functie die de afgestudeerden bekleden, alsmede van het bedrijf of de instelling waar ze werkzaam zijn.

Hoofdstuk 6 gaat in op het oordeel van de afgestudeerden over de aansluiting tussen de gevolgde studierichting en de huidige functie en op de door hen aangegeven bijscholingsbehoefte.

Als algemene opmerking vooraf is het nuttig om erop te wijzen dat in de tabellen uitsluitend de aantallen respondenten zijn opgegeven die een vraag daadwerkelijk beantwoord hebben. Dit betekent dat degenen die een vraag niet hebben ingevuld bij de berekening van de totalen en percentages buiten beschouwing zijn gelaten. Het kan voorkomen dat de percentages door afronding niet altijd tot 100% optellen. Indien in een cel 0% staat afgedrukt, dan betekent dat afgerond 0%. Het gaat dan in de regel slechts om één of enkele respondenten. Wanneer een cel leeg is, betekent dit dat geen enkele respondent in de betreffende cel voorkomt. Wanneer de desbetreffende waarde niet kan worden berekend, wordt dit met een punt aangegeven. Onder de tabellen staat, indien van toepassing, aangegeven of de verschillen die tussen de studierichtingen worden geconstateerd significant zijn. Dit is gebeurd met behulp van een chi-kwadraat toets.³

3. Deze toets geeft aan in hoeverre de geobserveerde frequenties in een tabel afwijken van de frequenties die worden verwacht indien er geen samenhang is tussen de beide variabelen. De bijbehorende p-waarde geeft de kans aan dat de gevonden verschillen op toeval berusten.

2 Dataverzameling en respons

2.1 Deelname aan de HBO-Monitor

Voorjaar 1991 heeft de HBO-Raad de hogescholen benaderd om de belangstelling te peilen voor een eventuele deelname aan de HBO-Monitor. Aan het eind van die zomer bleken 46 van de 75 hogescholen belangstelling te hebben voor het project. Aangezien de deelname soms meerdere sectoren van een hogeschool betreft betekent dit dat uiteindelijk 87 sectoren van hogescholen hebben meegewerkt aan de HBO-Monitor in 1991 en dat ruim 16.000 afgestudeerde hbo'ers zijn benaderd. Dit is ongeveer de helft van de totale uitstroom aan afgestudeerden van het hbo in het studiejaar 1989/1990. Van alle hogescholen die economisch onderwijs verzorgen hebben 21 hogescholen geparticipeerd in de HBO-Monitor. Deze hogescholen hebben in totaal bijna 3300 afgestudeerden aangeschreven.

Het onderzoek heeft betrekking op degenen die tussen september 1989 en september 1990 zijn afgestudeerd aan één van de initiële studierichtingen van het hbo. Wat betreft de indeling in studierichtingen is in principe uitgegaan van de formele lijst van bekostigde 1e fase initiële studierichtingen zoals deze door de HBO-Raad zijn vermeld in de HBO-almanak 1989/1990.

Aangezien sommige studierichtingen weinig studenten tellen, en dus relatief weinig afgestudeerden hebben, is vanwege eisen van statistische betrouwbaarheid een aantal studierichtingen samengenomen. In beginsel heeft een dergelijke samenvoeging plaatsgevonden wanneer het aantal respondenten van een studierichting minder dan 50 bedroeg. In enkele grensgevallen is hier om inhoudelijke redenen van afgeweken. Bovendien zijn unieke studierichtingen en studierichtingen die in het studiejaar 1989/1990 slechts op twee hogescholen in Nederland verzorgd werden, met het oog op de privacy van de hogescholen, niet afzonderlijk in de sectorrapportages opgenomen. Indien clustering moest plaatsvinden, is dit altijd gebeurd met studierichtingen die inhoudelijk zoveel mogelijk vergelijkbaar zijn. Hierover heeft steeds overleg plaatsgevonden met deskundigen uit de betreffende sectoren.

In het heo zijn op basis van bovenstaande uitgangspunten de 24 afzonderlijke voltijd- en deeltijdstudierichtingen die hebben meegedaan aan de HBO-Monitor tot 14 clusters van studierichtingen samengevoegd (zie bijlage 1).

Hierbij wordt opgemerkt dat in een enkel geval een studierichting een zeer klein aantal respondenten heeft en inhoudelijk eigenlijk niet bij een andere studierichting is te voegen, zodat deze in de sectorrapportage niet als afzonderlijk cluster zijn opgenomen. In de totaalcijfers over het heo en het hbo zijn deze afgestudeerden echter wel verdisconteerd.

Men dient zich overigens te realiseren dat de resultaten betrekking hebben op de afgestudeerden van de studierichtingen die zijn vertegenwoordigd in de HBO-Monitor. Dit is met name van belang bij het interpreteren van de totaalcijfers van een bepaalde sector.

2.2 Respons

Tussen eind oktober 1991 en eind januari 1992 hebben de hogescholen hun afgestudeerden aangeschreven. Bij de eerste aanschrijving hebben de hogescholen gebruik gemaakt van het laatst bekende studie-adres van de afgestudeerden. De afgestudeerden die na enkele weken nog niet hadden gerespondeerd zijn bij de tweede aanschrijving via het ouderlijk adres benaderd, althans voor zover dit bekend was. De meeste hogescholen bleken over beide soorten adressen

te beschikken. In beginsel zou enige weken later, indien nodig, een tweede rappel door hogescholen worden verzonden. Helaas bleek dit slechts voor twee hogescholen organisatorisch mogelijk. Bovendien hebben drie hogescholen helemaal geen rappel naar hun afgestudeerden verzonden. Daarentegen heeft één hogeschool een aantal aanvullende activiteiten ondernomen om zoveel mogelijk afgestudeerden te bereiken. De afgestudeerden die na drie aanschrijvingen nog niet hadden gereageerd zijn telefonisch benaderd en van de afgestudeerden waarvan de vragenlijst onbestelbaar retour kwam of telefonisch duidelijk werd dat zij waren verhuisd, zijn via de bevolkingsregisters van de gemeenten de nieuwe adressen opgevraagd. Dit vergt uiteraard een grote inspanning van de medewerkers van een hogeschool, maar een dergelijke moeite wordt over het algemeen ook wel beloond. Terwijl na drie mailingen 63% van de afgestudeerden had gereespondeerd, bleek dat de aanvullende activiteiten de respons met 11% hadden doen toenemen tot 74%. Hogescholen met vergelijkbare studierichtingen bleken gemiddeld een responspercentage van 62 te hebben.

Tabel 2.1 Resultaat dataverzameling in heo en hbo

	Resultaat dataverzameling	
	totaal HE0	totaal HBO
Resultaat dataverzameling		
uitgezette vragenlijsten,	3278	16083
waarvan:		
adres onbekend	55	479
onbereikbaar	0	4
expliciete weigering	2	4
non-respons	1215	5992
respons,	2006	9604
waarvan:		
na sluitingsdatum	89	232
slecht ingevuld	17	77
niet onderzoekspopulatie	115	406
in onderzoeksbestand	1785	8889

In tabel 2.1 staat een overzicht van het resultaat van de dataverzameling. Binnen het heo en het hbo zijn in totaal respectievelijk 3278 en 16083 vragenlijsten uitgezet. Dit is wellicht een overschatting van het werkelijk aangeschreven aantal afgestudeerden. Deze cijfers zijn namelijk gebaseerd op het aantal genummerde vragenlijsten dat het Servicebureau aan de hogescholen heeft gestuurd. Er zullen echter een aantal hogescholen zijn die niet alle vragenlijsten hebben verstuurd, omdat bijvoorbeeld geen adres van de betreffende afgestudeerde bij de administratie bekend was, terwijl zij deze vragenlijsten niet hebben teruggestuurd naar het Servicebureau.

Hogescholen is gevraagd de vragenlijsten die onbestelbaar retour kwamen door te sturen naar het Servicebureau. Niet alle hogescholen hebben dat (consequent) gedaan en niet van alle verhuisde afgestudeerden zal de vragenlijst onbestelbaar retour zijn gezonden, zodat het in tabel 2.1 opgegeven aantal niet gereageerde afgestudeerden waarvan het studie- of ouderlijk adres onjuist bleek, een onderschatting is van het fenomeen 'adres onbekend'. Van de hogescholen die dit nauwgezet hebben bijgehouden, blijkt het adres bij 10 tot 15 procent van de afgestudeerden niet juist te zijn. Het moge duidelijk zijn dat dit fenomeen sterker speelt bij afgestudeerden van het hoger onderwijs, die vaak op kamers wonen in hun studietijd, dan bij schoolverlaters in het voortgezet onderwijs. Het is daarom enerzijds van belang dat bij onderzoek onder afgestudeerden gebruik kan worden gemaakt van hun ouderlijk adres. Anderzijds kunnen hogescholen door het organiseren van bijvoorbeeld 'terugkom-dagen', bijscholingscursussen of het uitbrengen van een magazine trachten het contact met de afgestudeerden langer vast te houden. In dat kader kan een hogeschool bijvoorbeeld voor haar eindexamenkandidaten een voorlichtingsmiddag houden over de arbeidsmarktsituatie, waarbij ook de resultaten van de HBO-Monitor worden besproken

en de afgestudeerden wordt verteld dat zij na hun afstuderen ook voor dit onderzoek worden benaderd.

Uit tabel 2.1 kan verder worden afgelezen dat slechts weinigen hebben laten weten onbereikbaar te zijn door langdurige ziekte, verblijf in het buitenland of overlijden. Ook het aantal afgestudeerden dat uitdrukkelijk heeft laten weten niet aan de HBO-Monitor deel te willen nemen kan gering worden genoemd.

Ruim 7% van alle respondenten is niet in het onderzoeksbestand opgenomen. Een deel van de respondenten heeft de vragenlijst namelijk pas na de sluitingsdatum van begin maart ingestuurd of zo marginaal ingevuld dat de resterende antwoorden van deze respondenten buiten beschouwing zijn gelaten. Daarnaast bleek bij het opschonen van het databestand dat enkele hogescholen afgestudeerden hadden aangeschreven die voor september 1989 of na september 1990 hun eindexamen hebben behaald. Overigens is over deze afgestudeerden wel in de instellingsrapportages aan de hogescholen gerapporteerd. Tenslotte is een klein gedeelte niet in de populatie opgenomen, omdat de afgestudeerden 65 jaar of ouder bleken te zijn.

Het responspercentage is berekend door de categorie 'respons' uit tabel 2.1 te delen door het aantal inschrijvingen minus degenen die onbereikbaar bleken of waarvan het adres onbekend was. In tabel 2.2 valt af te lezen dat de respons 62% bedraagt bij zowel het gehele hbo als bij het heo. Voor dit type onderzoek kan de respons als vrij normaal worden bestempeld. Bij de volledig deeltijdse studierichtingen varieert het responspercentage van 50 voor commerciële economie dt tot 69 voor bedrijfsinformatica vt. De studierichting econ.-juridisch & bestuur vt/dt heeft met 69% het hoogste responspercentage, terwijl de studierichting journalistiek vt bij de voltijdse studierichtingen de laagste respons heeft behaald: 58%.

Tabel 2.2 Respons afgestudeerden heo, per studierichting

Studierichting	Respons
accountancy & belasting vt/dt	63%
bedrijfseconomie vt	63%
bedrijfsinformatica vt	67%
econ.-juridisch & bestuur vt/dt	69%
commerciële economie vt	59%
communicatie vt	60%
econ.-linguïstisch & vertaler vt	65%
hotel & toerisme/recreatie vt	68%
huishoudwetenschappen vt	67%
journalistiek vt	58%
bibliotheek vt/dt	68%
bedrijfseconomie dt	51%
bedrijfsinformatica dt	56%
commerciële economie dt	50%
Totaal HE0	62%
Totaal HBO	62%

2.3 Non-respons onderzoek

Het streven naar een zo hoog mogelijke respons is uiteraard belangrijk. Want, hoe hoger de respons, met des te meer zekerheid iets gezegd kan worden over de resultaten. Maar een hoge respons alléén is niet voldoende. Het is eveneens van belang om te weten of de respons representatief is. De respons moet namelijk een afspiegeling zijn van de totale benaderde

populatie. Onder de non-respondenten is daarom een onderzoek gehouden om na te gaan of in de responsgroep wellicht bepaalde specifieke groepen significant zijn over- of ondervertegenwoordigd, waardoor de resultaten over de arbeidsmarktpositie van de afgestudeerden niet representatief zouden kunnen zijn.

Ruim driehonderd non-respondenten zijn in het voorjaar telefonisch benaderd. Bijna een kwart van de non-respondenten bleek onbereikbaar doordat het laatst bij de hogescholen bekende telefoonnummer van de afgestudeerde inmiddels was verouderd. Daarnaast bleek één op de zes non-respondenten geen telefoon te hebben, of minimaal driemaal de telefoon niet op te nemen. Van een kleine 60% van de non-respondenten konden de gegevens wel worden achterhaald.

In tabel 2.3 is met behulp van zogenoemde Z-scores aangegeven in hoeverre de respons- en non-responsgroep significant van elkaar verschillen wat betreft geslacht, leeftijd en de situatie waarin de afgestudeerden op 1 december 1991 verkeerden. Negatieve scores duiden op een ondervertegenwoordiging, positieve scores op een oververtegenwoordiging in de responsgroep in vergelijking met de non-responsgroep wat betreft het getoetste aspect.

Tussen de respons- en non-responsgroep blijkt alleen een significante afwijking te bestaan tussen degenen die zich op 1 december 1991 in een 'andere situatie' bevonden dan in één van de voorgestructureerde situaties. Bij het opschonen van het databestand waarin de responsgroep is opgenomen, bleek dat een groot gedeelte van degenen die zelf had aangegeven in een 'andere situatie' te verkeren in feite tot één van de voorgecodeerde situaties behoorde. Terwijl in de responsgroep deze mensen zijn gehercodeerd naar de betreffende voorgestructureerde categorie, is dit bij de non-responsgroep niet gebeurd.

Gegeven het feit dat de respons- en non-responsgroep verder niet significant van elkaar blijken af te wijken, betekent dit dat de respons op de getoetste kenmerken representatief is voor alle benaderde afgestudeerden.

Tabel 2.3 Responsgroep en non-responsgroep naar geslacht, leeftijd en situatie op 1 december 1991

	Responsgroep percentage	Non-responsgroep percentage	Verschi Z-score
Geslacht			
man	47%	49%	-0.38
vrouw	53%	51%	0.38
Leeftijd			
jonger dan 25 jaar	38%	38%	-0.15
25 t/m 29 jaar	41%	43%	-0.51
30 t/m 39 jaar	15%	14%	0.38
40 t/m 64 jaar	6%	4%	0.82
Situatie 1 dec. '91			
betaald werk	76%	79%	-0.71
studie	11%	7%	1.85
werkzoekend	5%	4%	0.30
dienstplicht	3%	2%	0.40
onbetaald werk	2%	1%	0.42
andere situatie	3%	7%	-2.85 *

* significant verschil tussen respons- en non-responsgroep op 1%-niveau

3 Beschrijving onderzoeksgroep

3.1 Achtergrondkenmerken

Hoewel in de onderzoekspopulatie over het gehele hbo de vrouwen licht in de meerderheid zijn (53%), zijn onder de afgestudeerden van het heo de mannen met 54% licht oververtegenwoordigd.

Tabel 3.1 Afgestudeerden heo naar geslacht, per studierichting

Studierichting	Geslacht		Totaal N=100%
	man	vrouw	
accountancy & belasting vt/dt	71%	29%	91
bedrijfseconomie vt	83%	17%	165
bedrijfsinformatica vt	85%	15%	150
econ.-juridisch & bestuur vt/dt	66%	34%	107
commerciële economie vt	65%	35%	311
communicatie vt	39%	61%	57
econ.-linguïstisch & vertaler vt	20%	80%	275
hotel & toerisme/recreatie vt	42%	58%	263
huishoudwetenschappen vt	19%	81%	88
journalistiek vt	36%	64%	72
bibliotheek vt/dt	36%	64%	44
bedrijfseconomie dt	80%	20%	41
bedrijfsinformatica dt	77%	23%	47
commerciële economie dt	64%	36%	58
Totaal HEO	54%	46%	1781
Totaal HBO	47%	53%	8872

Chi-kwadraat = 379.7; d.f. = 13; p < 0.01

Binnen het heo blijken er echter grote en significante verschillen te bestaan in de man/vrouw-verhouding bij de uitstroom van de onderscheiden studierichtingen. Afgezien van de uitstroom van de studierichting hotel & toerisme/recreatie vt, waar deze verhouding tussen beide sexen ongeveer gelijk is, blijkt de uitstroom bij de andere dertien studierichtingen door één van de sexen sterk te worden gedomineerd. De 'economische' studierichtingen binnen deze sector (de traditionele 'heao') hebben een uitstroom waarin de mannen sterk zijn oververtegenwoordigd (tussen de 64% en 85%), terwijl bij de overige studierichtingen de vrouwen (sterk) in de meerderheid zijn (tussen de 61% en 81%).

In tabel 3.2 zijn de afgestudeerden per studierichting ingedeeld in een viertal leeftijdsklassen en is voor iedere studierichting de gemiddelde leeftijd op het moment van enquêteren berekend.

De afgestudeerden van het heo blijken in het algemeen jonger dan gemiddeld in het hbo. Terwijl de heo'ers gemiddeld ruim 25 jaar waren op het moment van enquêteren, bedroeg de gemiddelde leeftijd voor alle hbo'ers tezamen ruim 27 jaar. Bovendien was 93% van de heo'ers jonger dan 30 jaar, tegenover nog geen 80% van alle hbo'ers tezamen. Dit verschil in leeftijd is deels een gevolg van het relatieve lage aandeel van deeltijd-studenten in het heo. Bij de deeltijdstudierichtingen blijken ouderen ('tweede kans' onderwijs) namelijk vaker aanwezig dan in het voltijdse hbo. Dit geldt ook voor het heo: 42 tot 72 procent van de afgestudeerden van de deeltijdstudierichtingen blijkt op het moment van enquêteren 30 jaar of ouder te zijn. Ook de studierichtingen die voor een deel uit afgestudeerde deeltijders bestaan hebben naar verhouding een groter aandeel afgestudeerden van 30 jaar of ouder. Tussen de (volledige) voltijdstudierichtingen in het heo worden nauwelijks verschillen in gemiddelde leeftijd aangetroffen.

Tabel 3.2 Afgestudeerden heo naar leeftijd, per studierichting

Studierichting	Leeftijdsklasse				Leeftijd gemiddelde	Totaal N=100%
	t/m 24 jr	25-29 jr	30-39 jr	40-64 jr		
accountancy & belasting vt/dt	57%	43%			24.6	91
bedrijfseconomie vt	59%	40%		1%	24.4	166
bedrijfsinformatica vt	54%	45%	1%		24.6	150
econ.-juridisch & bestuur vt/dt	30%	50%	14%	6%	27.3	106
commerciële economie vt	55%	45%	1%		24.6	312
communicatie vt	54%	46%			24.8	57
econ.-linguïstisch & vertaler vt	67%	31%	1%	0%	24.3	275
hotel & toerisme/recreatie vt	27%	71%	2%	0%	25.6	263
huishoudwetenschappen vt	52%	47%	1%		24.6	88
journalistiek vt	42%	47%	11%		25.8	72
bibliotheek vt/dt	44%	44%	9%	2%	26.0	45
bedrijfseconomie dt	2%	40%	40%	17%	32.1	42
bedrijfsinformatica dt		28%	64%	9%	32.4	47
commerciële economie dt	7%	52%	38%	3%	29.7	58
Totaal HE0	47%	46%	6%	1%	25.5	1784
Totaal HBO	38%	41%	15%	6%	27.3	8879

Chi-kwadraat = 819.7; d.f. = 39; p < 0.01

3.2 Kwalificaties

In deze paragraaf worden de kwalificaties besproken die zijn behaald alvorens men is afgestudeerd aan het hbo. Met deze kwalificaties wordt het geheel van kennis, houdingen en vaardigheden bedoeld die het functioneren binnen arbeidsorganisaties en op de arbeidsmarkt mogelijk maken. Hierbij wordt onderscheid gemaakt naar formele en informele kwalificaties. Formele kwalificaties zijn kwalificaties die men in het reguliere onderwijs verwerft, terwijl informele kwalificaties kunnen worden opgedaan buiten het reguliere onderwijs, bijvoorbeeld in een werkring of in een bestuurlijke functie.

Ten eerste is nagegaan wat de hoogste met diploma voltooide vooropleiding was alvorens de onderzochte afgestudeerden aan het hbo zijn begonnen (zie tabel 3.3).

In vergelijking met het hbo als geheel blijken de afgestudeerde heo'ers bijna tweemaal zo vaak het vwo als vooropleiding te hebben genoten (54% tegenover 29%). Bij zeven van de dertien studierichtingen heeft bijna de helft tot ruim driekwart van de afgestudeerden het vwo als vooropleiding. Desondanks blijken binnen het heo tussen studierichtingen echter behoorlijke verschillen te bestaan. De afgestudeerden van de studierichtingen journalistiek vt, bibliotheek vt/dt en commerciële economie dt zijn merendeels voormalige schoolverlaters van het havo. Zowel de voltijdse als deeltijdse studierichting bedrijfseconomie, evenals de studierichting economisch-

juridisch & bestuur vt/dt hebben ongeveer eenderde van hun afgestudeerden voorheen uit het middelbaar beroepsonderwijs gerecruteerd. Opvallend is voorts dat afgestudeerden van de deeltijdstudierichtingen voorheen relatief vaak al een andere hbo-opleiding hebben gevolgd.

Tabel 3.3 Afgestudeerden heo naar vooropleiding, per studierichting

Studierichting	Hoogst behaalde diploma					Totaal N=100%
	HAVO	VWO	(K)MBO, LLW, inservice	HBO	ander diploma	
accountancy & belasting vt/dt	11%	67%	20%	2%		91
bedrijfseconomie vt	33%	34%	32%		1%	166
bedrijfsinformatica vt	25%	59%	15%		1%	150
econ.-juridisch & bestuur vt/dt	33%	26%	36%	2%	3%	107
commerciële economie vt	30%	53%	16%		0%	311
communicatie vt	18%	77%	5%			56
econ.-linguïstisch & vertaler vt	18%	75%	4%	1%	2%	273
hotel & toerisme/recreatie vt	15%	75%	8%	1%	1%	263
huishoudwetenschappen vt	40%	49%	9%	2%		88
journalistiek vt	51%	35%	8%	4%	1%	72
bibliotheek vt/dt	42%	38%	13%	4%	2%	45
bedrijfseconomie dt	29%	19%	33%	12%	7%	42
bedrijfsinformatica dt	28%	20%	20%	17%	15%	46
commerciële economie dt	47%	14%	22%	10%	7%	58
Totaal HE0	27%	54%	16%	2%	2%	1780
Totaal HBO	37%	29%	22%	8%	4%	8811

Chi-kwadraat = 498.8; d.f. = 52; p <0.01

Aan de afgestudeerden is gevraagd om de begin- en einddatum aan te geven van de door hen gevolgde studierichting aan het hbo. De studieduur is bepaald aan de hand van het verschil tussen deze beide data. Tabel 3.4 geeft weer hoeveel jaren de afgestudeerden van een bepaalde studierichting gemiddeld nodig hadden voor het behalen van hun hbo-diploma. Het is enerzijds mogelijk dat deze studieduur in een aantal gevallen is onderschat wanneer de afgestudeerden tussentijds van studierichting zijn gewisseld, of dezelfde studie aan een andere hogeschool hebben voortgezet. Anderzijds kan de studieduur in een aantal gevallen zijn overschat, wanneer de afgestudeerden tussentijds de studie hebben onderbroken. Daarnaast dient men zich bij een vergelijking tussen de studierichtingen te realiseren dat de nominale studieduur niet voor alle studierichtingen aan alle hogescholen gelijk is. Bovendien kunnen verschillen in studieduur het gevolg zijn van vrijstellingen die hogescholen aan mensen met een bepaalde vooropleiding geven. In een aantal gevallen kunnen mensen op grond van hun vooropleiding direct in het tweede jaar instromen.

Gemiddeld blijken heo'ers net zo lang over hun studie te hebben gedaan als de gehele groep hbo'ers. Binnen het heo blijken er slechts kleine verschillen op te treden in studieduur. Deze varieert van 3,9 voor journalistiek vt en de voltijdse en deeltijdse studierichting commerciële economie tot 4,5 voor de studierichting bedrijfsinformatica dt. De standaardafwijking⁴ is in het heo overigens lager dan in het hbo als totaal. Deze afwijking van het gemiddelde bedraagt in het heo circa 8 maanden terwijl deze voor het totale hbo bijna een jaar bedraagt. Bij de voltijdse studierichtingen blijkt de standaardafwijking te variëren van ruim 3,5 maand voor de studierichting bibliotheek vt/dt tot bijna 9,5 maand voor de studierichting accountancy & belasting vt/dt, terwijl bij de deeltijd-studierichtingen deze standaardafwijking ongeveer een jaar bedraagt.

Tabel 3.4 Afgestudeerden heo naar studie- en afstudeerduur, per studierichting

Studierichting	Studieduur		Totaal N=100%	Afstudeerduur		Totaal N=100%
	gemiddelde in jaren	standaard afwijking		gemiddelde in maanden	standaard afwijking	
accountancy & belasting vt/dt	4.4	.79	87	18.9	2.44	91
bedrijfseconomie vt	4.1	.57	159	19.4	2.85	166
bedrijfsinformatica vt	4.4	.75	147	18.1	1.82	150
econ.-juridisch & bestuur vt/dt	4.3	.75	102	18.9	2.38	107
commerciële economie vt	3.9	.61	300	19.4	2.82	312
communicatie vt	4.3	.54	57	17.4	1.14	57
econ.-linguïstisch & vertaler vt	4.0	.65	268	20.5	2.59	275
hotel & toerisme/recreatie vt	4.4	.45	260	19.8	2.88	263
huishoudwetenschappen vt	4.1	.48	86	19.3	3.03	88
journalistiek vt	3.9	.46	72	18.0	1.92	72
bibliotheek vt/dt	4.0	.31	44	17.4	1.01	45
bedrijfseconomie dt	4.1	1.10	41	18.9	3.09	42
bedrijfsinformatica dt	4.5	1.05	45	19.3	2.93	47
commerciële economie dt	3.9	.93	51	18.4	2.48	58
Totaal HE0	4.1	.67	1731	19.2	2.71	1785
Totaal HBO	4.1	.99	8486	18.8	2.54	8888

In tabel 3.4. staat eveneens het aantal maanden aangegeven tussen het moment van afstuderen en het moment van enquêteren. De onderzoekspopulatie bestaat uit alle hbo'ers die tussen begin september 1989 en eind september 1990 zijn afgestudeerd. Degenen die eind 1989 hun getuigschrift hebben behaald kunnen in principe dus eerder op de arbeidsmarkt intreden dan degenen die pas in 1990 hun hbo-studie hebben voltooid. Dit gegeven is met name van belang bij studierichtingen waarbij men meerdere malen per jaar het getuigschrift kan behalen.

Gemiddeld blijken de afgestudeerden ruim anderhalf jaar geleden hun getuigschrift te hebben behaald; dat wil zeggen in mei 1990. Hoewel de verschillen niet groot zijn, hebben de heo'ers zich gemiddeld iets langer op de arbeidsmarkt kunnen aanbieden dan de afgestudeerden van alle hbo-studierichtingen samen. In het heo bestaat bij sommige hogescholen namelijk de mogelijkheid om ook in het najaar examen te doen. De standaardafwijking bedraagt voor beiden plusminus 2,5 maand. Binnen het heo hebben de afgestudeerden van de studierichtingen economisch-linguïstisch & vertaler vt gemiddeld het langst geleden hun getuigschrift behaald, terwijl de afgestudeerden van de studierichting bibliotheek vt/dt zich gemiddeld genomen het kortst op de arbeidsmarkt hebben kunnen aanbieden.

Aan de afgestudeerden is gevraagd of zij vóór of tijdens hun hbo-opleiding betaalde of onbetaalde werkervaring hebben opgedaan die relevant is voor hun vakgebied (exclusief stage). En zo ja, of zij dit werk langer of korter dan een jaar hebben uitgeoefend (zie tabel 3.5).

Tussen het totale heo en het totale hbo is het procentuele aandeel van personen zonder een voor het vakgebied relevante werkervaring vrijwel gelijk (58% tegenover 59%). Binnen het heo blijkt op het punt van werkervaring echter een tweedeling te bestaan. Circa driekwart van de afgestudeerden die in het heo een deeltijdstudie hebben gevolgd, alsmede de afgestudeerden van de studierichtingen hotel & toerisme/recreatie vt en journalistiek vt heeft wel een relevante werkkring gehad voor het verlaten van het heo. Voor de deeltijders gaat het dan meestal om langdurige werkervaring. Bij de voltijdse studierichtingen varieert het percentage afgestudeerden

4. De standaardafwijking beschrijft de spreiding van een variabele rond het gemiddelde. Ze is gelijk aan de wortel van de variantie, die op haar beurt gedefinieerd is als de som van de gekwadrateerde afwijkingen van het gemiddelde, gedeeld door het aantal waarnemingen minus één.

zonder dergelijke werkervaring daarentegen van 51% voor communicatie vt tot 81% voor de studierichting accountancy & belasting vt/dt.

Tabel 3.5 Afgestudeerden heo naar werk- en bestuurlijke ervaring, per studierichting

	Werkervaring?			Totaal N=100%	Bestuurlijke ervaring?		Totaal N=100%
	nee	ja, <=1jr	ja, >1jr		ja	nee	
Studierichting							
accountancy & belasting vt/dt	81%	16%	2%	91	30%	70%	90
bedrijfseconomie vt	77%	18%	5%	166	24%	76%	165
bedrijfsinformatica vt	74%	20%	5%	149	29%	71%	149
econ.-juridisch & bestuur vt/dt	67%	10%	23%	106	38%	62%	107
commerciële economie vt	72%	20%	8%	309	31%	69%	307
communicatie vt	51%	33%	16%	57	52%	48%	56
econ.-linguïstisch & vertaler vt	77%	20%	3%	272	18%	82%	271
hotel & toerisme/recreatie vt	22%	44%	34%	262	44%	56%	261
huishoudwetenschappen vt	63%	28%	9%	88	21%	79%	86
journalistiek vt	27%	38%	35%	71	27%	73%	70
bibliotheek vt/dt	60%	24%	16%	45	29%	71%	45
bedrijfseconomie dt	29%	12%	60%	42	36%	64%	42
bedrijfsinformatica dt	19%	11%	70%	47	30%	70%	47
commerciële economie dt	28%	21%	52%	58	24%	76%	58
Totaal HEO	59%	24%	17%	1775	30%	70%	1766
Totaal HBO	58%	19%	22%	8835	26%	74%	8779

Werkervaring : Chi-kwadraat = 539.6; d.f. = 26; p <0.01

Bestuurlijke ervaring: Chi-kwadraat = 67.4; d.f. = 13; p <0.01

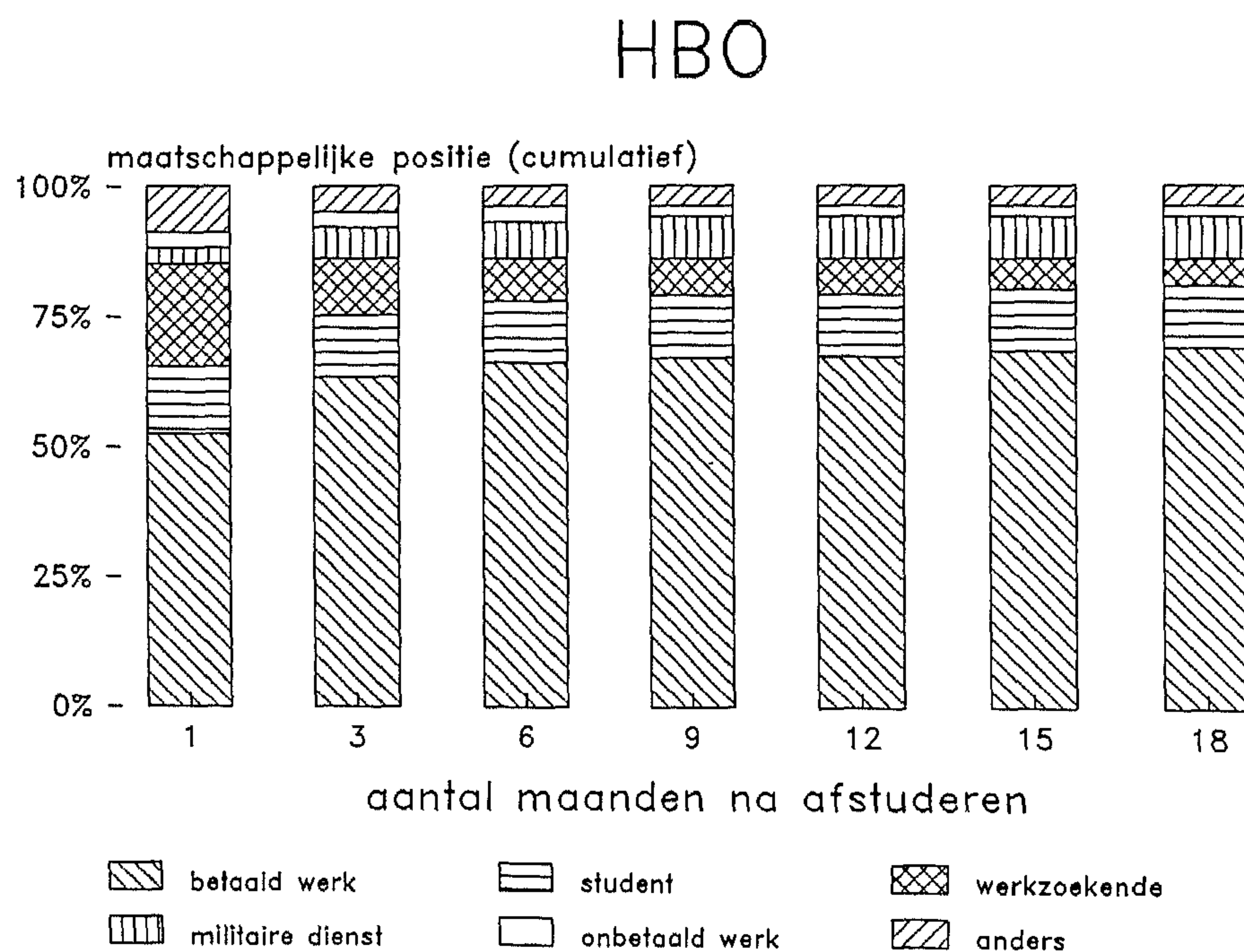
Tabel 3.5 geeft voor iedere studierichting eveneens een overzicht van het aandeel afgestudeerde hbo'ers dat bestuurlijke ervaring heeft opgedaan. Afgestudeerden van het heo hebben iets vaker vóór of tijdens de hbo-opleiding een bestuurlijke functie bekleed dan voor het hbo als geheel geldt: 30% tegenover 26%. In de meeste gevallen gaat het om bestuurlijke ervaring in verenigingsverband, medezeggenschapsraden, schoolbesturen, buurthuis- en jongerenwerk e.d. Binnen het heo blijken er ook significante verschillen naar studierichting te bestaan. Zo heeft 44% van de afgestudeerden hotel & toerisme/recreatie vt en zelfs 52% van de afgestudeerden communicatie vt bestuurlijke ervaring. Daarentegen heeft nog geen vijfde deel van de afgestudeerden economisch-linguïstisch & vertaler vt bestuurlijke ervaring opgedaan.

4 Maatschappelijke positie en arbeidsmarktloopbaan na afstuderen

4.1 Maatschappelijke positie na afstuderen

De HBO-Monitor beoogt de bestemming na het voltooien van een hogere beroepsopleiding in kaart te brengen. In deze paragraaf wordt ingegaan op de verschuivingen in maatschappelijke positie die zich in de loop van de eerste achttien maanden na afstuderen hebben voorgedaan. Het gaat hierbij om de maatschappelijke positie die volgens de respondenten hun dagelijkse situatie het beste weergeeft.

Grafiek 4.1.A Verschuivingen in de maatschappelijke positie na afstuderen hbo (in %)

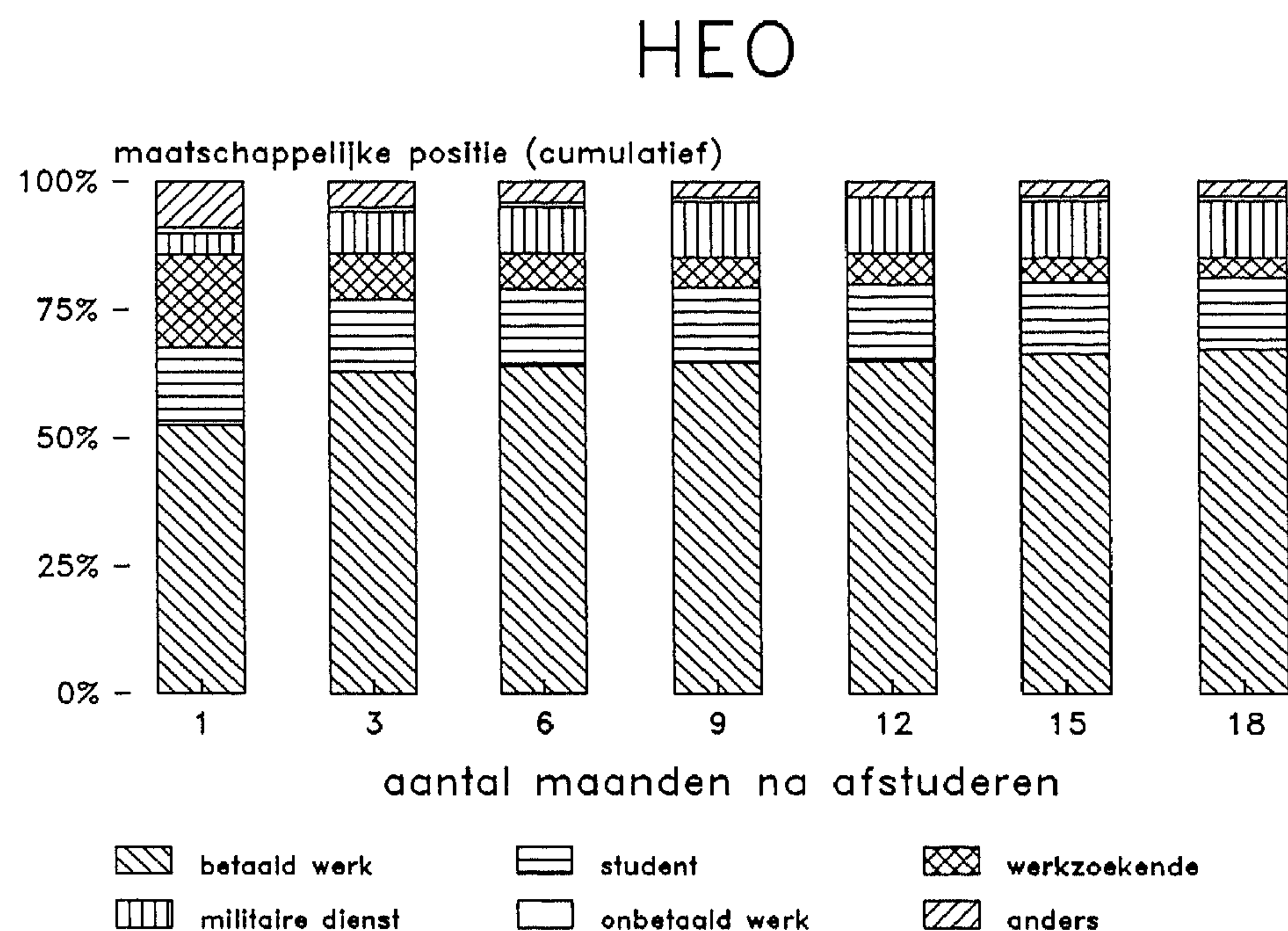
De grootste verschuivingen in de maatschappelijke positie doen zich voor tijdens de eerste drie maanden na afstuderen (grafiek 4.1.A). Een groot aantal van de afgestudeerden die in de eerste maand na de opleiding nog op zoek zijn naar een betaalde baan of binnen de categorie 'andere situatie'⁵ vallen, verricht in de derde maand na afstuderen betaald werk of zit dan in militaire

5. Deze categorie omvat onder meer ook 'vakantie'.

dienst. Na drie maanden treden nog slechts geringe verschuivingen op. Dit is zowel bij het heo als bij het totale hbo het geval. Het heo onderscheidt zich vooral van het totale hbo door een groter aandeel van afgestudeerden die in militaire dienst gaan of verder studeren en hiermee samenhangend een lager aandeel van betaald- of onbetaald-werkenden.

Grafiek 4.1.B Verschuivingen in de maatschappelijke positie na afstuderen heo (in%)

4.2 Vervolgonderwijs

Deze paragraaf gaat in op het eventueel verder volgen van onderwijs na het voltooien van een studie in het heo. Eerst wordt een indicatie gegeven van de omvang van de deelname aan vervolgonderwijs. Vervolgens wordt aangegeven om welke onderwijsniveaus het hierbij gaat. Deze paragraaf beperkt zich tot het verder volgen van beroeps- en universitair onderwijs. Het gevolgde bijscholings- en cursusonderwijs komt in paragraaf 6.3 aan bod.

Aan de afgestudeerden is gevraagd of men thans een opleiding volgt of na het verlaten van de hbo-opleiding verder onderwijs heeft gevolgd. Indien men meerdere opleidingen volgt of heeft gevolgd, werd men verzocht om het onderwijsniveau en de afstudeerrichting aan te geven van de opleiding met het grootste aantal studie-uren. Eerst wordt in tabel 4.1 voor de onderscheiden studierichtingen van het heo het procentuele aandeel weergegeven van de afgestudeerden die beroeps- of universitair onderwijs zijn gaan volgen. Daarna wordt het vervolgonderwijs naar niveau geschetst. Dit gebeurt per vooropleidingscategorie voor het totale heo in tabel 4.2 en per onderscheiden heo-studierichting in tabel 4.3.

Bij het heo bedraagt de totale doorstroom naar vervolgonderwijs 21%. Dit is iets hoger dan de gemiddelde doorstroom bij het totale hbo, die op 19% ligt. Bij de volgende studierichtingen van het heo heeft een kwart of meer van de afgestudeerden er voor gekozen om een vervolgopleiding te gaan volgen: communicatie vt, economisch-juridisch & bestuur vt/dt, commerciële economie dt

en journalistiek vt. Bij de andere studierichtingen, met name bij de bedrijfseconomische richtingen, bibliotheek vt/dt en huishoudwetenschappen vt, liggen de doorstroompercentages lager.

Tabel 4.1 Afgestudeerden heo naar deelname aan vervolgonderwijs, per studierichting

Studierichting	Deelname aan vervolgonderwijs?		Totaal
	nee	ja	N=100%
accountancy & belasting vt/dt	76%	24%	85
bedrijfseconomie vt	87%	13%	144
bedrijfsinformatica vt	76%	24%	142
econ.-juridisch & bestuur vt/dt	68%	32%	100
commerciële economie vt	76%	24%	286
communicatie vt	62%	38%	53
econ.-linguïstisch & vertaler vt	78%	22%	252
hotel & toerisme/recreatie vt	85%	15%	227
huishoudwetenschappen vt	88%	13%	80
journalistiek vt	73%	27%	63
bibliotheek vt/dt	89%	11%	38
bedrijfseconomie dt	90%	10%	39
bedrijfsinformatica dt	80%	20%	45
commerciële economie dt	73%	27%	55
Totaal HEO	79%	21%	1621
Totaal HBO	81%	19%	7940

Chi-kwadraat = 41.5; d.f. = 13; p <0.01

Tabel 4.2 Afgestudeerden heo naar niveau vervolgonderwijs, per niveau vooropleiding

Hoogst behaalde diploma	Niveau vervolgonderwijs			Totaal
	MBO	(Kort) HBO	(Verkort) WO	N=100%
HAVO	1%	17%	82%	110
VWO	1%	3%	96%	181
(K)MBO, LLW, inservice	2%	13%	85%	46
HBO			100%	3
ander diploma			100%	3
Totaal HEO	1%	9%	90%	343

Chi-kwadraat = 19.1; d.f. = 8; p <0.05

De overgrote meerderheid van de afgestudeerden in het heo die doorstromen naar vervolgonderwijs kiest voor een universitaire vervolgoopleiding. Wanneer men echter uit het vwo of het hbo afkomstig is, neigt men er eerder toe om na het voltooien van een heo-studie door te stromen naar het wo dan wanneer men uit het havo of het mbo afkomstig is (tabel 4.2).

Vergeleken met het totale hbo stromen afgestudeerden van het heo iets vaker door naar vervolgonderwijs. Wanneer ze doorstromen, kiezen ze beduidend vaker voor een vervolgopleiding op universitair niveau. Van alle afgestudeerden van het hbo die doorstromen naar vervolgonderwijs kiest 75% voor een universitaire opleiding, 23% opnieuw voor een hbo-opleiding en 2% voor een mbo-opleiding. Tabel 4.3 laat zien dat binnen de vervolgopleidingen van het heo de universitaire opleidingen 90% voor hun rekening nemen, de hbo-opleidingen 9% en het mbo 1%. Met betrekking tot het niveau van het vervolgonderwijs doen zich geen significante verschillen tussen de studierichtingen van het heo voor.

Tabel 4.3 Afgestudeerden heo naar niveau vervolgonderwijs, per studierichting

Studierichting	Niveau vervolgonderwijs			Totaal N=100%
	MBO	(Kort) HBO	(Verkort) WO	
accountancy & belasting vt/dt			100%	20
bedrijfseconomie vt	5%	21%	74%	19
bedrijfsinformatica vt			100%	34
econ.-juridisch & bestuur vt/dt		9%	91%	32
commerciële economie vt		14%	86%	70
communicatie vt			100%	20
econ.-linguïstisch & vertaler vt	2%	7%	91%	55
hotel & toerisme/recreatie vt		6%	94%	33
huishoudwetenschappen vt		20%	80%	10
journalistiek vt		6%	94%	17
bibliotheek vt/dt		25%	75%	4
bedrijfseconomie dt		25%	75%	4
bedrijfsinformatica dt		22%	78%	9
commerciële economie dt	7%	13%	80%	15
Totaal HEO	1%	9%	90%	344
Totaal HBO	2%	23%	75%	1501

Chi-kwadraat = 32.5; d.f. = 26; p = 0.18

4.3 Intredewerkloosheid

De duur van de intredewerkloosheid, dit wil zeggen de tijdsduur die pas afgestudeerden werkloos zijn voordat zij hun eerste betaalde baan vinden, geeft een indicatie voor de mate waarin de intrede op de arbeidsmarkt succesvol verloopt. Onder werkloos wordt hier begrepen: 'werkzoekend, terwijl geen betaald werk wordt verricht'. Tabel 4.4 schetst de mate van succes waarmee afgestudeerden van de onderscheiden studierichtingen de arbeidsmarkt hebben betreden. In deze tabel zijn uitsluitend werkloosheidsperioden die eindigen in de eerste betaalde baan na afstuderen begrepen, alsmede werkloosheidsperioden die voortduren tot het moment van de enquête.

Afgestudeerden van het heo zijn na de opleiding over het geheel genomen niet of slechts kort werkloos voordat zij de eerste baan vinden. Hierin onderscheiden zij zich nauwelijks van de gemiddelde situatie in het hbo. Van alle hbo-afgestudeerden heeft 73% direct na de studie een betaalde baan (de werkloosheidsduur bedraagt in dat geval 0 maanden). Bij het heo vindt 75% direct een baan. Werkloosheidsperioden van meer dan een half jaar komen slechts weinig voor. Bij economisch-linguïstisch & vertaler vt en commerciële economie vt komen werkloosheidsperioden van meer dan drie maanden iets vaker voor dan bij de andere studierichtingen. Afgestudeerden van de deeltijdstudierichtingen zijn na het verlaten van de

opleiding vrijwel niet werkloos. Dit houdt uiteraard verband met het gegeven dat ze vaak tijdens de opleiding al een baan hebben. Ook afgestudeerden accountancy & belasting vt/dt, communicatie vt en bedrijfseconomie vt zijn niet of slechts kort werkloos na de opleiding.

Tabel 4.4 Afgestudeerden heo naar duur intredewerkloosheid, per studierichting

Studierichting	Intredewerkloosheid				Totaal N=100%
	0 maanden	1-3 maanden	4-6 maanden	7 of meer maanden	
accountancy & belasting vt/dt	85%	12%	1%	1%	82
bedrijfseconomie vt	81%	17%	1%	1%	157
bedrijfsinformatica vt	76%	18%	6%		130
econ.-juridisch & bestuur vt/dt	78%	15%	2%	4%	93
commerciële economie vt	69%	23%	4%	4%	271
communicatie vt	82%	11%	7%		44
econ.-linguïstisch & vertaler vt	63%	25%	6%	5%	249
hotel & toerisme/recreatie vt	71%	25%	3%	1%	242
huishoudwetenschappen vt	70%	24%	6%		80
journalistiek vt	77%	16%	3%	3%	62
bibliotheek vt/dt	76%	21%	2%		42
bedrijfseconomie dt	98%	2%			41
bedrijfsinformatica dt	96%	4%			46
commerciële economie dt	94%	4%	2%		51
Totaal HEO	75%	19%	4%	2%	1601
Totaal HBO	73%	19%	4%	4%	7945

Chi-kwadraat = 98.8; d.f. = 39; p < 0.01

Tot de onderzochte afgestudeerden behoort een aantal afgestudeerden die gedurende de gehele hbo-opleiding een deeltijdstudie hebben gecombineerd met betaald werk. Zij hadden dus reeds een betaalde baan op het moment van afstuderen en waren bijgevolg niet genoodzaakt om werk te gaan zoeken. In tabel 4.5 wordt aangegeven om hoeveel van de onderzochte afgestudeerden het hierbij gaat.

Tabel 4.5 Afgestudeerden deeltijdstudierichtingen heo naar combineren studie met betaald werk

Tabel 4.5 Afgestudeerden deeltijdstudierichtingen HEO naar combineren studie en betaald werk, per studierichting

Studierichting	Betaald werk?		Totaal N=100%
	ja	nee	
accountancy & belasting vt/dt	100%		2
econ.-juridisch & bestuur vt/dt	93%	7%	28
bibliotheek vt/dt	100%		7
bedrijfseconomie dt	95%	5%	41
bedrijfsinformatica dt	86%	14%	42
commerciële economie dt	84%	16%	56
Totaal HEO	89%	11%	176
Totaal HBO	77%	23%	1630

Chi-kwadraat = 5.1; d.f. = 5; p = 0.40

In het heo worden deeltijdstudies vaker gecombineerd met een betaalde baan dan over het gehele hbo genomen het geval is. Binnen het heo combineert 89% van de deeltijders de studie met een betaalde baan. Bij het totale hbo bedraagt dit percentage 77. De deeltijdstudierichtingen binnen het heo verschillen niet significant met betrekking tot de mate waarin de deeltijders hun studie combineren met het uitoefenen van een betaalde functie.

In dit onderzoek zijn twee aspecten van de intredewerkloosheid nader geanalyseerd. Eerst is de kans op directe intrede in het arbeidsproces geschat, dit wil zeggen de kans dat de intredewerkloosheid 0 maanden bedraagt. Deze situatie doet zich voor wanneer men direct na afstuderen met de eerste betaalde baan begint of wanneer men reeds vóór afstuderen een betaalde baan heeft. Wanneer men wel werkloos is voorafgaand aan de eerste baan na afstuderen, is vervolgens de kans geschat om aan de situatie van werkloosheid te ontsnappen.

Kans op directe intrede in het arbeidsproces

Met behulp van een zogenaamd probit-model⁶ is de kans geschat om na afstuderen direct betaald werk te verwerven zonder werkloos te worden. De schattingsresultaten worden in tabel 1 van bijlage 3 weergegeven. De eerste kolom geeft de verklarende variabelen weer, de tweede kolom de geschatte coëfficiënten en de getallen uit de derde kolom geven aan of het gevonden effect significant is. De te verklaren variabele 'intrede in het arbeidsproces' heeft de waarde 1 indien de respondent direct na afstuderen met de eerste betaalde baan begint en 0 indien de respondent voorafgaand aan de eerste betaalde baan werkloos is.

In de schatting is een aantal verklarende variabelen opgenomen waarvan wordt aangenomen dat zij de kans op directe intrede in het arbeidsproces kunnen beïnvloeden. In het algemeen betreft dit dummy variabelen, met uitzondering van de leeftijd in jaren (leeftijd) en de studieduur in jaren (studieduur). De dummies hebben achtereenvolgens betrekking op geslacht (geslacht); een met diploma afgesloten havo-vooropleiding (havo) of vwo-vooropleiding (vwo)⁷; voor het vakgebied relevante werkervaring, opgedaan vóór of tijdens de hbo-opleiding (werkervaring); bestuurlijke ervaring, opgedaan vóór of tijdens de hbo-opleiding (bestuurservaring); de regio waar de hbo-opleiding is gevolgd (schoolregio Noord, schoolregio Oost of schoolregio West); de vraag of een eventuele deeltijdstudie is gecombineerd met een betaalde werkkring (deeltijdstudie/werk) en de studierichting waarin men is afgestudeerd. Bij het opnemen van een factor als regio of studierichting moet een van de categorieën als referentiegroep dienen. In de schatting fungeerde bedrijfseconomie vt als referentiegroep voor de gevolgde studierichting, Zuid-Nederland als referentiegebied voor de regio waar men heeft gestudeerd en een beroepsvooropleiding als referentie voor de genoten vooropleiding. Voor de preciese omschrijving van de dummy-codes wordt verwezen naar bijlage 2.

Er wordt verondersteld dat de kans om direct in het arbeidsproces in te treden per studierichting en per regio verschilt. Verder wordt verwacht dat vrouwen zich met minder succes dan mannen op de arbeidsmarkt aanbieden; dit als gevolg van eventuele discriminatie van vrouwen op de arbeidsmarkt. Jongeren hebben een grotere kans op het direct verwerven van een betaalde baan dan ouderen, omdat het voor een werkgever wellicht aantrekkelijker is om een jongere in dienst te nemen. Immers, eventuele investeringen in bedrijfsspecifieke opleidingen kunnen bij jongeren over een groter aantal arbeidsjaren worden terugverdiend dan bij ouderen het geval is. Daarnaast maken extra kwalificaties in de vorm van (betaalde) werkervaring of bestuurlijke ervaring, opgedaan vóór afstuderen iemand voor een werkgever aantrekkelijker en vergroten bijgevolg de

6. Omdat de afhankelijke variabele slechts twee categorieën kent (wel of geen directe intrede), levert een normale regressie-analyse een aantal problemen op, waarvan vooral schending van de assumptie van lineariteit ernstige gevolgen heeft (Aldrich & Nelson, 1984). Om dit probleem te ondervangen wordt doorgaans een bepaalde transformatie op de afhankelijke variabele uitgevoerd (logit of probit) en een andere schattingstechniek (maximum likelihood estimation in plaats van ordinary least squares).

7. Door Van Dyck, Van den Elshout en Hoogeveen (1985) zijn verschillen aangetoond tussen een havo- en vwo-vooropleidingstraject met betrekking tot het verloop van de hogere beroepsopleiding. Er zijn geen aanwijzingen dat in deze situatie de afgelopen tijd grote verandering is opgetreden. De twee vooropleidingsdummies zijn opgenomen om na te gaan of deze verschillen zich ook voortzetten ná voltooiing van de opleiding.

kans om direct na afstuderen een betaalde baan te verwerven. Tenslotte wordt verondersteld dat de kans op directe intrede in het arbeidsproces groter is wanneer men beschikt over een vooropleiding op vwo-niveau en men kort over de studie heeft gedaan.

Op basis van de hiervoor genoemde veronderstellingen en de wijze waarop de variabelen zijn geoperationaliseerd, worden positieve effecten verwacht voor geslacht, vwo-vooropleiding, werk- en bestuurlijke ervaring opgedaan vóór afstuderen en het combineren van een deeltijdstudie met een betaalde baan. Voor de leeftijd, de havo-vooropleiding en de studieduur wordt een negatief teken verwacht.

Bevindingen

De analyse heeft betrekking op alle afgestudeerden die zich aangeboden hebben op de arbeidsmarkt. Degenen die studeren of in militaire dienst zitten zijn derhalve buiten beschouwing gelaten. In de analyse komt naar voren dat de kans op het direct verwerven van een betaalde baan niet significant wordt beïnvloed door het geslacht, de leeftijd of de studieduur⁸. De kans om direct na afstuderen betaald werk te verwerven is wel afhankelijk van de vooropleiding, de werk- en bestuurlijke ervaring opgedaan vóór afstuderen, het combineren van de deeltijdstudie met een betaalde baan, de studierichting en de schoolregio. Wanneer men een beroepsvooropleiding heeft gevolgd, heeft men een grotere kans om direct na het hbo betaald werk te verwerven dan met een havo- of vwo-vooropleidingstraject. Met een vwo-vooropleiding heeft men dus geen grotere kans om direct werk te vinden. Dit in tegenstelling tot wat verwacht werd. Conform de verwachting is de kans op directe intrede in het arbeidsproces groter wanneer men vóór of tijdens de hbo-opleiding bestuurlijke- of werkervaring heeft opgedaan of wanneer men een deeltijdstudie heeft gecombineerd met een betaalde werkkring. Afgestudeerden in de studierichtingen commerciële economie vt en economisch-linguïstisch & vertaler vt hebben een kleinere kans op een betaalde baan direct na afstuderen, tenminste vergeleken met afgestudeerden bedrijfseconomie vt die in de analyse als referentiegroep hebben gefungeerd. De overige studierichtingen blijken niet significant af te wijken van de referentiegroep. Tenslotte blijkt ook de regio waar men heeft gestudeerd van belang te zijn. Zoals op basis van een betere arbeidsmarktsituatie mag worden verwacht, hebben heo-studenten in de Randstad de grootste kans op het direct vinden van een baan.

Ontsnappingskans uit werkloosheid

Hiervóór is de kans geanalyseerd om wel of niet werkloos te worden. Voor de mensen die werkloos zijn geworden is vervolgens nagegaan hoe lang ze werkloos zijn geweest. Bij deze analyse wordt gebruik gemaakt van een 'proportional hazards model'⁹. Bij een dergelijke analyse wordt niet zozeer de werkloosheidsduur geanalyseerd, maar de kans (hazard) om aan de werkloosheid te ontsnappen.

In de analyse van de werkloosheidsduur zijn dezelfde verklarende variabelen opgenomen die ook zijn gebruikt bij het schatten van de kans op directe intrede in het arbeidsproces. Er wordt verondersteld dat deze variabelen een overeenkomstig effect zullen hebben op de kans om aan werkloosheid te ontsnappen als eerder is beschreven bij de kans om direct na afstuderen betaald werk te vinden. Dit wil zeggen dat positieve effecten worden verwacht voor geslacht, vwo-vooropleiding, werk- en bestuurlijke ervaring opgedaan vóór afstuderen en het combineren van een deeltijdstudie met een betaalde baan. Voor de leeftijd, de havo-vooropleiding en de studieduur wordt een negatief teken verwacht. De schattingsresultaten zijn weergegeven in tabel 2 van bijlage 3. De vermelde resultaten geven de invloed weer van de individuele kenmerken van

8. Dit betekent dat in een model waarin de effecten van alle hierboven genoemde variabelen tegelijkertijd worden geschat, geen afzonderlijke invloed wordt gevonden van geslacht, leeftijd of studieduur. Als er al effecten zijn van deze variabelen, dan kunnen deze verklaard worden door overige variabelen uit het model, zoals de gevolgde studierichting.

9. Bij het onderzoeken van de tijdsduur die pas afgestudeerden werkloos zijn voordat zij hun eerste betaalde baan vinden, doet zich het probleem voor dat niet iedereen op het moment van enquêtering er in is geslaagd om een baan te vinden. Het nog niet voltooid zijn van de werkloosheidsduur voor een deel van de populatie maakt het moeilijk om de gemiddelde werkloosheidsduur te bepalen. Om dit probleem te ondervangen moet de niet voltooide werkloosheidsduur worden geschat. Dit gebeurt met behulp van een zogenaamd 'proportional hazards' model (Cox en Oakes, 1984).

de afgestudeerden op de duur van de werkloosheid. Een positieve coëfficiënt betekent dat het desbetreffende kenmerk leidt tot een grotere kans, gegeven dat men al een bepaalde tijd werkloos is, om aan die situatie te ontsnappen. Dat kenmerk leidt dus tot een kortere werkloosheidsduur. Bij de analyse zijn de respondenten die direct aansluitend op de studie betaald werk hebben gevonden en bijgevolg niet werkloos zijn geweest, alsmede afgestudeerden waarvoor de werkloosheidsduur niet kon worden bepaald uit het gegevensbestand weggelaten.¹⁰ Uiteindelijk bleven er 391 personen over voor de analyse, waarvan er 37 op het moment van de enquête nog werkloos waren. Voor alle duidelijkheid zij vermeld dat voor de bepaling van de werkloosheidsduur is uitgegaan van het aantal maanden waarvan de respondent zelf heeft aangegeven dat werkloosheid de maatschappelijke positie het beste weergaf.

Bevindingen

In de analyse komt naar voren dat van alle in de analyse meegenomen kenmerken alleen het geslacht, de gevolgde studierichting en de schoolregio een significant effect hebben op de duur van de intredewerkloosheid. In tegenstelling tot de verwachting zijn mannelijke afgestudeerden langer werkloos dan vrouwen. Afgestudeerden van de studierichtingen economisch-juridisch & bestuur vt/dt, economisch-linguïstisch & vertaler vt en journalistiek vt zijn na afstuderen significant langer en afgestudeerden van de studierichting bibliotheek vt/dt korter werkloos dan degenen die bedrijfseconomie vt (de referentiegroep) hebben gestudeerd. De overige studierichtingen blijken niet significant af te wijken van de referentiegroep (bedrijfseconomie vt). Tot slot heeft ook de regio waar men heeft gestudeerd een significant effect op de kans om aan de situatie van werkloosheid te ontsnappen. Wanneer men in de Randstad heeft gestudeerd, is men na afstuderen conform de verwachting significant korter werkloos dan degenen die aan een hogeschool in Zuid-Nederland zijn afgestudeerd (de referentiegroep). De overige regio's wijken niet significant af van de referentieregio (Zuid-Nederland).

4.4 Mobiliteit

Bij arbeidsmobiliteit kan onderscheid worden gemaakt tussen het aantal werkgevers waar iemand gewerkt heeft (externe mobiliteit) en het aantal functies waarin iemand gewerkt heeft. Bij dit laatste kan ook interne mobiliteit een rol spelen, dit wil zeggen verandering van functie bij dezelfde werkgever, bijvoorbeeld door promotie, overplaatsing of substantiële verandering van de inhoud van de werkzaamheden.

In tabel 4.6 zijn de enquêteresultaten weergegeven met betrekking tot de externe mobiliteit (tabel 4.6.A) en de interne mobiliteit (tabel 4.6.B). De betreffende vragen zijn alleen voorgelegd aan degenen die op dit moment betaald werk verrichten. Militaire dienst moest hierbij buiten beschouwing worden gelaten.

In arbeidsmarkttermen gesproken zijn afgestudeerden van het hbo vrijwel net zo mobiel als gemiddeld bij het hbo het geval is. Van de hbo-afgestudeerden is 55% nog steeds bij de eerste werkgever werkzaam. Bij het totale hbo bedraagt het percentage 52. In tabel 4.6.A komt naar voren dat de meeste afgestudeerden nog steeds bij de eerste werkgever werken. Dit is niet verwonderlijk aangezien het gaat om nog recent afgestudeerden. Afgestudeerden van de studierichtingen economisch-linguïstisch & vertaler vt, bibliotheek vt/dt, communicatie vt, hotel & toerisme/recreatie vt en commerciële economie vt zijn relatief vaak van werkgever veranderd. Afgestudeerden accountancy & belasting vt/dt zijn in arbeidsmarkttermen gesproken het minst mobiel. Dit zal wellicht verband houden met het gegeven dat zij 'on the job' verder leren en hun 'Lehrstelle' daarom niet vlug zullen verlaten. Eerder is opgemerkt dat de overgrote meerderheid van de deeltijdstudenten al een baan had tijdens de opleiding. Een aantal van hen verlaat de

10. In dit verband dient er op te worden gewezen dat de keuze voor voltijds vervolgonderwijs in een aantal gevallen kan duiden op verkapte werkloosheid. Wanneer de perspectieven op de arbeidsmarkt voor een bepaalde studierichting erg slecht zijn, kan men immers besluiten om verder onderwijs te gaan volgen in afwachting van een eventuele baan. Aangezien dit waarschijnlijk niet in alle gevallen speelt waarin full-time onderwijs wordt gevolgd na te zijn afgestudeerd, kan er in de schatting niet voor worden gecorrigeerd. Ook is niet a priori duidelijk in welke richting dit een vertekening zal geven van de schattingsresultaten. Derhalve zijn uitsluitend werkloosheidsperioden die eindigden met betaald werk en werkloosheidsperioden die voortduren tot het moment van de enquête geanalyseerd.

werkgever na afstuderen: ongeveer een kwart tot eenderde van de afgestudeerde deeltijdstudenten is van werkgever veranderd. Opvallend tenslotte is dat extreme mobiliteit (3 of meer werkgevers) bij afgestudeerden van het heo (14%) minder vaak voorkomt dan bij het hbo als geheel (18%).

Tabel 4.6.A Werkenden heo naar externe baanmobiliteit*, per studierichting

Studierichting	Externe baanmobiliteit?			Totaal N=100%
	nee	2 werkgevers	3 of meer werkgevers	
accountancy & belasting vt/dt	89%	10%	1%	73
bedrijfseconomie vt	63%	28%	10%	144
bedrijfsinformatica vt	72%	23%	5%	115
econ.-juridisch & bestuur vt/dt	56%	36%	8%	77
commerciële economie vt	49%	36%	15%	242
communicatie vt	44%	36%	20%	45
econ.-linguïstisch & vertaler vt	38%	37%	24%	213
hotel & toerisme/recreatie vt	48%	36%	16%	221
huishoudwetenschappen vt	51%	30%	19%	74
journalistiek vt	53%	31%	16%	58
bibliotheek vt/dt	39%	39%	22%	41
bedrijfseconomie dt	68%	28%	5%	40
bedrijfsinformatica dt	76%	22%	2%	46
commerciële economie dt	73%	23%	4%	48
Totaal HEO	55%	32%	14%	1448
Totaal HBO	52%	30%	18%	6948

* Inclusief de huidige werkgever
Chi-kwadraat = 124.3; d.f. = 26; p <0.01

Zoals eerder is opgemerkt, kan arbeidsmobiliteit ook een verandering van functie bij dezelfde werkgever inhouden. Wat de interne mobiliteit betreft, komt in tabel 4.6.B naar voren dat 30% van de betaald-werkende heo-afgestudeerden al eens bij dezelfde werkgever van functie is veranderd; bij het totale hbo ligt het percentage lager, namelijk op 21%. Interne mobiliteit komt vooral vaak voor bij afgestudeerden van de drie deeltijdstudierichtingen en van de studierichtingen huishoudwetenschappen vt, hotel & toerisme/recreatie vt en bedrijfsinformatica vt. Wat de oud-deeltijdstudenten betreft, is dit niet verwonderlijk aangezien velen al tijdens hun studie bij de huidige werkgever werkzaam waren en bijgevolg al een relatief lange loopbaan bij deze werkgever hebben meegemaakt. Vooral afgestudeerden van de studierichtingen economisch-juridisch & bestuur vt/dt en accountancy & belasting vt/dt zijn nog weinig intern mobiel geweest.

Door de plaats waar men heeft gestudeerd te vergelijken met de plaats waar men thans werkt, kan inzicht worden verkregen in de mate van geografische mobiliteit onder afgestudeerden na de intrede op de arbeidsmarkt (zie tabel 4.7). Hierbij kunnen zich vier situaties voordoen:

- men werkt in dezelfde provincie waar men heeft gestudeerd;
- de provincie waar men werkt, grenst aan de provincie waar men heeft gestudeerd;
- men werkt in een niet aan de schoolprovincie aangrenzende provincie;
- men werkt in het buitenland.

Tabel 4.6.B Werkenden heo naar interne baanmobiliteit*, per studierichting

Studierichting	Interne baanmobiliteit?		Totaal N=100%
	nee	ja	
accountancy & belasting vt/dt	82%	18%	73
bedrijfseconomie vt	77%	23%	143
bedrijfsinformatica vt	65%	35%	114
econ.-juridisch & bestuur vt/dt	86%	14%	77
commerciële economie vt	71%	29%	241
communicatie vt	80%	20%	44
econ.-linguïstisch & vertaler vt	76%	24%	212
hotel & toerisme/recreatie vt	63%	37%	220
huishoudwetenschappen vt	59%	41%	74
journalistiek vt	76%	24%	58
bibliotheek vt/dt	73%	27%	41
bedrijfseconomie dt	55%	45%	40
bedrijfsinformatica dt	43%	57%	46
commerciële economie dt	52%	48%	48
Totaal HEO	70%	30%	1442
Totaal HBO	79%	21%	6865

* Inclusief de huidige functie

Chi-kwadraat = 61.8; d.f. = 13; p <0.01

Tabel 4.7 Werkenden heo naar geografische mobiliteit, per studierichting

Studierichting	Geografische mobiliteit				Totaal N=100%
	zelfde provincie	aangrenzende provincie	andere provincie	naar buitenland	
accountancy & belasting vt/dt	61%	28%	9%	1%	74
bedrijfseconomie vt	72%	20%	8%		143
bedrijfsinformatica vt	44%	34%	21%	1%	113
econ.-juridisch & bestuur vt/dt	67%	13%	19%	1%	78
commerciële economie vt	57%	21%	20%	2%	232
communicatie vt	39%	54%	7%		46
econ.-linguïstisch & vertaler vt	46%	21%	27%	6%	204
hotel & toerisme/recreatie vt	19%	34%	35%	12%	217
huishoudwetenschappen vt	61%	20%	17%	3%	71
journalistiek vt	17%	52%	31%		58
bibliotheek vt/dt	54%	15%	31%		39
bedrijfseconomie dt	63%	35%	3%		40
bedrijfsinformatica dt	64%	22%	11%	2%	45
commerciële economie dt	65%	24%	11%		46
Totaal HEO	49%	27%	20%	4%	1417
Totaal HBO	58%	26%	14%	3%	6811

Chi-kwadraat = 268.3; d.f. = 39; p <0.01

De geografische mobiliteit van de onderzochte afgestudeerden van het heo is in het algemeen laag te noemen. Bij iedere studierichting kan worden geconstateerd dat de meeste betaald-werkende afgestudeerden in dezelfde provincie gaan werken waar men heeft gestudeerd, of in een aangrenzende provincie. Geografisch gezien zijn afgestudeerden hotel & toerisme/recreatie vt, economisch-linguïstisch & vertaler vt, journalistiek vt en bibliotheek vt/dt het meest mobiel. Afgestudeerden van de deeltijdstudierichtingen en van de studierichtingen communicatie vt, bedrijfseconomie vt en accountancy & belasting vt/dt zijn het minst mobiel.

4.5 Huidige arbeidsmarktpositie

In paragraaf 4.1 is een beeld geschetst van de verschuivingen in de maatschappelijke positie na afstuderen. In deze paragraaf komt eerst de huidige maatschappelijke positie aan bod, dit wil zeggen de arbeidsmarktpositie op het moment van enquêteren. Vervolgens wordt nagegaan hoeveel afgestudeerden werkloos zijn. Daarna wordt ingegaan op de zogenaamde verborgen partiële werkloosheid, dit wil zeggen de situatie waarbij men weliswaar betaald werk heeft, maar graag meer uren zou willen werken. Vervolgens wordt beschreven hoeveel van de betaald-werkenden een andere baan aan het zoeken zijn en hoeveel van de thans studerende betaald werk zoeken. Tenslotte wordt tegen de achtergrond van een aantal kenmerken de kans op een betaalde baan geschat.

Maatschappelijke positie

Aan de respondenten is gevraagd welke bezigheid hun dagelijkse situatie het beste weergeeft. Van alle heo-respondenten noemde 21% een andere bezigheid dan betaald werk. Aan deze groep is vervolgens de vraag voorgelegd of men behalve deze bezigheid ook nog betaald werk verricht. Dit bleek bij 5% het geval te zijn. Daarmee komt het totaal van alle heo-afgestudeerden met betaald werk als hoofdbezigheid of als nevenactiviteit op 84%. Hiervan geeft tabel 4.8 een beeld. In deze tabel staan tevens de hoofdbezigheden vermeld van degenen die geen betaald werk verrichten. In hoofdstuk 5 zal worden ingegaan op de kenmerken van het betaalde werk dat als hoofdbezigheid of als nevenactiviteit wordt verricht.

Tabel 4.8 Afgestudeerden heo naar huidige maatschappelijke positie, per studierichting

Studierichting	betaald werk	studie	Huidige situatie werk- zoekend	dienst	onbetaald werk	andere situatie	Totaal N=100%
accountancy & belasting vt/dt	87%	11%	1%	1%			91
bedrijfseconomie vt	90%	4%	2%	4%			165
bedrijfsinformatica vt	79%	12%	3%	5%		1%	149
econ.-juridisch & bestuur vt/dt	77%	15%	5%	3%		1%	107
commerciële economie vt	80%	12%	5%	2%	1%	0%	310
communicatie vt	84%	9%	5%	2%			57
econ.-linguïstisch & vertaler vt	79%	13%	5%	1%	1%	1%	274
hotel & toerisme/recreatie vt	86%	7%	4%	1%	0%	1%	259
huishoudwetenschappen vt	88%	5%	6%	1%	1%		88
journalistiek vt	89%	7%	3%			1%	70
bibliotheek vt/dt	91%	4%	2%	2%			45
bedrijfseconomie dt	100%						42
bedrijfsinformatica dt	100%						47
commerciële economie dt	88%	5%	4%			4%	57
Totaal HEO	84%	9%	4%	2%	0%	1%	1773
Totaal HBO	82%	8%	4%	2%	1%	2%	8817

Chi-kwadraat = 90.1; d.f. = 65; p < 0.05

Zowel bij het totale hbo als het bij heo heeft de overgrote meerderheid van de afgestudeerden thans een betaalde baan. Vergeleken met het totale hbo verrichten afgestudeerden van het heo nagenoeg even vaak betaald werk (hbo 82%; heo 84%) en volgen ze nagenoeg even vaak vervolgonderwijs (hbo 8%; heo 9%). Ze zitten even vaak in militaire dienst (hbo 2%; heo 2%) en zijn even vaak op zoek naar een betaalde werkkring (hbo 4%; heo 4%).

Binnen de volgende studierichtingen van het heo bedraagt het aandeel van afgestudeerden die betaald werk verrichten tenminste 90%: bedrijfseconomie dt, bedrijfsinformatica dt, bibliotheek vt/dt en bedrijfseconomie vt. In tabel 4.8 komt verder naar voren dat bij de richtingen economisch-juridisch & bestuur vt/dt, economisch-linguïstisch & vertaler vt, commerciële economie vt, bedrijfsinformatica vt en accountancy & belasting vt/dt meer dan 10% van de afgestudeerden vervolgonderwijs volgt. Om welke opleidingsniveaus het hierbij gaat is reeds in paragraaf 4.2 aan bod gekomen. Vergeleken met afgestudeerden van andere studierichtingen zitten afgestudeerden bedrijfseconomie vt en bedrijfsinformatica vt iets vaker in militaire dienst. Hieronder wordt nader ingegaan op de afgestudeerden die op het moment van de enquête geen betaald werk verrichten, maar wel op zoek zijn naar een betaalde baan.

Werkloosheid

Tabel 4.9 geeft per studierichting de procentuele aandelen weer van werklozen op het moment van enquêteren. Voor alle duidelijkheid wordt er nog eens op gewezen dat het hier gaat om mensen die ongeveer anderhalf jaar zijn afgestudeerd. Het aandeel van werklozen wordt in deze tabel volgens twee definities aangegeven. Onder A) worden afgestudeerden begrepen die geen betaald werk hebben (noch als hoofdbezigheid, noch als nevenactiviteit), actief op zoek zijn naar betaald werk en daar binnen twee weken mee kunnen beginnen. De onder B) begrepen werklozen bestaan uit afgestudeerden die geen betaald werk hebben (noch als hoofdbezigheid, noch als nevenactiviteit), actief betaald werk zoeken, bij een arbeidsbureau staan ingeschreven en binnen twee weken met een betaalde baan kunnen beginnen. Het verschil tussen beide definities betreft dus de inschrijving bij het arbeidsbureau.

Tabel 4.9 Afgestudeerden heo naar werkloosheid, per studierichting

Studierichting	Werkloosheid A % wel werkloos	Totaal N=100%	Werkloosheid B % wel werkloos	Totaal N=100%
accountancy & belasting vt/dt	1.2%	81	1.2%	81
bedrijfseconomie vt	1.9%	159	1.9%	159
bedrijfsinformatica vt	3.8%	132	3.0%	132
econ.-juridisch & bestuur vt/dt	7.6%	92	6.5%	92
commerciële economie vt	6.5%	276	6.2%	276
communicatie vt	3.9%	51	3.9%	51
econ.-linguïstisch & vertaler vt	7.6%	238	6.7%	238
hotel & toerisme/recreatie vt	5.4%	242	5.4%	242
huishoudwetenschappen vt	7.1%	84	7.1%	84
journalistiek vt	3.1%	65	3.1%	65
bibliotheek vt/dt	2.3%	43	2.3%	43
bedrijfseconomie dt		42		42
bedrijfsinformatica dt		47		47
commerciële economie dt	5.6%	54	3.7%	54
Totaal HEO	4.9%	1617	4.5%	1617
Totaal HBO	5.7%	7972	4.9%	7972

A) Chi-kwadraat = 19.2; d.f. = 13; p = 0.12

B) Chi-kwadraat = 17.3; d.f. = 13; p = 0.19

Bij het totale hbo bedraagt de huidige werkloosheid onder de onderzochte afgestudeerden volgens de eerste definitie 6% en volgens de tweede definitie 5%. Bij het heo bedragen de respectievelijke percentages beiden 5. Het heo wijkt dus niet of nauwelijks af van het totale hbo wat de werkloosheid onder afgestudeerden betreft. Binnen het heo doen zich geen significante verschillen tussen de studierichtingen voor.

Met betrekking tot het heo als geheel is ook nagegaan of de werkloosheid onder afgestudeerden significant verschilt naar geslacht. Dit blijkt niet het geval te zijn. Volgens de eerste definitie is 4% van de vrouwen en 6% van de mannen werkloos (Chi-kwadraat = 2.5; d.f. = 1; p = 0.12). Volgens de tweede definitie is 4% van de vrouwen en 5% van de mannen werkloos (Chi-kwadraat = 2.3; d.f. = 1; p = 0.13).

Verborgene partiële werkloosheid

Hieronder wordt ingegaan op de situatie waarbij men weliswaar betaald werk heeft - hetzij als hoofdbezigheid, hetzij als nevenactiviteit - maar graag meer uren zou willen werken. Het omgekeerde verschijnsel kan ook voorkomen: mensen die betaald werk hebben, maar graag minder uren willen werken. Tabel 4.10 geeft een beeld van de discrepantie met betrekking tot het gewenste aantal arbeidsuren.

Tabel 4.10 Afgestudeerden heo naar gewenste arbeidsduur, per studierichting

Studierichting	Gewenste arbeidsduur?			Totaal N=100%
	ja, gewenst	nee, meer	nee, minder	
accountancy & belasting vt/dt	92%	3%	5%	74
bedrijfseconomie vt	98%	1%	1%	144
bedrijfsinformatica vt	95%		5%	114
econ.-juridisch & bestuur vt/dt	96%		4%	78
commerciële economie vt	95%	2%	3%	241
communicatie vt	93%	2%	4%	46
econ.-linguïstisch & vertaler vt	96%	2%	2%	213
hotel & toerisme/recreatie vt	90%	4%	7%	221
huishoudwetenschappen vt	89%	3%	8%	75
journalistiek vt	85%	6%	8%	62
bibliotheek vt/dt	80%	20%		41
bedrijfseconomie dt	93%	3%	5%	40
bedrijfsinformatica dt	82%		18%	45
commerciële economie dt	94%		6%	48
Totaal HEO	93%	2%	5%	1453
Totaal HBO	84%	10%	6%	7028

Chi-kwadraat = 96.4; d.f. = 26; p = <0.01

Zowel bij het totale hbo als bij het heo is de overgrote meerderheid van de afgestudeerden tevreden met de lengte van de werkweek die men heeft. Vergeleken met het totale hbo zijn afgestudeerden van het heo echter iets vaker tevreden over het aantal uren dat men werkt. Met betrekking tot het totale hbo zou 10% van alle werkende afgestudeerden graag meer uren willen werken, 6% wil korter werken en 84% is tevreden met het aantal arbeidsuren. Bij het heo bedragen de respectievelijke percentages 3, 5 en 93. Er is in het heo dus nauwelijks sprake van verborgene partiële werkloosheid, met uitzondering van de studierichting bibliotheek vt/dt.

Eenvijfde deel van de in deze studierichting afgestudeerden wil meer uren werken. Afgestudeerden bedrijfsinformatica dt willen daarentegen vaker korter werken.

Met betrekking tot het heo als geheel is ook nagegaan of mannen en vrouwen verschillen in hun oordeel over het aantal werkuren dat men heeft. Dit blijkt het geval te zijn (Chi-kwadraat = 10.1; d.f. = 2; p = <0.01). Mannen (95%) zijn vaker dan vrouwen (91%) tevreden over het aantal uren dat men werkt. Vrouwen (7%) wensen vaker dan mannen (3%) een kortere werkweek. Een langere werkweek wenst 2% van de mannen en 3% van de vrouwen.

Werk zoeken

Hieronder komt aan bod hoe men de huidige bezigheid beoordeelt. Een indicatie hiervoor wordt gevormd door het zoeken naar (ander) werk. Hierbij wordt gedifferentieerd tussen degenen die op het moment van enquêteren betaald werken (hetzij als hoofdbezigheid, hetzij als nevenactiviteit) en degenen die studeren zonder daarnaast betaald werk te verrichten. Met betrekking tot de betaald-werkenden die op zoek zijn naar een andere baan kan, in arbeidsmarkttermen worden gesproken van potentiële baanmobiliteit. Bij studerenden die werk zoeken kan worden gesproken van potentiële (her)intrede in het arbeidsproces. Tabel 4.11 geeft een beeld van de omvang van potentiële baanmobiliteit en potentiële (her)intrede.

Tabel 4.11 Afgestudeerden heo naar potentiële baanmobiliteit en potentiële intrede, per studierichting

Studierichting	Potentiele mobiliteit % wel	Totaal N=100%	Potentiele intrede % wel	Totaal N=100%
accountancy & belasting vt/dt	6%	79	20%	10
bedrijfseconomie vt	19%	147		7
bedrijfsinformatica vt	16%	116	11%	18
econ.-juridisch & bestuur vt/dt	29%	79	6%	16
commerciële economie vt	26%	243	9%	35
communicatie vt	27%	48	20%	5
econ.-linguïstisch & vertaler vt	25%	212	9%	34
hotel & toerisme/recreatie vt	29%	219	11%	18
huishoudwetenschappen vt	36%	76	25%	4
journalistiek vt	24%	62		5
bibliotheek vt/dt	28%	40		2
bedrijfseconomie dt	17%	41	.	
bedrijfsinformatica dt	26%	47	.	
commerciële economie dt	20%	50		3
Totaal HEO	24%	1470	9%	158
Totaal HBO	26%	7130	11%	697

Potentiele baanmobiliteit : Chi-kwadraat = 32.9; d.f. = 13; p <0.01

Potentiele intrede : Chi-kwadraat = 5.2; d.f. = 11; p = 0.92

Betaald-werkenden

Betaald-werkende afgestudeerden van het heo zijn nagenoeg even vaak op zoek naar een andere baan als bij het totale hbo het geval is: 24% van alle betaald-werkende afgestudeerden van het heo is op zoek naar een andere baan. Bij het totale hbo bedraagt het percentage 26. Binnen het heo willen afgestudeerden van de studierichting huishoudwetenschappen vt het vaakst van baan veranderen. Daarentegen zijn de afgestudeerden accountancy & belasting vt/dt het minst vaak op zoek naar een andere baan (tabel 4.11).

Verder studerenden

De overgrote meerderheid van de afgestudeerden die zijn doorgestroomd naar een vervolgopleiding is niet op zoek naar een betaalde baan. Van de verder studerende oud-heo-studenten is 9% op zoek naar betaald werk. Bij het totale hbo is dit percentage 11. In tabel 4.11 komt naar voren dat de verschillen tussen de onderscheiden heo-studierichtingen niet significant zijn.

Kans op betaald werk

Met behulp van een zogenaamd probit-model is de kans geschat dat men thans een betaalde baan heeft. De schattingsresultaten worden in tabel 3 van bijlage 3 weergegeven. De gebruikte variabelen staan gespecificeerd in bijlage 2. De te verklaren variabele 'arbeidsmarktpositie' heeft de waarde 1 indien de respondent op het moment van de enquête betaald werk heeft en 0 indien dit niet het geval is. Bij de analyse zijn degenen die in militaire dienst zitten of vervangende dienstplicht vervullen buiten beschouwing gelaten, om een vertekening van het effect van de variabele 'geslacht' te voorkomen. In de analyse van de huidige arbeidsmarktpositie zijn grotendeels dezelfde verklarende variabelen opgenomen die eerder zijn gebruikt bij het schatten van de kans om direct na afstuderen betaald werk te vinden en, indien men werkloos wordt, de kans om aan intredewerkloosheid te ontsnappen. Verondersteld wordt dat de verklarende variabelen in de onderhavige analyse een overeenkomstig effect zullen hebben. Dit wil zeggen dat ook hier positieve effecten worden verwacht voor geslacht, vwo-vooropleiding, werk- en bestuurlijke ervaring opgedaan vóór afstuderen en het combineren van een deeltijdstudie met een betaalde baan. Voor de leeftijd, de havo-vooropleiding en de studieduur wordt ook hier een negatief teken verwacht. In de analyse is daarnaast een verklarende variabele opgenomen die nog niet eerder is gebruikt, namelijk de tijdsduur die men reeds is afgestudeerd (de afstudeerduur). Voor dit kenmerk wordt een positief effect verwacht. Er wordt namelijk verondersteld dat men een grotere kans heeft om thans betaald werkzaam te zijn naarmate men langer geleden is afgestudeerd.

Bevindingen

In de analyse komt naar voren dat de kans op betaald werk niet significant wordt beïnvloed door de vooropleiding, bestuurlijke ervaring opgedaan vóór of tijdens de hbo-studie of de studieduur. De kans op een betaalde baan wordt wel significant beïnvloed door het geslacht, de leeftijd, de werkervaring opgedaan vóór afstuderen, het combineren van een deeltijdstudie met een betaalde baan, de studierichting, de afstudeerduur en de schoolregio, maar niet altijd in de verwachte richting. Zo hebben mannen een kleinere kans dan vrouwen om betaald werkzaam te zijn. Eveneens in tegenstelling tot de verwachting neemt de kans om betaald werk te verrichten toe met de leeftijd van de afgestudeerden. Aangezien degenen die in militaire dienst zitten buiten de analyse zijn gehouden, en de werkloosheid onder de afgestudeerden relatief gering is, wijzen de genoemde effecten vooral in de richting van doorstroom naar vervolgonderwijs. Deze is hoger onder mannen en onder jongeren. Werkervaring en het eventueel combineren van een deeltijdstudie met betaald werk vergroot, zoals verwacht, de kans op betaalde arbeid ná afstuderen. Wat de gevolgde studierichting betreft, komt naar voren dat afgestudeerden van de studierichtingen bedrijfsinformatica vt, economisch-juridisch & bestuur vt/dt, commerciële economie vt, communicatie vt, economisch-linguïstisch & vertaler vt, journalistiek vt en commerciële economie dt een kleinere kans hebben om betaald werkzaam te zijn, respectievelijk vaker door te stromen naar vervolgonderwijs dan de referentiegroep (afgestudeerden bedrijfseconomie vt). De afgestudeerden van de studierichtingen bedrijfseconomie dt en bedrijfsinformatica dt zijn daarentegen allemaal betaald werkzaam. Voor de andere afgestudeerden blijkt geen significante afwijking gevonden te worden van de referentiegroep. Verder is naar voren gekomen dat de kans op betaald werk conform de verwachting toeneemt naarmate men een groter aantal maanden geleden is afgestudeerd, en dat mensen die in het oosten en westen des lands studeerden vaker betaald werkzaam zijn dan afgestudeerden van hogescholen in Zuid-Nederland, de referentiegroep. Het noorden des lands wijkt niet significant af van de referentiegroep (Zuid-Nederland).

5 Kenmerken van de huidige functie¹¹

5.1 Wijze van functieverwerving

Deze paragraaf beschrijft de kanalen waarlangs men de huidige functie heeft verkregen. Eerst wordt ingegaan op het belang van de verschillende kanalen. Vervolgens wordt een onderscheid gemaakt tussen degenen die nog steeds bij de eerste werkgever na afstuderen, dus in hun intredebaan werkzaam zijn en degenen die al eens van werkgever zijn veranderd. Bij de eerste groep wordt een indicatie verkregen van de belangrijkste kanalen waarmee een intredebaan wordt verkregen; bij de tweede groep van de belangrijkste kanalen waarmee latere banen worden verworven.

Tabel 5.1.A Werkenden heo naar verwervingskanaal huidige functie (één antwoord mogelijk)

	Totaal HEO %	HEO N	Totaal HBO %	HBO N
Verwervingskanaal functie				
sollicitatie op advertentie	36%	527	37%	2628
familie/vrienden	7%	110	5%	374
docenten HBO-opleiding	1%	14	1%	93
eerder betaald werk	3%	40	3%	210
stagecontacten	10%	150	11%	746
arbeidsbureau	2%	24	2%	125
uitzendbureau	13%	197	10%	684
vrijwilligerswerk	0%	1	0%	29
open sollicitatie	14%	199	14%	984
benaderd door werkgever	10%	151	12%	832
eigen bedrijf	1%	16	1%	75
ander kanaal	3%	43	4%	283

Solliciteren op personeelsadvertenties, gevolgd door open sollicitaties, uitzendbureaus, stagecontacten en benadering door werkgevers vormen voor afgestudeerden achtereenvolgens de belangrijkste kanalen waarmee men een betaalde baan heeft gekregen. Slechts zelden verwerft men de baan via familie/vrienden, eerder betaald werk/vakantiewerk, arbeidsbureaus, docenten van de hbo-opleiding of door een bedrijf of praktijk op te zetten of over te nemen. In tabel 5.1.A komt naar voren dat deze constatering zowel voor het totale hbo als voor het heo geldt. Met betrekking tot het heo komt bovendien naar voren dat deze constatering niet alleen voor de intredebaan maar ook voor een latere baan geldt (tabel 5.1.B en tabel 5.1.C). Het heo verschilt nauwelijks van het gemiddelde hbo ten aanzien van de wijze waarop men de baan verwerft (tabel 5.1.A).

11. Het gaat hierbij om de functies die op het moment van de enquête als hoofd- of als nevenactiviteit worden uitgeoefend. Voor de volledigheid wordt er op gewezen dat bij de instellingsrapportages aan hogescholen de kenmerken van de huidige functie alleen betrekking hebben op degenen met betaald werk als hoofdactiviteit. Wanneer iemand meerdere functies heeft, hebben de gegevens betrekking op de functie met het grootste aantal uren.

Tabel 5.1.B Werkenden heo naar belangrijkste verwervingskanaal intredebaan, per studierichting (één antwoord mogelijk)

Studierichting	Verwervingskanaal							
	advertentie	familie, kennissen	stagecon-tacten	uitzend-bureau	open sollici-tatie	benaderd door werkgever	ander kanaal	
accountancy & belasting vt/dt	15%	5%	45%	2%	22%	8%	5%	8
bedrijfseconomie vt	41%	8%	9%	12%	17%	6%	8%	58
bedrijfsinformatica vt	30%	5%	31%	2%	18%	6%	7%	32
econ.-juridisch & bestuur vt/dt	42%	2%	7%	9%	9%	9%	21%	47
commerciële economie vt	31%	10%	7%	22%	12%	7%	12%	117
communicatie vt	45%	15%	20%	5%		5%	10%	70
econ.-linguïstisch & vertaler vt	38%	9%	7%	21%	10%	7%	9%	81
hotel & toerisme/recreatie vt	30%	12%	18%	4%	14%	12%	10%	100
huishoudwetenschappen vt	26%		16%	8%	18%	13%	18%	37
journalistiek vt	42%	3%	23%	3%	3%	19%	6%	31
bibliotheek vt/dt	50%	6%	6%		6%	6%	25%	11
bedrijfseconomie dt	59%	4%		7%	11%	4%	15%	27
bedrijfsinformatica dt	34%	9%	9%	3%	20%	11%	14%	33
commerciële economie dt	34%	6%	3%	11%	20%	20%	6%	33
Totaal HEO	34%	7%	15%	10%	14%	9%	10%	78
Totaal HBO	37%	5%	15%	7%	14%	11%	12%	356

Chi-kwadraat = 200.9; d.f. = 78; p < 0.01

Tabel 5.1.C Werkenden heo naar belangrijkste verwervingskanaal laatste baan, per studierichting (één antwoord mogelijk)

Studierichting	Verwervingskanaal							Totaal N=1000
	advertentie	familie, kennissen	stagecon-tacten	uitzend-bureau	open sollici-tatie	benaderd door werkgever	ander kanaal	
accountancy & belasting vt/dt	25%	13%	13%		25%	13%	13%	8
bedrijfseconomie vt	41%	4%	2%	24%	9%	9%	11%	54
bedrijfsinformatica vt	34%	6%	9%	9%	13%	13%	16%	32
econ.-juridisch & bestuur vt/dt	50%	9%	3%	12%	3%	9%	15%	33
commerciële economie vt	39%	7%	2%	23%	11%	6%	11%	121
communicatie vt	36%	16%	4%	4%	12%	20%	8%	25
econ.-linguïstisch & vertaler vt	33%	8%	1%	27%	12%	10%	9%	127
hotel & toerisme/recreatie vt	36%	11%	7%	11%	18%	14%	3%	115
huishoudwetenschappen vt	33%	6%	8%	17%	8%	17%	11%	36
journalistiek vt	26%	4%	11%	11%	19%	19%	11%	26
bibliotheek vt/dt	44%	12%	4%	12%		20%	8%	25
bedrijfseconomie dt	69%				8%	15%	8%	13
bedrijfsinformatica dt	64%				27%		9%	11
commerciële economie dt	38%			23%	8%	15%	15%	13
Totaal HEO	37%	8%	4%	18%	12%	11%	9%	647
Totaal HBO	37%	6%	6%	13%	13%	12%	13%	3289

Chi-kwadraat = 97.9; d.f. = 78; p = 0.06

De tabellen 5.1.B en 5.1.C laten zien dat de grootste verschillen tussen de intredebanaan en een latere baan zich voordoen met betrekking tot stagecontacten en uitzendbureaus. Over het gehele heo genomen wordt 15% van alle intredebanaanen en nog slechts 4% van de latere banen verkregen via stagecontacten. Uitzendbureaus scoren daarentegen lager bij de intredebanaan (10%) dan bij een latere baan (18%).

De verschillen in zoekkanaal tussen de studierichtingen zijn bij de intredebanaan groter dan bij latere banen. Wat de verschillen tussen de heo-studierichtingen betreft, komt naar voren dat afgestudeerden bedrijfseconomie dt, bibliotheek vt/dt, communicatie vt, bedrijfseconomie vt, economisch-juridisch & bestuur vt/dt en journalistiek vt vaker dan gemiddeld de intredebanaan verwerven door op advertenties te reageren. Verder blijken stagecontacten voor afgestudeerden van de studierichtingen accountancy & belasting vt/dt, bedrijfsinformatica vt en journalistiek vt relatief belangrijk te zijn. Uitzendbureaus zijn relatief belangrijk voor afgestudeerden commerciële economie vt en economisch-linguïstisch & vertaler vt. Vooral afgestudeerden van de richtingen accountancy & belasting vt/dt, bedrijfsinformatica dt en commerciële economie dt nemen een minder afwachtende houding aan dan afgestudeerden van andere studierichtingen. Zij hebben relatief vaak een baan gekregen door ongevraagd te solliciteren.

5.2 Dienstverband en aanstelling

Aan de respondenten is de vraag voorgelegd in welk dienstverband men thans werkzaam is. Tabel 5.2 geeft een beeld van het procentuele aandeel dat in loondienst werkt.

Tabel 5.2 Werkenden heo naar dienstverband huidige baan, per studierichting

Studierichting	Loondienst?		Totaal N=100%
	ja	nee	
accountancy & belasting vt/dt	97%	3%	77
bedrijfseconomie vt	100%		147
bedrijfsinformatica vt	93%	7%	116
econ.-juridisch & bestuur vt/dt	99%	1%	81
commerciële economie vt	96%	4%	242
communicatie vt	87%	13%	47
econ.-linguïstisch & vertaler vt	95%	5%	213
hotel & toerisme/recreatie vt	93%	7%	222
huishoudwetenschappen vt	96%	4%	75
journalistiek vt	76%	24%	62
bibliotheek vt/dt	95%	5%	41
bedrijfseconomie dt	100%		42
bedrijfsinformatica dt	98%	2%	46
commerciële economie dt	100%		47
Totaal HEO	95%	5%	1469
Totaal HBO	93%	7%	7039

Chi-kwadraat = 74.8; d.f. = 13; p = <0.01

Voor het hbo als geheel ligt het percentage dat in loondienst werkt met 93% nagenoeg even hoog als bij het heo (95%). In tabel 5.2 komt naar voren dat zich significante verschillen tussen de studierichtingen van het heo voordoen. Afgestudeerden van de studierichtingen communicatie vt en vooral journalistiek vt werken beduidend vaker dan anderen niet in loondienst. Bij de andere

studierichtingen zijn vrijwel alle betaald-werkende afgestudeerden in loondienst werkzaam.

Aan de respondenten die in loondienst werken, werkzaam zijn met een nul-uren contract of als oproepkracht is tevens gevraagd naar de soort aanstelling die men heeft. Tabel 5.3 geeft een indicatie van het vaste of tijdelijke karakter van de arbeidsovereenkomst en daarmee van de arbeidszekerheid.

Tabel 5.3 Werkenden heo naar aanstelling huidige baan, per studierichting

Studierichting	Soort aanstelling			Totaal N=100%
	tijdelijk <= 1 jr	tijdelijk > 1 jr	vast	
accountancy & belasting vt/dt	5%	4%	91%	75
bedrijfseconomie vt	23%	3%	73%	145
bedrijfsinformatica vt	13%	5%	82%	112
econ.-juridisch & bestuur vt/dt	23%	6%	71%	79
commerciële economie vt	24%	3%	73%	235
communicatie vt	33%	11%	56%	45
econ.-linguïstisch & vertaler vt	26%	3%	71%	203
hotel & toerisme/recreatie vt	25%	6%	70%	211
huishoudwetenschappen vt	31%	11%	58%	72
journalistiek vt	22%	4%	74%	46
bibliotheek vt/dt	23%	15%	62%	39
bedrijfseconomie dt	5%	7%	88%	41
bedrijfsinformatica dt	4%		96%	45
commerciële economie dt	20%	2%	78%	49
Totaal HE0	22%	5%	73%	1408
Totaal HBO	23%	7%	70%	6735

Chi-kwadraat = 71.9; d.f. = 26; p <0.01

Het heo verschilt nauwelijks van het totale hbo wat de arbeidszekerheid van de afgestudeerden betreft: 73% van de vroegere heo-studenten die thans in loondienst werken heeft een vaste aanstelling (aanstelling voor onbepaalde tijd). Bij het totale hbo is dit 70%.

In tabel 5.3 komt naar voren dat vooral afgestudeerden bedrijfsinformatica dt, accountancy & belasting vt/dt, bedrijfseconomie dt en bedrijfsinformatica vt vrijwel uitsluitend in vaste dienst werken. Daarentegen zijn afgestudeerden van de studierichtingen bibliotheek vt/dt, huishoudwetenschappen vt en communicatie vt ook vaak in tijdelijke aanstellingen werkzaam.

Met behulp van een probit-analyse is onderzocht in hoeverre de gevolgde studierichting van invloed is geweest op het al dan niet verwerven van een vaste aanstelling. De te verklaren variabele 'aanstelling' heeft de waarde 0 indien men thans een aanstelling in tijdelijke dienst heeft en de waarde 1 bij een vaste aanstelling (aanstelling voor onbepaalde tijd). Tabel 4 in bijlage 3 geeft de schattingsresultaten weer. De gebruikte variabelen staan gespecificeerd in bijlage 2.

Een aantal van de verklarende variabelen in deze analyse is eerder ook gebruikt bij het schatten van de kans op betaald werk, namelijk het geslacht, de leeftijd, de genoten vooropleiding, de gevolgde studierichting en de studieduur, de werk- en bestuurlijke ervaring opgedaan vóór afstuderen, het combineren van een deeltijdstudie met een betaalde baan, alsmede het aantal

maanden dat men reeds is afgestudeerd. Er wordt verondersteld dat de meeste verklarende variabelen een overeenkomstige invloed zullen hebben op de kans om een vaste aanstelling te verwerven, als reeds in paragraaf 4.5 is beschreven bij de analyse van de kans om betaald werk te vinden. Dit wil zeggen dat positieve effecten worden verwacht met betrekking tot het geslacht, een vwo-vooropleiding, de werk- en bestuurlijke ervaring opgedaan vóór afstuderen, het combineren van een deeltijdstudie met een betaalde baan en het aantal maanden geleden dat men is afgestudeerd. Voor de studieduur wordt ook bij deze analyse een negatief effect verwacht. Voor de leeftijd daarentegen wordt een positief effect verwacht: ouderen zullen eerder een vaste aanstelling verwerven dan jongeren.

In de analyse zijn daarnaast drie verklarende variabelen opgenomen, die niet zijn gebruikt bij het schatten van de kans op betaald werk, namelijk baanmobiliteit, branche en bedrijfsomvang (zie bijlage 2 voor specificatie). Wat deze variabelen betreft, wordt verondersteld dat:

- baanmobiliteit enerzijds kan duiden op een verbetering van baankenmerken; anderzijds kan het een indicatie zijn van het feit dat de intrede op de arbeidsmarkt een instabiel karakter kan hebben met veel tijdelijke, laag gewaardeerde functies;
- de op winstmaximalisatie gerichte organisaties een ander aanstellingsgedrag vertonen dan organisaties waarbij het maken van winst niet voorop staat;
- grotere bedrijven meer mogelijkheden hebben om iemand in vaste dienst aan te stellen dan kleinere bedrijven.

Daarnaast is een drietal variabelen opgenomen die de regio aangeven waarin men werkt (Werkregio Noord, Werkregio Oost, Werkregio West). Dit in verband met mogelijke regionale verschillen in de kans op een vaste aanstelling.

Evenals bij de voorgaande analyses het geval was, fungeert ook in deze schatting de studierichting bedrijfseconomie vt als referentiegroep voor de gevolgde studierichting, Zuid-Nederland als referentiegebied voor de werkregio en een beroepsopleiding als referentie voor de genoten vooropleiding.

Bevindingen

In de analyse komt naar voren dat de kans op een vaste aanstelling niet significant wordt beïnvloed door de vooropleiding, het al dan niet beschikken over bestuurlijke of werkervaring opgedaan vóór afstuderen, de studieduur of de omvang van de werkorganisatie.

De kans op een vaste aanstelling is wel afhankelijk van het geslacht, de leeftijd, de studierichting, het al dan niet combineren van de deeltijdstudie met een betaalde baan, de tijdsduur die men reeds is afgestudeerd, de baanmobiliteit, de branche en de regio waar men werkt. Anders dan verwacht hebben mannen een kleinere kans dan vrouwen op een vaste aanstelling. Zoals verwacht, neemt de kans op een vaste aanstelling toe met de leeftijd en naarmate men langer geleden is afgestudeerd. Afgestudeerden van de studierichtingen accountancy & belasting vt/dt en bedrijfsinformatica vt hebben een grotere en afgestudeerden huishoudwetenschappen vt een kleinere kans op een vaste aanstelling dan bedrijfseconomie vt (de referentiegroep). Voor de andere studierichtingen wordt geen significante afwijking gevonden van deze referentiegroep. Dit betekent dat de afgestudeerden van deze richtingen niet vaker maar ook niet minder vaak een vaste aanstelling hebben dan de afgestudeerden van bedrijfseconomie vt. Degenen die gedurende hun hele deeltijdstudie een betaalde baan hebben gehad, hebben conform de verwachting een grotere kans dan anderen om in een vaste aanstelling te werken. Het negatieve effect van baanmobiliteit duidt er op dat een deel van de afgestudeerden een opeenvolging kent van tijdelijke functies. De kans op een vaste aanstelling is kleiner wanneer men in de non-profit sector werkt. De kans op een vaste aanstelling blijkt tot slot ook afhankelijk te zijn van de regio waar men werkt. Anders dan verwacht is deze kans in de Randstad kleiner dan in Zuid-Nederland (de referentieregio). De overige regio's verschillen niet significant van de referentieregio.

De wekelijkse arbeidsduur is een aspect van de aanstelling dat een indicatie biedt voor de mate van arbeidsparticipatie. Tabel 5.4 geeft een overzicht van het aandeel van full-time banen en het gemiddelde aantal uren per week in de huidige functie. Onder een full-time baan wordt

hier verstaan een baan waarin men gemiddeld meer dan 34 uur per week werkzaam is.¹²

Tabel 5.4 Werkenden heo naar wekelijkse arbeidsduur huidige baan, per studierichting en geslacht

	Full-time baan man	Gemiddelde werkweek man	Totaal man N=100%	Full-time baan vrouw	Gemiddelde werkweek vrouw	Totaal vrouw N=100%
	% full-time	in uren		% full-time	in uren	
Studierichting						
accountancy & belasting vt/dt	88%	38.2	51	80%	37.4	25
bedrijfseconomie vt	94%	38.6	121	100%	39.3	27
bedrijfsinformatica vt	94%	38.4	98	89%	36.5	19
econ.-juridisch & bestuur vt/dt	100%	40.5	48	88%	37.0	33
commerciële economie vt	96%	39.5	153	93%	38.0	87
communicatie vt	69%	32.2	16	68%	32.7	31
econ.-linguïstisch & vertaler vt	94%	38.9	33	94%	38.3	179
hotel & toerisme/recreatie vt	97%	42.1	91	92%	39.3	133
huishoudwetenschappen vt	100%	40.1	13	84%	37.0	62
journalistiek vt	65%	33.6	20	79%	37.2	39
bibliotheek vt/dt	64%	34.6	14	50%	31.0	26
bedrijfseconomie dt	100%	39.4	33	75%	35.8	8
bedrijfsinformatica dt	100%	39.8	34	82%	36.9	11
commerciële economie dt	97%	40.6	29	100%	38.9	19
Totaal HE0	94%	39.1	763	88%	37.6	700
Totaal HBO	83%	37.1	3213	57%	32.2	3812

Verschil tussen studierichtingen: Chi-kwadraat = 135.3; d.f. = 13; p < 0.01

Afgestudeerden van het heo werken beduidend vaker in full-time banen dan bij het totale hbo het geval is. Het aandeel van full-time banen bedraagt bij de betaald-werkende afgestudeerden van het heo 91% (vrouwen 88%; mannen 94%) en bij het totale hbo 69% (vrouwen 57%; mannen 83%). Het grote verschil tussen het heo en het hbo als geheel kan niet worden toegeschreven aan het grotere aandeel van mannen in het heo. Immers, de vrouwelijke afgestudeerden van het heo zijn bijna even vaak als hun mannelijke collega's in full-time banen werkzaam.

In tabel 5.4 komt naar voren dat over het gehele heo genomen de overgrote meerderheid van de afgestudeerden in full-time banen werkt. Dit is zowel bij mannelijke als vrouwelijke afgestudeerden het geval. Wat de verschillen tussen de heo-studierichtingen betreft, komt naar voren dat afgestudeerden journalistiek vt, communicatie vt en vooral bibliotheek vt/dt ook vaak in deeltijdbanen werken. Afgestudeerden van deze studierichtingen draaien gemiddeld de kortste werkweken. Afgestudeerden van de studierichting hotel & toerisme/recreatie vt werken gemiddeld het grootste aantal uren. Sexever verschillen in gemiddelde wekelijkse arbeidsduur zijn sterk studierichtinggebonden. Weinig of geen sexever verschillen in arbeidsduur kunnen worden geconstateerd bij afgestudeerden van de studierichtingen communicatie vt, economisch-linguïstisch & vertaler vt, bedrijfseconomie vt en accountancy & belasting vt/dt. Grote verschillen daarentegen worden aangetroffen bij met name huishoudwetenschappen vt, journalistiek vt, bibliotheek vt/dt en bedrijfseconomie dt. Bij de meeste studierichtingen zien we dat mannelijke afgestudeerden gemiddeld meer uren per week werken dan vrouwen. Bij drie studierichtingen, namelijk bedrijfseconomie vt, communicatie vt en vooral journalistiek vt werken daarentegen vrouwen gemiddeld meer uren dan mannen.

12. In een aantal gevallen hebben afgestudeerden die als leraar werkzaam zijn lesuren opgegeven in plaats van arbeidsuren. Dit kan tot een onderschatting van het aantal arbeidsuren leiden. Aangezien bij het heo slechts een enkeling als leraar werkt, is dit probleem praktisch gezien te verwaarlozen.

5.3 Beroep en branche

In deze paragraaf worden de betaalde functies waarin de afgestudeerden van de onderscheiden studierichtingen werken, getypeerd aan de hand van het beroep dat men uitoefent en de branche waarin men werkt.¹³

Nieuwe functies

Voordat wordt ingegaan op de beroepen en branches waarin de onderzochte afgestudeerden van het heo terecht zijn gekomen, wordt eerst aangegeven in hoeverre zij in nieuwe functies werkzaam zijn. Hiervan geeft tabel 5.5 een beeld.

Tabel 5.5 Werkenden heo naar procentueel aandeel nieuwe functies, per studierichting

Studierichting	Bestaande functie?			Totaal N=100%
	ja	nee	weet niet	
accountancy & belasting vt/dt	90%	6%	4%	77
bedrijfseconomie vt	79%	21%	1%	146
bedrijfsinformatica vt	79%	19%	3%	117
econ.-juridisch & bestuur vt/dt	67%	33%		81
commerciële economie vt	73%	27%	0%	240
communicatie vt	64%	36%		47
econ.-linguïstisch & vertaler vt	63%	37%	0%	213
hotel & toerisme/recreatie vt	68%	31%	0%	224
huishoudwetenschappen vt	71%	29%		76
journalistiek vt	66%	31%	3%	62
bibliotheek vt/dt	76%	22%	2%	41
bedrijfseconomie dt	79%	21%		42
bedrijfsinformatica dt	65%	33%	2%	46
commerciële economie dt	73%	25%	2%	48
Totaal HE0	72%	27%	1%	1470
Totaal HBO	77%	21%	1%	7092

Chi-kwadraat = 58.2; d.f. = 26; p <0.01

Afgestudeerden van het heo komen vaker dan gemiddeld in het hbo in nieuwe functies terecht. Van degenen met een economisch gerichte hbo-opleiding is 27% in nieuwe functies werkzaam. Bij het totale hbo bedraagt het percentage 21.

In tabel 5.5 komt naar voren dat bij iedere heo-studierichting de meerderheid van de betaald-werkende afgestudeerden in bestaande functies terecht is gekomen. Bestaande functies worden vooral vaak ingenomen door afgestudeerden van de studierichting accountancy & belasting vt/dt. Nieuwe functies treft men vooral aan bij de studierichtingen economisch-linguïstisch & vertaler vt en communicatie vt.

13. Voor de indeling van de beroepen is in eerste instantie gebruik gemaakt van de beroepenclassificatie van het CBS (CBS, 1984); de branche is op vier-digit ingedeeld volgens de Standaard Bedrijfsindeling van het CBS (CBS, 1982). Beide indelingen zijn vervolgens nader uitgewerkt om zo gedetailleerd mogelijk informatie te genereren, en om daar waar nodig nieuwe beroepen te kunnen onderscheiden.

Beroep

In tabel 5.6 wordt per studierichting weergegeven welke de meest uitgeoefende beroepen van de desbetreffende afgestudeerden zijn. Hierbij worden alle beroepen vermeld waarin 5% of meer van de afgestudeerden van een studierichting werkzaam is.

Tabel 5.6 Werkenden heo naar belangrijkste beroepen, per studierichting

accountancy & belasting vt/dt: <ul style="list-style-type: none"> - assistent-accountant (58%) - belastingconsulent/-adviseur (25%) - accountant-administr. consulent (13%)	huishoudwetenschappen vt: <ul style="list-style-type: none"> - manager/bedrijfsleider (alg.) (8%) - voorlichtingsfunctionaris (8%) - hoofd civiele diensten (8%) - facility-managers (schoonmaak) (7%) - beleggings-/kredietadviseur (7%)
bedrijfseconomie vt: <ul style="list-style-type: none"> - assistent-accountant (31%) - bedrijfsadministr. medewerker (27%) - begrotingscalculator (5%)	journalistiek vt: <ul style="list-style-type: none"> - journalist (pers, radio, tv) (52%) - redacteur, assistent-redacteur (26%) - voorlichtingsfunctionaris (11%)
bedrijfsinformatica vt: <ul style="list-style-type: none"> - systeemanalist, programmeur (67%) - organ.adviseur automatisering (14%)	bibliotheek vt/dt: <ul style="list-style-type: none"> - bibliothecaris (61%) - documentalist, lit.onderzoeker (22%)
economisch-juridisch & bestuur vt/dt: <ul style="list-style-type: none"> - econ.-juridisch medewerker (10%) - economisch beleidsmedewerker (7%)	bedrijfseconomie dt: <ul style="list-style-type: none"> - assistent-accountant (26%) - hoofd administr./fin.zaken (17%) - beleggings-/kredietadviseur (12%) - bedrijfsadministr.medewerker (10%) - manager/bedrijfsleider (alg.) (7%)
commerciële economie vt: <ul style="list-style-type: none"> - marketing-assistent (14%) - marketing-specialist (10%) - verkoopchef groothandel (8%) - vertegenwoordiger (8%) - beleggings-/kredietadviseur (8%)	bedrijfsinformatica dt: <ul style="list-style-type: none"> - systeemanalist, programmeur (46%) - organ.-adviseur automatisering (20%) - systeembeheerder, controller (7%) - schade-/verzekeringsexpert (7%)
communicatie vt: <ul style="list-style-type: none"> - voorlichtingsfunctionaris (47%) - acquisiteur zakelijke diensten (11%)	commerciële economie dt: <ul style="list-style-type: none"> - vertegenwoordiger (16%) - schade-/verzekeringsexpert (10%)
economisch-linguïstisch & vertaler vt: <ul style="list-style-type: none"> - schade-/verzekeringsexpert (11%) - marketing-assistent (9%) - verkoopchef groothandel (8%) - vertaler, tolk, spotter (6%)	Totaal heo: <ul style="list-style-type: none"> - assistent-accountant (8%) - systeemanalist, programmeur (7%) - bedrijfsadministr. medewerker (5%) - marketing-assistent (5%)
hotel & toerisme/recreatie vt: <ul style="list-style-type: none"> - medewerker in-/uitkomend toerisme (10%) - verkoopchef groothandel (8%) - dir.-assistent (horecabedrijf) (7%) - manager/bedrijfsleider (alg.) (6%) - arb.bemiddelaar, beroepsk.-adviseur (6%) - marketing-assistent (5%)	

Branche

Tabel 5.7 geeft per studierichting een overzicht van de belangrijkste branches waarin de desbetreffende afgestudeerden terecht zijn gekomen. Als criterium geldt wederom dat tenminste 5% van de afgestudeerden in de desbetreffende branche werkzaam is.

Tabel 5.7 Werkenden heo naar belangrijkste branches, per studierichting

accountancy & belasting vt/dt:	- arbeidsbemiddeling (9%)
- accountants-/belastingadviesbureaus (96%)	- gemeente, provincie, rijksoverheid (8%)
bedrijfseconomie vt:	- gezondheidszorg (5%)
- accountants-/belastingadviesbureaus (28%)	- maatschappelijke dienstverlening (5%)
- banken e.a. financieringsinstellingen (12%)	- consumenten-/budgetvoorl.diensten (5%)
- groot- en tussenhandel (6%)	- detailhandel (5%)
bedrijfsinformatica vt:	journalistiek vt:
- computer servicebureaus (28%)	- pers-/nieuwsbureaus, foto-archieven (31%)
- banken e.a. financieringsinstellingen (14%)	- zelfst.journalisten, persfotografen (23%)
- verzekeringsmaatschappijen (9%)	- radio, televisie, facilitaire bedrijven (10%)
- groot- en tussenhandel (7%)	- grafische industrie, uitgeverijen (8%)
- luchtvaart (5%)	- gemeente, provincie, rijksoverheid (7%)
economisch-juridisch & bestuur vt/dt:	bibliotheek vt/dt:
- gemeente, provincie, rijksoverheid (28%)	- bibliotheken, doc.-instellingen (38%)
- verzekeringsmaatschappijen (9%)	- gemeente, provincie, rijksoverheid (12%)
- groot- en tussenhandel (6%)	bedrijfseconomie dt:
commerciële economie vt:	- accountants-/belastingadviesbureaus (17%)
- groot- en tussenhandel (20%)	- gemeente, provincie, rijksoverheid (10%)
- banken e.a. financieringsinstellingen (12%)	- verzekeringsmaatschappijen (7%)
- post- en telecommunicatiebedrijven (6%)	- grafische industrie, uitgeverijen (7%)
- arbeidsbemiddeling (6%)	bedrijfsinformatica dt:
- detailhandel (5%)	- computer servicebureaus (30%)
communicatie vt:	- banken e.a. financieringsinstellingen (9%)
- reclame-/advertentie-/mailingbureaus (17%)	- post- en telecommunicatiebedrijven (9%)
- gemeente, provincie, rijksoverheid (15%)	- gemeente, provincie, rijksoverheid (9%)
- public-relations adviesbureaus (11%)	- statistische onderzoeksbureaus (7%)
- arbeidsbemiddeling (7%)	- groot- en tussenhandel (7%)
economisch-linguïstisch & vertaler vt:	- accountants-/belastingadviesbureaus (7%)
- groot- en tussenhandel (21%)	commerciële economie dt:
- statistische onderzoeksbureaus (11%)	- groot- en tussenhandel (18%)
hotel & toerisme/recreatie vt:	- computer servicebureaus (10%)
- hotels, pensions (23%)	- statistische onderzoeksbureaus (8%)
- reisbureaus, touroperators, reisagenten (9%)	- soc.verzekeringsorganen, bedrijfsver. (6%)
- arbeidsbemiddeling (8%)	Totaal heo:
- restaurants, cateringbedrijven (8%)	- groot- en tussenhandel (10%)
- VVV's, ANWB, verkeersbureaus e.d. (5%)	- accountants-/belastingadviesbureaus (9%)
- groot- en tussenhandel (5%)	- banken e.a. financieringsinstellingen (7%)
huishoudwetenschappen vt:	- computer servicebureaus (5%)
- banken e.a. financieringsinstellingen (12%)	- gemeente, provincie, rijksoverheid (5%)
- schoonmaakbedr., glazenwasserijen (9%)	

Flexibiliteitsindicatoren

De opvatting dat er een één op één relatie bestaat tussen opleidingen en beroepen is sterk bekritiseerd (Van Hoof en Dronkers, 1980). Dit *naïeve model* van de arbeidsmarkt negeert ten onrechte de bestaande flexibiliteit in de aansluiting van opleidingen en beroepen. Afgestudeerden van een bepaalde studierichting kunnen, zoals we hiervoor hebben gezien, in geheel verschillende beroepen terechtkomen en veel beroepen worden uitgeoefend door afgestudeerden met een geheel verschillende opleidingsachtergrond. Het naïeve model impliceert dat een betere aansluiting tussen onderwijs en arbeidsmarkt kan worden bewerkstelligd door de scholing van het

arbeidsaanbod perfect te laten aansluiten op de kwalificaties die op de arbeidsmarkt worden gevraagd. Volgens het *flexibiliteitsmodel* dat Van Hoof en Dronkers naar voren brengen is veeleer een verbreding van het kwalificatieprofiel van de afgestudeerden het aangewezen middel om de aansluiting tussen onderwijs en arbeidsmarkt te verbeteren. In dat geval is het van groot belang om een indicatie te hebben van de flexibiliteit die afgestudeerden door het gevolgde onderwijs hebben verkregen (De Grip, van der Velden en Wieling, 1991).

Een maatstaf die een indicatie geeft van de bestaande flexibiliteit op de arbeidsmarkt is de *Gini-Hirschman coëfficiënt* (Sheldon, 1985; Warnken, 1986). Op basis van deze maatstaf kunnen de beroepenspreiding en de branchespreiding van de verschillende studierichtingen worden bepaald. Het grote voordeel van deze indicator is dat hij zeer makkelijk is te interpreteren. De indicator neemt waarden aan tussen 0 en 1. De beroepenspreiding van een studierichting is 0 als afgestudeerden van deze studierichting slechts in één beroep voorkomen en 1 als de afgestudeerden gelijkmatig over alle beroepen zijn gespreid. Hetzelfde geldt voor de branchespreiding van een studierichting. Deze is 0 als de afgestudeerden van deze studierichting slechts in één branche voorkomen en 1 als de afgestudeerden gelijkmatig over alle branches zijn verspreid. Voor de formules van de beroepen- en branchespreiding wordt verwezen naar De Grip, van der Velden en Wieling (1991).

Tabel 5.8 Beroepenspreiding studierichtingen heo (met en zonder onderbenutting)

	Spreidingsindicator beroepen	
	incl. onderbenutting	excl. onderbenutting
accountancy & belasting vt/dt	0.58 (02)	0.61 (03)
bedrijfseconomie vt	0.82 (05)	0.82 (07)
bedrijfsinformatica vt	0.53 (01)	0.49 (01)
econ.-juridisch & bestuur vt/dt	0.89 (07)	0.89 (09)
commerciële economie vt	0.94 (10)	0.93 (11)
communicatie vt	0.74 (04)	0.70 (05)
econ.-linguïstisch & vertaler vt	0.94 (10)	0.94 (12)
hotel & toerisme/recreatie vt	0.95 (11)	0.95 (13)
huishoudwetenschappen vt	0.93 (09)	0.93 (11)
journalistiek vt	0.65 (03)	0.64 (04)
bibliotheek vt/dt	0.58 (02)	0.51 (02)
bedrijfseconomie dt	0.86 (06)	0.85 (08)
bedrijfsinformatica dt	0.74 (04)	0.73 (06)
commerciële economie dt	0.92 (08)	0.92 (10)

Beroepenspreiding

In tabel 5.8 staan de indicatoren voor de beroepenspreiding van de onderscheiden heo-studierichtingen. De getallen tussen haakjes rangordenen de studierichtingen naar oplopende mate van spreiding. Hierbij dient te worden opgemerkt dat de coëfficiënten de neiging hebben om snel te stijgen en bijgevolg een grote spreiding suggereren. Aan de hoogte van een berekende spreidingsindicator mag derhalve geen absolute betekenis worden toegekend. Hij positioneert de desbetreffende studierichting ten opzichte van de andere studierichtingen in het heo en zegt daarmee alleen iets over de relatieve spreiding over een doorgaans beperkt aantal beroepen die met een bepaalde studierichting worden uitgeoefend. Omdat de indicator zeer gevoelig is voor het gekozen aggregatieniveau (hoe hoger het aggregatieniveau van de opleiding, hoe groter de spreiding), heeft het geen zin om een vergelijkbare indicator voor het gehele heo of hbo op te nemen. Bij de interpretatie van de weergegeven spreidingsindicatoren moet voorts worden bedacht dat deze niet betrekking hebben op de potentiële flexibiliteit, maar op de feitelijk opgetreden beroepenspreiding. Een grote beroepenspreiding kan zowel een gevolg zijn van de

'breedte' van het curriculum, als een effect van een ongunstige arbeidsmarktsituatie zodat de afgestudeerden 'gedwongen' zijn om uit te wijken naar andere functies. Voor een goede interpretatie van de spreidingsmaatstaf is het daarom van belang om ook naar andere indicatoren van de arbeidsmarktpositie te kijken.

De in de eerste kolom vermelde spreidingscoëfficiënten zijn berekend op basis van alle beroepen die door de afgestudeerden werden uitgeoefend. Er is daarbij geen rekening gehouden met de opleidingseisen van de banen waarnaar men uitwijkt. Het ligt voor de hand dat een afgestudeerde die aanvankelijk geen werk kan vinden dat op zijn studie aansluit, een baan zal aanvaarden die daar minder goed op aansluit. Van belang is dan vooral dat een dergelijke baan een functie op hbo-niveau betreft. Indien men voor de verschillende studierichtingen een uitspraak wil doen over de uitwijkmogelijkheden op de arbeidsmarkt, moeten daarom de functies die onder hbo-niveau liggen ook niet worden meegenomen. Deze functies betreffen immers geen 'echte' uitwijkmogelijkheden. Om hiervan een beeld te krijgen is de beroepenspreiding van de studierichtingen ook bepaald door alleen te kijken naar functies waarvoor minimaal een opleiding op hbo-niveau is vereist. De aldus berekende spreidingsindicatoren staan vermeld in de tweede kolom.

Over het geheel genomen zijn er flink wat verschillen in beroepenspreiding tussen de studierichtingen. De kleinste beroepenspreiding doet zich voor bij de studierichtingen bedrijfsinformatica vt, bibliotheek vt/dt, accountancy & belasting vt/dt en journalistiek vt. Afgestudeerden van deze opleidingen komen in een beperkt aantal beroepen terecht. De afgestudeerden van hotel & toerisme/recreatie vt, economisch-linguïstisch & vertaler vt, commerciële economie vt, huishoudwetenschappen vt en commerciële economie dt kennen relatief de grootste spreiding over beroepen. Tenslotte komt naar voren dat de spreidingsindicatoren van de eerste en tweede kolom nauwelijks van elkaar verschillen, hetgeen een indicatie is dat relatief weinig afgestudeerden moeten uitwijken naar functies die onder hbo-niveau liggen.

Branchespreiding

Wanneer de afgestudeerden van een bepaalde studierichting sterk geconcentreerd zijn in een beperkt aantal bedrijfsgroepen, zal de werkgelegenheidsontwikkeling van deze studierichting in belangrijke mate afhankelijk zijn van het wel en wee van deze bedrijfsgroepen. Om een indruk te krijgen van de 'range' van bedrijfsgroepen waarin de afgestudeerden terecht zijn gekomen, is de branchespreiding van studierichtingen bepaald. De resultaten zijn weergegeven in tabel 5.9.

Tabel 5.9 Branchespreiding studierichtingen heo

	Branchespreiding indicator
accountancy & belasting vt/dt	0.08 (01)
bedrijfseconomie vt	0.77 (07)
bedrijfsinformatica vt	0.76 (06)
econ.-juridisch & bestuur vt/dt	0.80 (09)
commerciële economie vt	0.73 (04)
communicatie vt	0.83 (11)
econ.-linguïstisch & vertaler vt	0.80 (09)
hotel & toerisme/recreatie vt	0.74 (05)
huishoudwetenschappen vt	0.86 (12)
journalistiek vt	0.64 (02)
bibliotheek vt/dt	0.69 (03)
bedrijfseconomie dt	0.79 (08)
bedrijfsinformatica dt	0.83 (11)
commerciële economie dt	0.81 (10)

De getallen tussen haakjes rangordenen wederom de studierichtingen naar oplopende mate van spreiding. In deze tabel komt duidelijk naar voren dat afgestudeerden van de studierichting accountancy & belasting vt/dt vrijwel uitsluitend in één bedrijfsgroep voorkomen. Vergeleken met deze opleiding komen afgestudeerden van de andere opleidingen in een bredere 'range' van bedrijfsgroepen terecht.

Bedrijfsomvang

In het bovenstaande is ingegaan op de 'range' van bedrijfsgroepen waarin de afgestudeerden van de onderscheiden studierichtingen werkzaam zijn. Tabel 5.10 typeert de werkgelegenheid van de afgestudeerden naar grootte van de werkorganisaties waarin men terecht komt. Het gaat om de vestiging van het bedrijf of de instelling waar men werkt.

Tabel 5.10 Werkenden heo naar personeelsomvang huidige werkorganisatie, per studierichting

Studierichting	Aantal personen in organisatie				Totaal N=100%
	1-9 pers	10-49 pers	50-99 pers	100 of meer pers	
accountancy & belasting vt/dt	8%	49%	18%	25%	77
bedrijfseconomie vt	6%	29%	14%	50%	146
bedrijfsinformatica vt	5%	14%	11%	70%	117
econ.-juridisch & bestuur vt/dt	9%	30%	8%	54%	80
commerciële economie vt	17%	30%	14%	40%	242
communicatie vt	26%	30%	6%	38%	47
econ.-linguïstisch & vertaler vt	20%	30%	11%	39%	212
hotel & toerisme/recreatie vt	24%	28%	17%	31%	223
huishoudwetenschappen vt	28%	18%	12%	42%	76
journalistiek vt	32%	19%	12%	37%	59
bibliotheek vt/dt	22%	27%	15%	37%	41
bedrijfseconomie dt	14%	19%	12%	55%	42
bedrijfsinformatica dt	4%	13%	17%	65%	46
commerciële economie dt	12%	29%	8%	51%	49
Totaal HEO	16%	27%	13%	43%	1468
Totaal HBO	18%	29%	12%	42%	7002

Chi-kwadraat = 145.7; d.f. = 39; p < 0.01

Van de betaald-werkende afgestudeerden van het heo werkt een minderheid (13%) in middelgrote organisaties (50 tot 100 personeelsleden). De meesten werken hetzij in kleine organisaties met minder dan vijftig personeelsleden (44%), hetzij in grote organisaties met meer dan honderd personeelsleden (43%). In tabel 5.10 komt naar voren dat meer dan de helft van de afgestudeerden van de studierichtingen accountancy & belasting vt/dt, communicatie vt, hotel & toerisme/recreatie vt en journalistiek vt in kleine organisaties werken. Daarentegen komt bij de studierichtingen bedrijfsinformatica vt, bedrijfsinformatica dt, bedrijfseconomie dt, economisch-juridisch & bestuur vt/dt en commerciële economie dt meer dan de helft van de afgestudeerden in grote organisaties terecht.

5.4 Functievereisten

Het centrale thema van deze paragraaf betreft de eisen die gesteld zijn aan de afgestudeerden bij de selectie voor hun huidige functie. Achtereenvolgens wordt ingegaan op het vereiste opleidingsniveau, op de vereiste studierichting en op de vraag of werkervaring vereist was.

Vereist opleidingsniveau

In de enquête is gevraagd naar het niveau van de opleiding dat voor de uitoefening van de functie minimaal werd vereist. Wanneer dit onder hbo-niveau ligt, wijst dat op een potentiële onderbenutting van capaciteiten bij de uitoefening van de functie. Of dit als problematisch moet worden beschouwd, hangt vooral af van de omvang van het percentage afgestudeerden die een functie uitoefenen beneden hun opleidingsniveau. Niet vergeten mag worden dat het hier om startfuncties gaat, waarbij mogelijk ook binnen de organisatie nog doorgroeimogelijkheden zijn naar functies op hbo-niveau. Een hoog onderbenuttingspercentage wijst echter duidelijk in de richting van een slechte marktpositie voor de betreffende studierichting (Van der Velden & Willems, 1992).

Tabel 5.11 Werkenden heo naar minimaal vereist opleidingsniveau huidige baan, per studierichting

	Vereist opleidingsniveau			Totaal N=100%
	lager dan HBO	HBO	hoger dan HBO	
Studierichting				
accountancy & belasting vt/dt	9%	83%	8%	75
bedrijfseconomie vt	10%	88%	3%	146
bedrijfsinformatica vt	8%	90%	3%	117
econ.-juridisch & bestuur vt/dt	27%	65%	7%	81
commerciële economie vt	22%	74%	4%	241
communicatie vt	20%	59%	22%	46
econ.-linguïstisch & vertaler vt	38%	58%	4%	210
hotel & toerisme/recreatie vt	25%	70%	5%	222
huishoudwetenschappen vt	33%	64%	3%	76
journalistiek vt	12%	80%	8%	59
bibliotheek vt/dt	13%	83%	5%	40
bedrijfseconomie dt	17%	67%	17%	42
bedrijfsinformatica dt	15%	76%	9%	46
commerciële economie dt	22%	65%	12%	49
Totaal HEO	22%	73%	6%	1461
Totaal HBO	22%	73%	5%	7034

Chi-kwadraat = 128.6; d.f. = 26; p <0.01

Bij afgestudeerden van het heo is even vaak sprake van potentiële onderbenutting als gemiddeld het geval is in het hbo (tabel 5.11): 22% van de afgestudeerden met een hbo-opleiding economie heeft een functie waarvoor niet minimaal hbo-niveau is vereist. Bij alle afgestudeerden van het hbo bedraagt het percentage eveneens 22¹⁴.

Wat de verschillen tussen de heo-studierichtingen betreft, komt naar voren dat potentiële onderbenutting het minst vaak voorkomt onder afgestudeerden van de studierichtingen bedrijfsinformatica vt, accountancy & belasting vt/dt, bedrijfseconomie vt, journalistiek vt en

14. Dit percentage ligt lager dan veelal wordt aangenomen. Bij de meeste onderzoeken wordt gebruik gemaakt van een vaste indeling van beroepen naar vereist opleidingsniveau, gebaseerd op Huijgen (1989). Bij de HBO-Monitor is echter rechtstreeks aan de respondenten gevraagd wat het vereiste opleidingsniveau was, waardoor een veel betrouwbaarder schatting van de onderbenuttingsproblematiek wordt verkregen.

bibliotheek vt/dt. Afgestudeerden van de studierichtingen economisch-linguïstisch & vertaler vt en huishoudwetenschappen vt hebben het vaakst een functie waarvoor niet minimaal hbo-niveau is vereist.

Met betrekking tot het vereiste opleidingsniveau is nagegaan welke factoren van invloed zijn op de kans om in een functie op minimaal hbo-niveau werkzaam te zijn. De te verklaren variabele heeft de waarde 1 indien een hogere beroepsopleiding of een universitaire opleiding is vereist (er is dan geen sprake is van onderbenutting) en de waarde 0 indien de opleidingseisen beneden hbo-niveau liggen (er is dan sprake van onderbenutting). In de probit-analyse zijn dezelfde kenmerken opgenomen als in de voorgaande analyses (de gebruikte variabelen staan nader beschreven in bijlage 2). De richting van de veronderstelde effecten is ook dezelfde. Dit wil zeggen dat positieve effecten worden verwacht met betrekking tot het geslacht, de leeftijd, een vwo-vooropleiding, de werk- en bestuurlijke ervaring opgedaan vóór afstuderen, het combineren van een deeltijdstudie met een betaalde baan, het aantal maanden geleden dat men is afgestudeerd en de grootte van de organisatie waar men werkzaam is. Voor de studieduur wordt ook bij deze analyse een negatief effect verwacht. In deze schatting fungeert de studierichting bedrijfseconomie vt wederom als referentiegroep voor de gevolgde studierichting, Zuid-Nederland als referentiegebied voor de werkregio en een beroepsvooropleiding als referentie voor de genoten vooropleiding. De schattingsresultaten van de analyse zijn weergegeven in tabel 5 van bijlage 3.

Bevindingen

Uit tabel 5 komt naar voren dat alleen de variabelen studierichting en werkregio een significant effect hebben op de kans om in een qua opleidingsniveau aansluitende functie terecht te komen. Degenen die economisch-juridisch & bestuur vt/dt, commerciële economie vt, economisch-linguïstisch & vertaler vt, hotel & toerisme/recreatie vt, huishoudwetenschappen vt of commerciële economie dt hebben gestudeerd, komen vaker dan de referentiegroep (afgestudeerden bedrijfseconomie vt) terecht in functies die onder hun opleidingsniveau liggen. De overige studierichtingen verschillen niet significant van de referentiegroep. In het noorden des lands tenslotte heeft men een grotere kans om in een qua opleidingsniveau aansluitende functie terecht te komen dan in Zuid-Nederland (de referentieregio). De andere regio's wijken hier niet significant van af.

Vereiste studierichting

Aan de respondenten is ook de vraag voorgelegd welke studierichting voor de huidige functie werd vereist. Hiervan geeft tabel 5.12 een beeld.

Vergeleken met het gemiddelde hbo hebben heo-afgestudeerden minder vaak functies waarvoor hun studierichting specifiek is vereist. Van alle hbo-afgestudeerden heeft 12% een functie waarvoor geen specifieke studierichting werd vereist, 82% een functie waarvoor de eigen of een verwante studierichting werd vereist en 6% een functie waarvoor een andere dan de eigen studierichting werd vereist. Bij het heo zijn de percentages respectievelijk 23, 69 en 8.

In tabel 5.12 komt naar voren dat de meeste afgestudeerden van het heo terecht komen in functies waarvoor de eigen of een verwante studierichting werd vereist. Vooral afgestudeerden accountancy & belasting vt/dt, bedrijfsinformatica vt, bedrijfseconomie vt, journalistiek vt, bedrijfseconomie dt en bibliotheek vt/dt komen vrijwel uitsluitend in dit soort functies terecht. Afgestudeerden van de studierichtingen economisch-linguïstisch & vertaler vt, huishoudwetenschappen vt, economisch-juridisch & bestuur vt/dt en commerciële economie dt komen vaker dan gemiddeld ook terecht in hetzij functies waarvoor geen specifieke studierichting werd vereist, hetzij functies waarvoor een andere dan de eigen studierichting werd vereist.

Vereiste werkervaring

In de vragenlijst is ook gevraagd of werkervaring voor de huidige functie werd vereist. Tabel 5.13 geeft hiervan een beeld.

Tabel 5.12 Werkenden heo naar vereiste studierichting huidige baan, per studierichting

Studierichting	Vereiste opleidingsrichting			Totaal N=100%
	geen specifieke richting	eigen of verwante richting	andere richting	
accountancy & belasting vt/dt	1%	95%	4%	75
bedrijfseconomie vt	11%	86%	3%	148
bedrijfsinformatica vt	7%	89%	4%	117
econ.-juridisch & bestuur vt/dt	25%	56%	19%	80
commerciële economie vt	29%	66%	5%	237
communicatie vt	23%	74%	2%	47
econ.-linguïstisch & vertaler vt	38%	47%	15%	207
hotel & toerisme/recreatie vt	29%	64%	6%	222
huishoudwetenschappen vt	34%	55%	11%	76
journalistiek vt	10%	85%	5%	60
bibliotheek vt/dt	15%	83%	2%	41
bedrijfseconomie dt	17%	83%		42
bedrijfsinformatica dt	20%	70%	11%	46
commerciële economie dt	31%	57%	12%	49
Totaal HEO	23%	69%	8%	1458
Totaal HBO	12%	82%	6%	7039

Chi-kwadraat = 170.9; d.f. = 26; p <0.01

Tabel 5.13 Werkenden heo naar vereiste werkervaring huidige baan, per studierichting

Studierichting	Vereiste werkervaring?		Totaal N=100%
	ja	nee	
accountancy & belasting vt/dt	20%	80%	74
bedrijfseconomie vt	35%	65%	148
bedrijfsinformatica vt	26%	74%	117
econ.-juridisch & bestuur vt/dt	57%	43%	81
commerciële economie vt	43%	57%	239
communicatie vt	40%	60%	47
econ.-linguïstisch & vertaler vt	40%	60%	208
hotel & toerisme/recreatie vt	68%	32%	221
huishoudwetenschappen vt	51%	49%	75
journalistiek vt	69%	31%	61
bibliotheek vt/dt	58%	42%	38
bedrijfseconomie dt	83%	17%	41
bedrijfsinformatica dt	80%	20%	45
commerciële economie dt	84%	16%	49
Totaal HEO	49%	51%	1455
Totaal HBO	49%	51%	7023

Chi-kwadraat = 179.1; d.f. = 13; p <0.01

Recent afgestudeerden van het heo komen even vaak als gemiddeld in het hbo terecht in startfuncties, dit wil zeggen in functies waarvoor geen werkervaring werd vereist. Voor ongeveer de helft (51%) van de functies waarin pas afgestudeerde hbo-studenten terechtkomen, was geen werkervaring vereist. Bij het heo is dit eveneens 51%. In tabel 5.13 komt naar voren dat vooral afgestudeerden van de studierichtingen accountancy & belasting vt/dt, bedrijfsinformatica vt en bedrijfseconomie vt vaak in 'beginnersfuncties' terechtkomen. Afgestudeerden van deeltijdstudierichtingen, die doorgaans al een baan hadden tijdens de opleiding, oefenen voor het merendeel functies uit waarvoor werkervaring wel is vereist.

5.5 Leidinggeven en inkomen

In deze paragraaf wordt eerst onderzocht of men een leidinggevende functie uitoefent. Vervolgens komt de hoogte van het genoten inkomen aan bod.

Leidinggeven

Tabel 5.14 geeft een beeld van de mate waarin afgestudeerden in leidinggevende functies werkzaam zijn.

Tabel 5.14 Werkenden heo naar leidinggeven huidige baan, per studierichting

Studierichting	Leidinggeven			Totaal N=100%
	geen leiding	aan 1-4 pers	aan => 5 pers	
accountancy & belasting vt/dt	62%	38%		77
bedrijfseconomie vt	77%	18%	5%	147
bedrijfsinformatica vt	85%	11%	3%	117
econ.-juridisch & bestuur vt/dt	75%	10%	15%	81
commerciële economie vt	76%	19%	6%	242
communicatie vt	78%	17%	4%	46
econ.-linguïstisch & vertaler vt	73%	23%	4%	212
hotel & toerisme/recreatie vt	57%	21%	22%	225
huishoudwetenschappen vt	60%	16%	24%	75
journalistiek vt	83%	10%	7%	60
bibliotheek vt/dt	80%	15%	5%	41
bedrijfseconomie dt	43%	21%	36%	42
bedrijfsinformatica dt	54%	35%	11%	46
commerciële economie dt	55%	31%	14%	49
Totaal HE0	70%	20%	10%	1471
Totaal HBO	77%	13%	10%	7063

Chi-kwadraat = 165.2; d.f. = 26; p <0.01

Afgestudeerden van het heo zijn vaker in leidinggevende functies werkzaam (30% leidinggevende functies) dan doorgaans onder afgestudeerden van het hbo het geval is (23% leidinggevende functies).

Zoals in tabel 5.14 naar voren komt, hebben de meeste pas afgestudeerden van het heo (nog) geen leidinggevende functie. Dit is niet verwonderlijk omdat deze populatie nog aan het begin van de beroeps carrière staat. Vooral afgestudeerden van de studierichtingen bedrijfsinformatica vt, journalistiek vt en bibliotheek vt/dt hebben nog maar zelden een leidinggevende functie. Bij de studierichting bedrijfseconomie dt daarentegen zijn de meeste afgestudeerden wel leidinggevend werkzaam.

Met behulp van een multivariate analyse is de kans geschat dat men in een leidinggevende functie terechtkomt. In de probit-analyse zijn dezelfde verklarende variabelen en dezelfde referentiecategorieën voor gevolgde studierichting, regio en vooropleiding opgenomen die ook bij het schatten van het voor de functie vereiste opleidingsniveau zijn gebruikt. Er wordt verondersteld dat de richting van het verband dat deze variabelen hebben met de kans op een leidinggevende functie dezelfde is als bij de eerder besproken kans op een qua opleidingsniveau aansluitende functie. Dit wil zeggen dat ook hier positieve effecten worden verwacht met betrekking tot het geslacht, de leeftijd, een vwo-vooropleiding, de werk- en bestuurlijke ervaring opgedaan vóór afstuderen, het combineren van een deeltijdstudie met een betaalde baan, het aantal maanden geleden dat men is afgestudeerd en de grootte van de organisatie waar men werkzaam is. Voor de studieduur wordt ook bij deze analyse een negatief effect verwacht. Voor een beschrijving van de gebruikte variabelen wordt verwezen naar bijlage 2. De schattingsresultaten van de analyse worden in tabel 6 van bijlage 3 weergegeven.

Bevindingen

In de analyse komt naar voren dat de kans op een leidinggevende baan niet significant wordt beïnvloed door de gevolgde vooropleiding, het al dan niet volgen van een deeltijdstudie in combinatie met een betaalde baan, de studieduur, de tijdsduur die men reeds is afgestudeerd, het al dan niet veranderen van werkgever, de regio waar men werkt of de grootte van de werkorganisatie.

Het geslacht, de leeftijd, de bestuurlijke- en werkervaring opgedaan vóór afstuderen, de studierichting en de branche hebben wel een significant effect op de kans om leidinggevend werkzaam te zijn. Zoals verwacht, komt in de analyse naar voren dat mannen een grotere kans op een leidinggevende functie hebben. Dit is des te opvallender aangezien op andere punten, bijvoorbeeld de arbeidsduur geen verschillen bestaan. Dit kan wijzen op discriminatie in het selectiebeleid. Ook ouderen hebben zoals verwacht een grotere kans op een leidinggevende functie. De basis voor een latere carrière wordt reeds gelegd voor of tijdens de opleiding.

Wanneer men vóór afstuderen betaalde werkervaring en bestuurlijke ervaring heeft opgedaan, vergroot men daarmee de kans om later in een leidinggevende positie terecht te komen. Dit is conform de verwachting. Wat de gevolgde studierichting betreft, komt naar voren dat afgestudeerden van de studierichting accountancy & belasting vt/dt, economisch-linguïstisch & vertaler vt, hotel & toerisme/recreatie vt en huishoudwetenschappen vt eerder in leidinggevende functies terechtkomen dan de referentiegroep (afgestudeerden bedrijfseconomie vt). Voor de andere studierichtingen wordt geen significante afwijking gevonden van de referentiegroep. De kans op een leidinggevende functie blijkt tenslotte ook groter te zijn in de profit sector dan in non-profit organisaties.

Inkomen

Aan degenen met een betaalde baan is gevraagd naar de hoogte van het bruto-inkomen per maand (exclusief inkomen uit nevenfuncties, toeslagen voor overwerk, onregelmatig werk, ploegendienst, dertiende maand en vakantiegeld). Tabel 5.15 geeft een beeld van het gemiddelde bruto maandinkomen per opleidingscluster. In deze tabel is tevens het voor het aantal gewerkte uren gecorrigeerde inkomen opgenomen, dat wil zeggen het bruto maandinkomen omgerekend naar een volledige werkweek¹⁵. Dit gecorrigeerde inkomen reflecteert de inkomensverschillen per gewerkt arbeidsuur. Daarnaast is het aandeel respondenten weergegeven met een bruto maandinkomen dat lager is dan f 2000,-.

15. Omdat een volledige werkweek als gevolg van de arbeidstijdverkorting kan variëren van 36 tot 40 uur, is eerst het gemiddelde aantal uren berekend van degenen die tussen de 36 en 40 uur per week werkzaam zijn. Dit gemiddelde bedraagt 39.1 uur per week. De gecorrigeerde lonen zijn vervolgens berekend door het bruto maandinkomen te delen door het gewerkte aantal arbeidsuren, en dit te vermenigvuldigen met 39.1.

Tabel 5.15 Werkenden heo naar bruto maandinkomen huidige baan, per studierichting

	Gemiddeld maandloon	Aandeel minimum inkomen	Totaal	Gemiddeld maandloon volledige werkweek	Totaal
	in guldens	% min. inkomen	N=100%	in guldens	N=100%
Studierichting					
accountancy & belasting vt/dt	3287	3%	76	3401	75
bedrijfseconomie vt	3080	3%	140	3128	140
bedrijfsinformatica vt	3310	5%	114	3452	113
econ.-juridisch & bestuur vt/dt	3544	3%	79	3597	79
commerciële economie vt	3085	4%	224	3088	223
communicatie vt	2796	18%	45	3383	45
econ.-linguïstisch & vertaler vt	2951	4%	200	3022	197
hotel & toerisme/recreatie vt	3220	5%	219	3240	215
huishoudwetenschappen vt	2944	4%	69	3045	67
journalistiek vt	3070	12%	59	3439	56
bibliotheek vt/dt	2383	23%	35	3083	35
bedrijfseconomie dt	4604		40	4683	40
bedrijfsinformatica dt	4705		43	4734	42
commerciële economie dt	4249		44	4196	44
Totaal HEO	3238	5%	1398	3337	1381
Totaal HBO	2988	13%	6422	3472	6309

Chi-kwadraat = 57.0; d.f. = 13; p = <0.01

Wanneer men een economische opleiding in het hbo heeft gevolgd, verwerft men een hoger inkomen dan doorgaans met een hogere beroepsopleiding het geval is. Betaald-werkende afgestudeerden van het heo verdienen gemiddeld f 3238,- bruto per maand. Voor het totale hbo bedraagt het gemiddelde bruto maandinkomen f 2988,-. Het aandeel van afgestudeerden dat minder dan f 2000,- bruto per maand verdient, is bij het heo ook beduidend lager dan bij het totale hbo, namelijk 5% versus 13%. Verder blijkt dat de inkomensverschillen bij afgestudeerden van het heo kleiner zijn (standaardafwijking is f 909,-) dan bij het totale hbo (standaardafwijking is f 1051,-).

Zoals in paragraaf 5.2 reeds is opgemerkt, werken afgestudeerden van het heo gemiddeld meer uren per week dan bij het totale hbo het geval is. Indien wordt uitgegaan van het inkomen bij een volledige werkweek, dan blijkt het bruto maandinkomen onder afgestudeerden van het heo gemiddeld f 135,- lager te liggen dan bij het totale hbo. Het feit dat heo'ers meer verdienen is dus een gevolg van het feit dat zij meer uren werken. Hun inkomen per uur ligt echter iets lager dan gemiddeld in het hbo het geval is.

In tabel 5.15 komt naar voren dat afgestudeerden van de studierichting economisch-juridisch & bestuur vt/dt en met name de deeltijdstudierichtingen het hoogste inkomen verwerven, tenminste indien niet wordt gecorrigeerd voor het aantal gewerkte uren. Afgestudeerden bibliotheek vt/dt en communicatie vt ontvangen het laagste inkomen. De laatstgenoemde studierichtingen kennen ook het hoogste aandeel afgestudeerden die minder dan f 2000,- bruto per maand verdienen. De grootste inkomensverschillen binnen een studierichting doen zich voor onder afgestudeerden van de richtingen bedrijfseconomie dt, bedrijfsinformatica dt en communicatie vt. Deze verschillen kunnen echter samenhangen met verschillen in het aantal uren dat men werkt.

Vergelijkt men het werkelijke inkomen met het gecorrigeerde inkomen, dan blijkt dat afgestudeerden van de studierichting economisch-juridisch & bestuur vt/dt en de deeltijdstudierichtingen ook bij een volledige werkweek het hoogste inkomen verwerven. Afgestudeerden van de studierichting bibliotheek vt/dt blijven ook na correctie voor het aantal arbeidsuren tot de laagste inkomensgroepen behoren, samen met de afgestudeerden van huishoudwetenschappen vt, economisch-linguïstisch & vertaler vt en commerciële economie vt. Omdat zij gemiddeld weinig uren per week blijken te werken, behoren afgestudeerden van de studierichting communicatie vt nadat is gecorrigeerd voor het aantal arbeidsuren niet langer tot de laagste inkomensgroepen.

Bij een volledige werkweek zijn de inkomensverschillen het grootst onder afgestudeerden van de richtingen bibliotheek vt/dt, communicatie vt en bedrijfseconomie dt. Bij de twee laatstgenoemde studierichtingen zijn de eerder geconstateerde inkomensverschillen dus niet toe te wijzen aan verschillen in het aantal uren dat men werkt. Na correctie voor het aantal arbeidsuren zijn de inkomensverschillen het kleinst onder afgestudeerden van de studierichtingen bedrijfseconomie vt, accountancy & belasting vt/dt, huishoudwetenschappen vt, commerciële economie vt en economisch-linguïstisch & vertaler vt.

Met behulp van regressie-analyse is gepoogd om variabelen, waaronder de gevolgde studierichting, te identificeren die mede een verklaring kunnen vormen voor de hoogte van het bruto maandinkomen bij een volledige werkweek. Ten behoeve van de regressie-analyse is het daadwerkelijk ontvangen inkomen eerst omgerekend naar een volledige werkweek en vervolgens logaritmisch getransformeerd¹⁶. In de regressie-vergelijking zijn dezelfde verklarende variabelen en dezelfde referentiecategorieën opgenomen, die ook zijn gebruikt bij het schatten van de kans op een vaste aanstelling, het voor de functie vereiste opleidingsniveau en het al dan niet leidinggevend werkzaam zijn. De richting van de veronderstelde effecten is ook dezelfde. Dit wil zeggen dat wederom positieve effecten worden verwacht met betrekking tot het geslacht, de leeftijd, een vwo-vooropleiding, de werk- en bestuurlijke ervaring opgedaan vóór afstuderen, het combineren van een deeltijdstudie met een betaalde baan, het aantal maanden dat men reeds is afgestudeerd en de grootte van de organisatie waar men werkzaam is. Voor de studieduur wordt ook hier een negatief effect verwacht. Met betrekking tot de variabele 'branche' wordt echter in deze analyse verondersteld dat de profit sector beter betaalt dan de non-profit organisaties.

Bevindingen

De schattingsresultaten van de regressie-vergelijking zijn vermeld in tabel 7 van bijlage 3. De in de regressie-vergelijking opgenomen variabelen verklaren gezamenlijk 29% van de variantie in het inkomen. Gebleken is dat de hoogte van het inkomen niet significant wordt beïnvloed door het geslacht, de vooropleiding, het al dan niet beschikken over werkervaring opgedaan vóór afstuderen, de studieduur, de tijdsduur die men reeds is afgestudeerd, het al dan niet veranderen van werkgever, de branche (profit versus non-profit) of de regio waar men werkt.

In de analyse komt naar voren dat volgens de verwachting de leeftijd, de bestuurservaring opgedaan vóór afstuderen, de studierichting, het combineren van de deeltijdstudie met een betaalde baan en de omvang van de werkorganisatie wel een significant effect uitoefenen op de hoogte van het inkomen.

Zoals verwacht, stijgt het inkomen met de leeftijd. De basis voor een hoog inkomen wordt al voor of tijdens de studie gelegd. Wanneer men vóór afstuderen bestuurlijke ervaring heeft opgedaan, blijkt men ná afstuderen een hoger inkomen te verwerven. Dit werd ook verwacht. Hetzelfde geldt voor afgestudeerden van deeltijdstudierichtingen die hun studie hebben gecombineerd met een betaalde baan. Zoals verwacht verwerven zij een hoger inkomen dan anderen. Wat de gevolgde studierichting betreft, komt naar voren dat afgestudeerden accountancy & belasting vt/dt, bedrijfsinformatica vt, bedrijfseconomie dt en bedrijfsinformatica dt een significant hoger inkomen

16. Door de logaritmische transformatie van het inkomen wordt een lineair verband met de verklarende variabelen uit het model bewerkstelligd.

en afgestudeerden van de studierichting bibliotheek vt/dt een significant lager inkomen verwerven dan afgestudeerden bedrijfseconomie vt (de referentiegroep). De overige studierichtingen verschillen niet significant van de referentiegroep. Tenslotte verwerft men, conform de verwachting, een hoger inkomen in grotere werkorganisaties.

6 Aansluiting tussen gevolgde studierichting en huidige functie

6.1 Inleiding

In dit hoofdstuk staat de aansluiting tussen de door de afgestudeerden gevolgde studierichting aan het hbo en hun huidige werkring centraal. Nagegaan zal worden in welke mate zich zogenaamde 'afstemmingsproblemen' voordoen bij de arbeidsmarktintrede van heo'ers. Van inhoudelijke discrepanties tussen studierichting en functie is sprake wanneer de kwalificaties die in het onderwijs worden bijgebracht niet passen bij de kwalificaties die worden vereist vanuit het werkveld. Het is daarbij van belang om op te merken dat hier uitsluitend het oordeel van de afgestudeerden aan bod komt. Dit hoeft uiteraard niet overeen te stemmen met het oordeel vanuit het werkveld.

Voor het achterhalen van eventuele afstemmingsproblemen zijn aan de betaald-werkende afgestudeerden ruim dertig aspecten voorgelegd die voor een goede uitoefening van hun huidige functie mogelijk van belang zijn. Deze aspecten verwijzen naar eisen ten aanzien van bepaalde kennis en vaardigheden (kwalificaties) welke van belang zijn voor hun huidige functie. De lijst van aspecten is tot stand gekomen in overleg met deskundigen uit verschillende sectoren van het hbo. De genoemde aspecten lopen uiteen van algemene en specialistische vakkennis, praktische vaardigheden zoals het omgaan met machines en gereedschap, plannen en coördineren, mondeling en schriftelijk presenteren tot en met sociale vaardigheden als het samenwerken met collega's. Voor alle sectoren in het hbo is dezelfde groep van aspecten gehanteerd. De aspecten zijn zo geformuleerd dat zij voor mensen uit verscheidene werkvelden toepasbaar zijn. Voor ieder van deze aspecten hebben de afgestudeerden aangegeven in hoeverre zij het betreffende aspect van belang achten voor een goede vervulling van hun huidige werkzaamheden, of in de door hen gevolgde studierichting aan het hbo meer, evenveel of minder aandacht aan het genoemde aspect moet worden besteed en of de afgestudeerde behoefte heeft (gehad) aan bijscholing met betrekking tot dit aspect. Indien nodig konden de respondenten zelf bepaalde aspecten toevoegen, wanneer zij van mening waren dat deze voor hun functie-uitoefening van belang zijn. Hiervan is vrij weinig gebruik gemaakt, hetgeen een indicatie is dat de voorgelegde aspecten een redelijk algemeen beeld verschaffen van de diverse kwalificatievereisten voor een functie.

Uiteraard kunnen strikt individuele factoren bij deze oordelen een rol spelen, waardoor er tussen de afgestudeerden een behoorlijke variatie kan bestaan in het oordeel over de opleiding. Afhankelijk van de persoonlijke omstandigheden kan het oordeel de ene keer iets positiever en de andere keer iets negatiever uitvallen. Gemiddeld genomen vallen deze afwijkingen waarschijnlijk tegen elkaar weg, zeker bij de qua aantal afgestudeerden grotere opleidingen, zodat de gemiddelde oordelen van de afgestudeerden over het algemeen een valide beeld zullen geven over de aansluiting tussen de gevolgde studierichting en de huidige functie.

De aansluiting tussen studierichting en huidige functie is niet alleen vanuit de verschillende studierichtingen geanalyseerd, maar tevens vanuit de beroepen die het meest typerend blijken te zijn voor het begin van de loopbaan van de afgestudeerde hbo'ers (zie ook paragraaf 5.3). Voor zover deze analyse aanvullende informatie oplevert over de afstemming tussen studierichting en huidige functie is hiervan melding gemaakt in dit hoofdstuk. Hierbij is een aantal verwante beroepen bij elkaar genomen. Binnen het heo zijn de volgende negen clusters van beroepen het meest kenmerkend voor het beroepenveld (tussen haakjes staat het procentuele aandeel van het beroepencluster in het totaal van het aantal beroepsbeoefenaren):

- bedrijfsadministratieve functie (17%);
- automatiseringsdeskundige (11%);
- vakspecialist bank-/verzekeringswezen (8%);
- marketingspecialist/-assistent (7%);
- leidinggevende (7%);
- in-/verkoopchef (6%);
- vertegenwoordiger, acquireur (5%);
- journalist, redacteur, (tekst)schrijver (4%);
- voorlichtingsfunctionaris (4%).

Deze negen clusters beslaan in totaal 69% van het beroepenveld in het heo; 31% van de beroepsbeoefenaren vervult momenteel een andere functie.

6.2 Kwalificatieprofielen

De afgestudeerden konden het belang dat zij aan een bepaald aspect toekennen op een vierpuntsschaal aangeven. Deze schaal bevat de categorieën:

- zeer belangrijk;
- tamelijk belangrijk;
- vrij onbelangrijk;
- onbelangrijk.

In tabel 1 van bijlage 4 is per studierichting het percentage betaald-werkende afgestudeerden weergegeven dat het betreffende aspect zeer of tamelijk belangrijk vindt voor een goede beroepsuitoefening van de huidige functie.

Bij een eerste globale analyse van deze tabel valt op dat voor de totale groep betaald-werkende hbo'ers de meeste werkaspecten belangrijk zijn bij het vervullen van hun huidige functie. Het laagste percentage is 34% en bij 25 van de 31 aspecten vindt meer dan de helft van de werkzame hbo'ers dat het betreffende werkaspect van belang is voor een goede beroepsuitoefening. De genoemde aspecten zijn blijkbaar relevant voor het typeren van kwalificaties die de afgestudeerden van het hbo bij hun arbeidsmarktintrede nodig hebben. Er is een aantal aspecten te onderscheiden die voor alle hbo'ers van belang zijn. Van de volgende zeven aspecten heeft 90% of meer van de betaald-werkende hbo'ers aangegeven dat dit werkaspect belangrijk is bij de functievervulling:

- algemene vaktheoretische kennis;
- zelfstandigheid, initiatieven nemen;
- mondelinge presentatie (telefoneren, vergaderen, onderhandelen e.d.);
- samenwerken met collega's;
- contacten leggen en onderhouden met derden;
- inlevingsvermogen;
- aanpassingsvermogen, flexibiliteit.

Bovenstaande maakt duidelijk dat bij de overgang van een studie naar een werkkring met name een aantal houdingsaspecten en sociale vaardigheden van belang blijkt te zijn. Het is overigens nog maar de vraag of tijdens de hbo-opleiding juist meer aandacht moet worden geschonken aan al deze aspecten. Hierop zal in paragraaf 6.4 worden teruggekomen.

Naast de hierboven genoemde werkaspecten is er nog een zevental kwalificaties die bij de beroepsuitoefening door velen (80% of meer) van belang worden geacht. Het gaat hier om specialistische vakkennis, het bijhouden van recente ontwikkelingen in het eigen vakgebied, het toepassen van vakspecifieke methoden en technieken, analytische en diagnostische vaardigheden evenals originaliteit, conceptualiteit, c.q. innovatief vermogen. Ook plannen, coördineren en organiseren van activiteiten alsmede schriftelijk presenteren blijken voor de meeste functies belangrijke vaardigheden. Afgezien van het iets lagere percentage heo'ers dat het toepassen van vakspecifieke methoden en technieken in de huidige functie (zeer) belangrijk vindt (69%), geldt dit zowel voor afgestudeerde heo'ers als voor het hbo als geheel.

Waarin onderscheiden de functies van de heo'ers zich nu van die van de gemiddelde hbo'ers? Welke kwalificaties zouden aan de bovenvermelde werkaspecten moeten worden toegevoegd om het kwalificatieprofiel van de functies van heo'ers, die ongeveer anderhalf jaar geleden op de arbeidsmarkt zijn toegetreden, te completeren. In vergelijking met het hbo als totaal worden door de heo'ers verhoudingsgewijs vaker de volgende zeven kennisvelden en vaardigheden als belangrijk ervaren:

- kennis van computerprogrammatuur, informatica;
- inzicht in bedrijfsvoering en bedrijfsorganisatie;
- inzicht in en uitvoeren van administratieve en andere beheerstaken;
- inzicht in financieel management van organisatie;
- commerciële kennis en vaardigheden;
- actieve en passieve beheersing van vreemde talen;
- statistische, rekenkundige, wiskundige kennis en vaardigheden.

Daarentegen wordt relatief weinig belang gehecht aan ambachtelijke, praktische vaardigheden, omgaan met apparatuur en dergelijke en het hebben van technisch inzicht, kennis over toepassingsmogelijkheden van materialen evenals het hebben van een goede lichamelijke conditie. Verder geven verhoudingsgewijs weinig afgestudeerde heo'ers aan dat inzicht in arbeidsvoorwaarden en arbeidsrecht, pedagogisch-didactische vaardigheden, alsmede leidinggeven voor het functioneren in hun huidige functie belangrijk zijn.

Het kwalificatieprofiel voor de functies van degenen die de studierichting commerciële economie (voltijd/deeltijd) hebben gevolgd of hotel & toerisme/recreatie vt of huishoudwetenschappen vt, sluit het beste aan bij het kwalificatieprofiel dat hierboven voor het heo als geheel is geschetst. De afgestudeerden van deze studierichtingen geven daarnaast relatief vaak aan dat commerciële kennis en vaardigheden, verzorgen van voorlichting, advies, public relations en publiciteit, alsmede leidinggeven belangrijke aspecten zijn in hun huidige functie.

Bij een vergelijking van het belang dat de werkende heo'ers aan de onderscheiden werkaspecten toekennen, blijken de verschillen tussen de studierichtingen groter te zijn, dan de verschillen tussen de voltijd- en deeltijdstudierichtingen. Zo lijken de vereiste kwalificaties voor functies van afgestudeerden bedrijfseconomie vt veel op die van bedrijfseconomie dt. Hetzelfde geldt voor bedrijfsinformatica voltijd en deeltijd en voor de voltijd- en deeltijdvariant van commerciële economie. Afgestudeerden van de deeltijdstudierichtingen geven verhoudingsgewijs wel vaker aan belang te hechten aan kwalificaties zoals leidinggeven, inzicht in de bedrijfsvoering en het financiële management van een organisatie.

Voor de functies waarin afgestudeerden van bedrijfseconomie vt/dt werkzaam zijn, blijken de volgende kwalificaties relatief belangrijk te zijn: inzicht in financieel management en wettelijke regelingen in eigen vakgebied, evenals inzicht in en uitvoeren van administratieve en andere beheerstaken en verder kennis van computerprogrammatuur en statistische, rekenkundige, wiskundige kennis en vaardigheden. Door relatief weinig afgestudeerden bedrijfseconomie vt/dt wordt daarentegen belang gehecht aan commerciële kennis en vaardigheden, verzorgen van voorlichting, advies en public relations en het actief en passief beheersen van vreemde talen. Dit hebben zij gemeen met afgestudeerden van de studierichting bedrijfsinformatica vt en dt. Voor de laatsten blijken daarnaast inzicht in wettelijke regelingen, arbeidsvoorwaarden en arbeidsrecht relatief onbelangrijk te zijn in hun huidige functie. Afgestudeerden van zowel de voltijd- als deeltijdvariant bedrijfsinformatica geven daarentegen verhoudingsgewijs vaak te kennen het toepassen van vakspecifieke methoden en technieken, analytische en diagnostische vaardigheden, kennis van computerprogrammatuur en informatica, documenteren, registreren en archiveren en het omgaan met apparatuur en het hebben van technisch inzicht belangrijk te vinden voor het functioneren in hun huidige functie. Verder kan worden opgemerkt dat de kwalificatieprofielen van de functies van de afgestudeerden bedrijfsinformatica vt en dt in grote lijnen overeenkomen met die van de afgestudeerden (hogere) informatica vt uit het hoger technisch onderwijs. Daarnaast worden er grote overeenkomsten geconstateerd tussen de functies van de afgestudeerden bedrijfseconomie vt en dt en technisch bedrijfskundigen vt.

De afgestudeerden accountancy, belasting vt/dt blijken bij 12 van de 31 genoemde aspecten het hoogste percentage te hebben dat vindt dat een bepaald aspect (zeer) belangrijk is bij de uitoefening van de huidige functie. Bij de volgende negen aspecten hebben deze afgestudeerden niet alleen de hoogste score, maar bedraagt het verschil tussen het gemiddelde voor het gehele heo en accountancy ook minimaal 10%: algemene vaktheoretische kennis, specialistische vakken, bijhouden van recente ontwikkelingen in eigen vakgebied, inzicht in wettelijke regelingen in eigen vakgebied, in arbeidsvoorwaarden en arbeidsrecht, inzicht in en uitvoeren van administratieve en andere beheerstaken, documenteren, registreren en archiveren, pedagogisch-didactische vaardigheden en leidinggeven.

De functies van de andere vijf studierichtingen springen er niet zozeer uit, doordat de afgestudeerden relatief vaak aangeven dat een bepaald aspect bij hun werkzaamheden van belang is, maar vaak meer doordat deze afgestudeerden verhoudingsgewijs weinig waarde toekennen aan een bepaald aspect. Zo blijken afgestudeerden van de studierichtingen economisch-juridisch & bestuur vt/dt, economisch linguïstisch & vertaler vt, communicatie vt, journalistiek vt en bibliotheek vt/dt aan inzicht in bedrijfsvoering en financieel management van de organisatie en statistische, rekenkundige en wiskundige kennis en vaardigheden relatief weinig belang te hechten in hun huidige beroepsuitoefening. Uitgezonderd bibliotheek vt/dt geldt dit ook voor kwalificaties zoals kennis van computerprogrammatuur en informatica, documenteren, registreren en archiveren. Commerciële kennis en vaardigheden en leidinggeven zijn voor deze afgestudeerden naar verhouding ook van weinig belang, al geldt dit (deels) niet voor de functie-uitoefening van afgestudeerden economisch-linguïstisch & vertaler vt en communicatie vt. Met name de afgestudeerden journalistiek vt, economisch-linguïstisch & vertaler vt en in mindere mate economisch-juridisch & bestuur vt/dt hebben verhoudingsgewijs weinig aangegeven dat het toepassen van vakspecifieke methoden en technieken van belang is bij het uitoefenen van hun huidige functie.

Hoewel de vereiste kwalificaties voor de functies waarin de afgestudeerden van deze vijf studierichtingen terechtkomen vaak met elkaar overeenstemmen, zijn deze overeenkomsten niet steeds bij dezelfde studierichtingen terug te vinden.

Originaliteit, conceptualiteit en innovatief vermogen, evenals ambachtelijke praktische vaardigheden blijken zowel in functies van afgestudeerden journalistiek vt als communicatie vt van belang te zijn. Bij de functies van afgestudeerden communicatie vt en bibliotheek vt/dt spelen aspecten als het verzorgen van voorlichting, advies, public relations en publiciteit naast pedagogisch-didactische vaardigheden blijkbaar een grote rol, terwijl dit laatste bij de functies waarin afgestudeerden van de andere drie studierichtingen werkzaam zijn relatief van weinig belang is.

Zoals verwacht geven de afgestudeerden economisch-juridisch & bestuur vt/dt relatief vaak te kennen dat inzicht in wettelijke regelingen in eigen vakgebied van belang is voor een goede functie-uitoefening. Daarnaast blijkt het actief en passief beheersen voor de afgestudeerden van economisch-linguïstisch & vertaler vt en journalistiek vt een belangrijke vereiste te zijn voor het goed functioneren in de huidige functie.

Zoals gezegd is ook nagegaan of de typische heo-beroepen een verschillend kwalificatieprofiel hebben. Voordat de verschillen tussen de heo-beroepen worden beschreven, willen we eerst nog eens wijzen op het belang dat door bijna iedereen wordt gehecht aan enkele houdingsaspecten en sociale vaardigheden, zoals zelfstandigheid en het nemen van initiatieven, het samenwerken met collega's, het vermogen om zich aan te passen, flexibiliteit, evenals aan vaardigheden zoals mondelinge en schriftelijke presentatie.

Afgestudeerden met een bedrijfsadministratieve of leidinggevende functie hechten relatief veel belang aan kwalificaties ten aanzien van het interne management van een organisatie. Degenen met een bedrijfsadministratieve functie lijken echter meer dan de leidinggevendenden ook uitvoerende taken te vervullen, gegeven het feit dat zij relatief ook vaak het toepassen van

vakspecifieke methoden en technieken, statistische, rekenkundige en wiskundige kennis en vaardigheden, kennis van computerprogrammatuur en informatica, evenals het documenteren, registreren en archiveren noemen als belangrijke werkaspecten. Uiteraard is leidinggeven voor bijna alle leidinggevenden van belang in hun functie-uitoefening.

Commerciële kennis en vaardigheden speelt bij de beroepsuitoefening van in- en verkoopchefs, vertegenwoordigers en acquisiteurs, marketing- en financiële specialisten en voorlichtingsfunctionarissen een belangrijke rol, terwijl dit werkaspect voor verhoudingsgewijs weinig bedrijfsadministrateurs, automatiseringsdeskundigen en journalisten van belang is.

Marketingspecialisten, in- en verkoopchefs evenals journalisten onderscheiden zich verder van de andere beroepsbeoefenaren door het relatief grote belang dat zij hechten aan een actieve en passieve beheersing van vreemde talen. De marketingspecialisten hebben met de vertegenwoordigers en voorlichtingsfunctionarissen gemeen dat zowel het verzorgen van voorlichting, advies, public relations en publiciteit, als originaliteit, conceptualiteit en innovatief vermogen als belangrijke aspecten van het werk worden opgevat.

Voor de specialisten uit het bank- en verzekeringswezen geldt verder dat inzicht in wettelijke regelingen in het eigen vakgebied belangrijk is voor het dagelijks functioneren.

In de beroepsuitoefening van de automatiseringsdeskundigen zijn, naast uiteraard kennis van computerprogrammatuur en informatica en het omgaan met apparatuur en het hebben van technisch inzicht, de volgende aspecten van belang: toepassen van vakspecifieke methoden en technieken, analytische en diagnostische vaardigheden, documenteren, registreren en archiveren en pedagogisch-didactische vaardigheden.

Deze pedagogisch-didactische vaardigheden geven voorlichtingsfunctionarissen ook vaak aan als belangrijke werkaspecten, evenals kennis over toepassingsmogelijkheden van materialen. Daarnaast zijn voor hen en de journalisten, redacteurs en (tekst)schrijvers ambachtelijke en praktische vaardigheden van belang bij hun huidige werkzaamheden. Het kwalificatieprofiel van de journalisten blijkt eigenlijk het minst goed te passen bij het gemiddelde kwalificatieprofiel van de heo'ers. Met name zaken die te maken hebben met het interne management van de organisatie zijn voor het vak van journalist of redacteur van ondergeschikt belang.

De verschillen in kwalificatieprofiel tussen de onderscheiden heo-beroepen komen uiteraard in zekere mate overeen met hetgeen hierboven besproken is bij het onderscheid naar studierichting. Zo lijkt het antwoordpatroon van degenen die werkzaam zijn als voorlichtingsfunctionaris op het antwoordpatroon van de totale groep afgestudeerden van de studierichting communicatie. Dit komt uiteraard omdat beide groepen elkaar voor een deel overlappen.

6.3 Bijscholing

In deze paragraaf wordt nagegaan hoeveel afgestudeerde hbo'ers bijscholing behoeven en welke kwalificaties daarbij het meest worden genoemd. Bovendien wordt aangegeven in hoeverre afgestudeerden reeds bijscholing hebben gevolgd. In tabel 2 van bijlage 4 staat het percentage betaald-werkenden dat behoefte heeft (gehad) aan bijscholing met betrekking tot het betreffende aspect. De bijscholingsbehoefte van alle hbo'ers tezamen blijkt tussen de verschillende aspecten behoorlijk te variëren, namelijk van 6 tot 55 procent. De aspecten waaraan de grootste bijscholingsbehoefte bestaat zijn:

- specialistische vakkennis;
- recente ontwikkelingen in het eigen vakgebied;
- kennis van computerprogrammatuur, informatica;
- toepassen van vakspecifieke methoden en technieken.

Uitgezonderd informatica zijn bovengenoemde aspecten ook voor veel hbo'ers kenmerkend voor het kwalificatieprofiel van hun functie. Hoewel communicatieve vaardigheden door de meeste hbo'ers van belang worden geacht voor een goede beroepsuitoefening, blijkt de behoefte aan

bijscholing op dit punt echter niet zo groot. Voor zover men hierin bijscholing nodig acht, kunnen dergelijke kwalificaties vaak moeilijk in een cursus worden bijgeleerd. Omgekeerd zal het percentage dat bijscholing behoeft in informatica mede zo hoog zijn, omdat een eventuele leemte in deze kwalificatie gemakkelijk via een cursus opgevuld kan (of lijkt te) worden.

In grote lijnen komt de bijscholingsbehoefte bij het heo overeen met die in het totale hbo. In het heo is naar verhouding echter een grotere behoefte aan bijscholing met betrekking tot aspecten als commerciële kennis en vaardigheden en mondelinge presentatie. Daarnaast kan worden geconstateerd dat de bijscholingsbehoefte bij het heo ten aanzien van de meeste aspecten iets lager is dan in het totale hbo.

Met uitzondering van de kwalificatie commerciële kennis en vaardigheden, waaraan niet bij de afgestudeerden van alle studierichtingen een grote bijscholingsbehoefte bestaat, blijkt aan de andere vijf hierboven genoemde kwalificaties bij de afgestudeerden van bijna alle studierichtingen vaak behoefte te zijn aan bijscholing. Daarnaast kunnen er enkele verschillen tussen de studierichtingen worden geconstateerd.

Binnen het heo blijken degenen die een deeltijdstudie hebben gevolgd in bedrijfsinformatica of commerciële economie en de afgestudeerden hotel & toerisme/recreatie vt relatief het vaakst bijscholingsbehoeften te ervaren. Daarentegen zijn er bij de studierichting communicatie vt slechts 2 aspecten waarbij meer dan 30% van de betaald-werkende afgestudeerden een behoefte aan bijscholing heeft aangegeven en geven de afgestudeerden journalistiek vt relatief weinig aan behoefte aan bijscholing te hebben.

Wanneer wordt nagegaan welke soort bijscholingsbehoeften bij welke studierichting vaak door de afgestudeerden wordt genoemd, blijkt dat deze grotendeels samenhangen met de aard van de gevolgde studierichting. Zo zouden afgestudeerden bedrijfseconomie vt relatief vaak hun inzicht in het financiële management en beheerstaken willen vergroten en, evenals de afgestudeerden accountancy & belasting vt/dt, economisch-juridisch & bestuur vt/dt, huishoudwetenschappen vt en bedrijfseconomie dt meer inzicht willen hebben in wettelijke regelingen in het eigen vakgebied. Afgestudeerden huishoudwetenschappen vt en economisch-juridisch & bestuur vt/dt geven relatief vaak aan dat zij hun algemene vaktheoretische kennis zouden willen aanvullen. Bij de afgestudeerden van de deeltijdstudierichtingen bestaat verder nog relatief veel behoefte aan bijscholing omtrent leidinggeven en daarmee wellicht samenhangend mondelinge presentatie.

Bij een vergelijking van de bijscholingsbehoefte naar de onderscheiden beroepen in het heo, blijken de leidinggevendenden, de specialisten uit het bank- en verzekeringswezen, de vertegenwoordigers en acquisiteurs en degenen met een bedrijfsadministratieve functie de grootste bijscholingsbehoefte te hebben. Afgezien van de vertegenwoordigers en acquisiteurs gaat het daarbij om inzicht in wettelijke regelingen en recente ontwikkelingen in het eigen vakgebied en specialistische vakkennis. Bij de vertegenwoordigers, acquisiteurs en bank- en verzekeringsspecialisten zou men de commerciële kennis en vaardigheden ook graag aanvullen. Daarnaast ervaren de vertegenwoordigers en acquisiteurs verhoudingsgewijs vaak behoefte aan bijscholing omtrent kennis en vaardigheden die direct met hun vak hebben te maken: voorlichting, advies, public relations naast mondelinge presentatie, contacten leggen en onderhouden met derden en inlevingsvermogen. Verder is opvallend dat leidinggevendenden zich niet alleen relatief vaak bij zouden willen scholen in allerlei managementaspecten, maar tevens het vaakst aangeven extra kennis omtrent computerprogrammatuur en informatica te behoeven. Journalisten, redacteuren en auteurs geven overigens het minst aan behoefte te hebben aan bijscholing.

In aanvulling op paragraaf 4.2, waar deelname aan het reguliere vervolgonderwijs is behandeld, wordt in tabel 6.1 een overzicht gegeven van het procentuele aandeel dat na het verlaten van het hbo één of meerdere cursussen of post-hoger onderwijs heeft gevolgd. Hierbij wordt onderscheid gemaakt tussen degenen die momenteel betaald werk verrichten en mensen die op dit moment geen betaalde baan hebben en die hebben aangegeven thans werkloos te zijn.

Tabel 6.1 Werkenden, werklozen en totaal heo naar deelname aan bijscholing, per studierichting

	Bijscholing werkenden % wel	Totaal N=100%	Bijscholing werklozen % wel	Totaal N=100%	Bijscholing allen % wel	Totaal N=100%
Studierichting						
accountancy & belasting vt/dt	73%	73		1	62%	85
bedrijfseconomie vt	60%	129	100%	2	57%	144
bedrijfsinformatica vt	55%	111	25%	4	44%	142
econ.-juridisch & bestuur vt/dt	53%	75	40%	5	45%	100
commerciële economie vt	48%	227	33%	15	41%	286
communicatie vt	32%	44	33%	3	32%	53
econ.-linguïstisch & vertaler vt	59%	195	23%	13	50%	252
hotel & toerisme/recreatie vt	44%	191	45%	11	41%	227
huishoudwetenschappen vt	59%	70	25%	4	54%	80
journalistiek vt	25%	53		2	21%	63
bibliotheek vt/dt	50%	34		1	45%	38
bedrijfseconomie dt	59%	39	.		59%	39
bedrijfsinformatica dt	29%	45	.		29%	45
commerciële economie dt	45%	47	50%	2	42%	55
Totaal HEO	51%	1344	33%	63	45%	1621
Totaal HBO	40%	6427	32%	325	37%	7940

Chi-kwadraat (alle heo'ers) = 53.4; d.f. = 13; p < 0.01

Van alle hbo'ers blijkt 37% na afstuderen een cursus of opleiding in het post-hoger onderwijs te hebben gevolgd of thans nog te volgen. Voor het heo geldt een iets hoger percentage van 45%. Binnen het heo bestaan er enkele significante verschillen: de afgestudeerden communicatie vt, journalistiek vt en bedrijfsinformatica dt blijken zich minder vaak bij te scholen, terwijl de deelname bij afgestudeerden accountancy & belasting vt/dt en bedrijfseconomie vt en dt verhoudingsgewijs hoog genoemd kan worden.

Bij een vergelijking tussen degenen die momenteel een betaalde baan hebben en degenen die werkloos zijn, blijken de betaald-werkenden vaker te hebben deelgenomen aan bijscholing dan de werklozen (40% versus 32%). In het heo is dit verschil zelfs iets groter; van de huidige werklozen heeft circa eenderde post-hoger onderwijs of een andere cursus gevolgd, terwijl van de heo'ers die momenteel een baan hebben meer dan de helft hieraan heeft deelgenomen.

6.4 Oordeel over gevolgde studierichting

Deze paragraaf begint met het oordeel van de betaald-werkende afgestudeerden over de aansluiting van de door hen tijdens het hbo gevolgde stage op het beoogde beroepenveld (zie tabel 6.2). Een kleine 15% van de betaald-werkende afgestudeerde hbo'ers kon deze aansluiting niet beoordelen. De ene helft omdat men tijdens de (deeltijd)studie aan het hbo geen stage heeft gevolgd, de andere helft omdat de gevolgde studierichting, naar de mening van de afgestudeerde, niet beoogt op te leiden voor zijn of haar (huidige) functie.

Van degenen die wel een oordeel hebben gegeven over deze aansluiting blijkt bijna 80% tevreden te zijn over de aansluiting tussen de stage en het beroepenveld. Het oordeel van de heo'ers luidt vrijwel hetzelfde: 75% is tevreden over deze aansluiting. Binnen het heo lopen de meningen over de afstemming tussen stage en beroepenveld niet zo ver uiteen. Alleen bij de studierichtingen commerciële economie vt, economisch-linguïstisch & vertaler vt en bibliotheek vt/dt blijkt ruim eenderde van de afgestudeerden minder tevreden te zijn over deze aansluiting.

Tabel 6.2 Oordeel werkenden heo over de aansluiting van de tijdens het hbo gevolgde stage op het beroepenveld, per studierichting

Studierichting	Oordeel aansluiting stage op beroepenveld				Totaal N=100%
	goed	voldoende	matig	slecht	
accountancy & belasting vt/dt	50%	38%	10%	3%	76
bedrijfseconomie vt	24%	46%	20%	10%	146
bedrijfsinformatica vt	49%	39%	11%	2%	113
econ.-juridisch & bestuur vt/dt	27%	53%	14%	6%	78
commerciële economie vt	26%	39%	28%	7%	236
communicatie vt	33%	47%	16%	5%	47
econ.-linguïstisch & vertaler vt	29%	37%	24%	10%	206
hotel & toerisme/recreatie vt	41%	36%	15%	9%	222
huishoudwetenschappen vt	30%	52%	16%	2%	74
journalistiek vt	38%	39%	20%	3%	62
bibliotheek vt/dt	24%	41%	32%	3%	39
bedrijfseconomie dt	33%	47%	20%		41
bedrijfsinformatica dt	43%	48%	9%		46
commerciële economie dt	33%	42%	17%	8%	49
Totaal HEO	34%	41%	19%	6%	1445
Totaal HBO	34%	45%	17%	4%	6964

Chi-kwadraat = 81.3; d.f. = 39; p <0.01

Nadat in paragraaf 6.2 de kwalificatieprofielen zijn beschreven, wordt in deze paragraaf tot besluit nagegaan of naar de mening van de betaald-werkende afgestudeerden de aandacht die tijdens de studie aan het hbo aan de betreffende werkaspecten is besteed, voldoende is geweest. De afgestudeerden hebben in de vragenlijst per aspect aangeven of hieraan tijdens de door hen gevolgde studie in het hbo meer, evenveel of minder aandacht moet worden besteed. In tabel 3 van bijlage 4 is alleen het percentage van de betaald-werkende afgestudeerden weergegeven dat vindt dat er juist meer aandacht aan een bepaald aspect moet worden geschonken. Dit komt omdat in de praktijk bijna nooit is aangegeven dat aan een bepaald aspect minder aandacht moet worden besteed. Ter vergelijking, de percentages afgestudeerden die vinden dat aan bepaalde aspecten meer aandacht moet worden geschonken lopen voor het totale hbo uiteen van 11 tot 48, terwijl deze voor 'minder aandacht' 1 en 17 bedragen. Wanneer hogescholen het oordeel van de afgestudeerden volledig zouden verwerken in het onderwijsprogramma van de studierichtingen, dan kan dit een forse uitbreiding van het curriculum betekenen.

Wanneer het hbo als geheel in beschouwing wordt genomen, blijkt bij circa de helft van de werkaspecten meer dan een derde van de respondenten te hebben aangegeven dat aan deze aspecten meer aandacht gedurende de studie dient te worden besteed. Hoog scoort een vijftal clusters van aspecten. Ten eerste worden kennis en vaardigheden genoemd die direct met (het toepassen van) de gevolgde studierichting te maken hebben: specialistische vakken, bijhouden van recente ontwikkelingen in eigen vakgebied en toepassen van vakspecifieke methoden en technieken, evenals kennis van computerprogrammatuur en informatica. Vervolgens achten de afgestudeerden meer aandacht wenselijk voor aspecten zoals analytische vaardigheden, innovatief vermogen en zelfstandigheid. Daarnaast zou volgens veel afgestudeerden de aandacht voor wettelijke regelingen wat betreft het eigen en arbeidsrechtelijke vakgebied uitgebreid kunnen worden. Leidinggeven vormt samen met het plannen en coördineren een vierde cluster. Als laatste cluster kunnen mondelinge en schriftelijke presentatie worden onderscheiden samen met communicatieve vaardigheden.

Hoewel de resultaten voor het heo hierbij in grote lijnen aansluiten, geven de afgestudeerden van het heo gemiddeld echter vaker aan dat tijdens de studie meer aandacht moet worden besteed aan commerciële kennis en vaardigheden en geven zij gemiddeld minder vaak aan dat meer aandacht moet worden geschonken aan wettelijke regelingen in het eigen vakgebied, arbeidsvoorwaarden en arbeidsrecht, alsmede aan het toepassen van vakspecifieke methoden en technieken en kennis over toepassingsmogelijkheden van materialen. Wat betreft het aspect commerciële kennis en vaardigheden wordt wel opgemerkt dat hierbij grote verschillen tussen de studierichtingen bestaan. Terwijl circa de helft van de afgestudeerden economisch-linguïstisch & vertaler vt, hotel & toerisme/recreatie vt, huishoudwetenschappen vt en commerciële economie vt en dt vindt dat commerciële kennis en vaardigheden een grotere plaats in het curriculum behoeft, deelt slechts zo'n 15% van 7 van de 9 resterende studierichtingen gemiddeld deze mening.

De discrepanties tussen de studierichtingen van het heo hebben niet zozeer betrekking op relatieve verschillen tussen de genoemde aspecten, maar veeleer op het absolute percentage dat vindt dat tijdens de studie aan allerlei aspecten meer aandacht moet worden geschonken. Afgestudeerden van de studierichtingen journalistiek vt en commerciële economie vt en dt geven verhoudingsgewijs vaak aan dat zij ten aanzien van bepaalde aspecten graag meer aandacht in het curriculum zouden willen. Deze afgestudeerden noemen vooral mondelinge presentatie, het leggen en onderhouden van contacten met derden, originaliteit, conceptualiteit en innovatief vermogen, analytische en diagnostische vaardigheden, zelfstandigheid en het nemen van initiatieven. De afgestudeerden journalistiek vt geven daarnaast aan dat tijdens de studie meer aandacht besteed zou moeten worden aan ambachtelijke, praktische vaardigheden, het bijhouden van recente ontwikkelingen in het eigen vakgebied, evenals aan algemene vaktheoretische kennis en specialistische vakkennis. Commerciële kennis en vaardigheden en het verzorgen van voorlichting, advies, public relations en publiciteit, alsmede het plannen, coördineren en organiseren van activiteiten worden daarnaast relatief vaak genoemd door de afgestudeerden commerciële economie vt en dt.

Afgestudeerden communicatie vt en bibliotheek vt/dt geven aan dat tijdens de studie nog niet voldoende aandacht is besteed aan specialistische vakkennis. In dat kader vermelden de afgestudeerden communicatie vt eveneens dat in het curriculum meer ruimte dient te worden gemaakt voor kennis over toepassingsmogelijkheden van materialen, het toepassen van vakspecifieke methoden en technieken, het ontwikkelen van originaliteit, conceptualiteit en innovatief vermogen, alsmede het verwerven van inzicht in bedrijfsvoering en bedrijfsorganisatie. Evenals de afgestudeerden bibliotheek vt/dt vinden de afgestudeerden hotel & toerisme/recreatie vt dat tijdens de studie meer kennis over computerprogrammatuur en informatica dient te worden geboden. Daarnaast zijn de afgestudeerden hotel & toerisme/recreatie vt samen met de afgestudeerden accountancy & belasting vt/dt van mening dat recente ontwikkelingen in het eigen vakgebied tijdens de studie meer aandacht verdienen. Degenen die een deeltijdstudierichting achter de rug hebben geven verhoudingsgewijs vaak aan dat aan de aspecten leidinggeven, plannen en coördineren en schriftelijke presentatie tijdens de studie meer aandacht moet worden geschonken. Het verzorgen van voorlichting, advies en dergelijke wordt relatief vaak genoemd door afgestudeerden bibliotheek vt/dt, terwijl de afgestudeerden bedrijfsinformatica vt naar verhouding veelvuldig pedagogisch-didactische vaardigheden noemen als aspecten waaraan tijdens de studie meer aandacht kan worden besteed. Tenslotte oordelen de afgestudeerden huishoudwetenschappen vt dat niet alleen voor commerciële kennis en vaardigheden en financieel management van een organisatie, maar ook voor het actief en passief beheersen van vreemde talen meer plaats moet worden gemaakt tijdens de studie.

Wanneer wordt bekeken welke beroepsbeoefenaren nu juist aangeven dat tijdens de studie voor bepaalde werkaspecten meer aandacht moet zijn, dan blijken met name veel leidinggevenden, marketingspecialisten en -assistenten, voorlichtingsfunctionarissen en journalisten, redacteurs en auteurs te vinden dat een groot aantal werkaspecten meer aandacht verdient. Net als bij de vertegenwoordigers en acquisiteurs gaat het daarbij om bijvoorbeeld het ontwikkelen van originaliteit, conceptualiteit en innovatief vermogen.

De journalisten en voorlichtingsfunctionarissen noemen daarnaast samen met de automatiseringsdeskundigen relatief vaak het bijhouden van recente ontwikkelingen in het eigen vakgebied, terwijl de journalisten eveneens aangeven dat er meer aandacht dient te zijn voor algemene vaktheoretische en specialistische vakkennis, analytische en diagnostische vaardigheden en aanpassingsvermogen en flexibiliteit. Daarnaast zijn zij evenals de vertegenwoordigers van mening dat voor het contacten kunnen leggen en onderhouden in het curriculum meer ruimte moet worden gereserveerd en vinden de werkenden in deze beide beroepen en degenen die werkzaam zijn als in-/verkoopchef of als marketingspecialist meer nog dan de andere beroepers dat aan mondelinge presentatie tijdens de studie meer aandacht moet worden geschonken. Met uitzondering van degenen die een bedrijfsadministratieve functie vervullen vindt ongeveer de helft van degenen die in één van de typische beroepen werkzaam zijn dat een vaardigheid als plannen en coördineren tijdens de studie meer aan bod zou moeten komen. Meer commerciële en publicitaire kennis en vaardigheden wordt eigenlijk alleen op prijs gesteld door in-/verkoopchefs, vertegenwoordigers, marketing-, bank- en verzekeringsspecialisten, voorlichtingsfunctionarissen en leidinggevenden. Leidinggevenden delen hun mening met voorlichtingsfunctionarissen en automatiseringsdeskundigen omtrent hun behoefte aan een grotere aandacht voor pedagogisch-didactische vaardigheden tijdens de studie en leidinggevenden vinden net als marketingspecialisten dat in het curriculum meer plaats moet zijn voor het verwerven van inzicht in bedrijfsvoering en bedrijfsorganisatie en samen met de journalisten dat er meer aandacht zou moeten zijn voor zaken als arbeidsvoorwaarden en arbeidsrecht. Tenslotte geven de in- en verkoopchefs, alsmede de marketingspecialisten en vertegenwoordigers naar verhouding vaak aan dat een kwalificatie als zelfstandigheid en het kunnen en durven nemen van initiatieven meer aandacht verdient gedurende de studie.

Literatuur

- Aldrich, J.H., F.D. Nelson (1984), *Linear Probability, Logit and Probit Models*, SAGE Publications Inc., Beverly Hills.
- Centraal Bureau voor de Statistiek (1982), *Standaard bedrijfsindeling bedrijfstelling 1978*, CBS.
- Centraal Bureau voor de Statistiek (1984), *Beroepenclassificatie 1984*, CBS, Voorburg.
- Cox, D.R., D. Oakes (1984), *Analysis of Survival Data*, Londen.
- Dam, J.W. van, J.A.M. Heijke, G.W.M. Ramaekers (1989), *Ontwerp van een arbeidsmarktscanner voor academici*, ROA-R-1989/3, Maastricht.
- Dyck, M. van, J. van den Elshout, K. Hoogeveen (1985), *Van voortgezet onderwijs naar h.b.o.; problemen, oorzaken, oplossingen?*, SVO-project 1091, SVO, Den Haag.
- Grip, A. de, R.K.W. van der Velden, M.H. Wieling (1991), *Indicatoren aansluiting onderwijs-arbeidsmarkt MDGO*. Enkele arbeidsmarktindicatoren op basis van de RUBS-data, ROA-R-1991/2, Maastricht.
- Hoof, J.J. van, J. Dronkers (1980), *Onderwijs en arbeidsmarkt: een verkenning van de relatie tussen onderwijs, arbeidsmarkt en arbeidssysteem*, Van Loghum Slaterus, Deventer.
- Huijgen, F. (1989), *De kwalitatieve structuur van de werkgelegenheid in Nederland. Deel III*, OSA-voorstudie nr. 33, OSA, Den Haag.
- Ramaekers G.W.M., J.A.M. Heijke (1991), *Arbeidsmarktscanner Rijksuniversiteit Limburg*. Afgestudeerden 1986-1989, ROA-R-1991/6, Maastricht.
- Sheldon G. (1985), *Die berufliche und geographische Flexibilität*, Institut für Arbeitsmarkt- und Berufsforschung der Bundesanstalt für Arbeit (IAB), Nürnberg.
- Velden, R.K.W. van der, E.J.T.A. Willems (1992), *The market position of occupations and types of education*, Contribution to the symposium *Education and the Labour Market: From Research to Information for Policy-Making*, ROA, Maastricht.
- Warnken, J. (1986), Zur Entwicklung der 'Internen' Anpassungsfähigkeit der Berufe bis zum Jahre 2000. Projectionen unter den Annahmen der Wachstumzenarien der Prognos-Studie, *Mitteilungen aus der Arbeitsmarkt und Berufsforschung*, nr. 1, blz. 119-133.

Bijlage 1 Indeling studierichtingen heo

Studierichtingen	Voltijd/Deeltijd	Aantal Respons
Accountancy & belasting	vt/dt	
- accountancy	vt	60
- accountancy	dt	2
- bank- en verzekeringswezen	vt	1
- belastingen	vt	30
Bedrijfseconomie	vt	201
Bedrijfsinformatica	vt	174
Economisch-juridisch & bestuur	vt/dt	
- bestuurskunde	vt	38
- bestuurskunde	dt	7
- economisch-juridische opleiding	vt	43
- economisch-juridische opleiding	dt	32
Commerciële economie	vt	368
Communicatie	vt	69
Economisch-linguïstisch & vertaler	vt	
- economisch-linguïstische opleiding	vt	242
- opleiding tot vertaler	vt	62
Hotel & toerisme/recreatie	vt	
- hoger hotelonderwijs	vt	186
- hoger toeristisch en recreatief onderwijs	vt	96
Toegepaste huishoudwetenschappen	vt	102
Journalistiek	vt	76
Bibliotheek	vt/dt	
- bibliotheek en documentaire informatie	vt	38
- bibliotheek en documentaire informatie	dt	8
Bedrijfseconomie	dt	53
Bedrijfsinformatica	dt	53
Commerciële economie	dt	71

Bijlage 2 Definitie van variabelen in multivariate analyses

1 Te verklaren variabelen

Aanstelling

- 0 tijdelijke aanstelling (voor bepaalde tijd)
- 1 vaste aanstelling (voor onbepaalde tijd)

Arbeidsmarktpositie

- 0 geen betaalde baan (excl. militaire dienst en vervangende dienstplicht)
- 1 wel betaalde baan (excl. militaire dienst en vervangende dienstplicht)

Directe intrede in het arbeidsproces

- 0 wel werkloos, voorafgaand aan de eerste betaalde baan na afstuderen
- 1 niet werkloos, voorafgaand aan de eerste betaalde baan na afstuderen

Duur intredewerkloosheid

het aantal maanden dat de respondent werkloos is, voorafgaand aan de eerste betaalde baan na afstuderen

Inkomen

bruto maandinkomen in guldens bij een volledige werkweek

Leidinggeven

- 0 heeft een niet-leidinggevende functie
- 1 heeft een leidinggevende functie

Vereist opleidingsniveau

- 0 de functie kan worden uitgeoefend met een opleiding onder hbo-niveau
- 1 voor de uitoefening van de functie is een opleiding in het hoger onderwijs vereist

2 Verklarende variabelen

Afstudeerduur

het aantal maanden tussen de maand van afstuderen en januari 1992

Baanmobiliteit

- 0 niet van werkgever veranderd
- 1 wel van werkgever veranderd

Bedrijfsomvang

- 1 1-4 personen
- 2 5-9 personen
- 3 10-49 personen
- 4 50-99 personen
- 5 100 personen of meer

Bestuurservaring

- 0 geen bestuurlijke ervaring vóór afstuderen opgedaan
- 1 wel bestuurlijke ervaring vóór afstuderen opgedaan

Branche

- 0 non-profit sector
- 1 profit sector

Deeltijdstudie/werk

- 1 deeltijdstudenten die tijdens de hele studie betaald werk hebben verricht
- 0 andere studenten

Geslacht

- 0 vrouw
- 1 man

Havo

- 1 havo is hoogste voltooide vooropleiding
- 0 andere hoogste voltooide vooropleiding

Leeftijd

leeftijd in jaren op moment van enquêteren

Schoolregio Noord

- 1 in provincie Groningen, Friesland of Drenthe gestudeerd
- 0 in een andere provincie gestudeerd

Schoolregio Oost

- 1 in provincie Flevoland, Gelderland of Overijssel gestudeerd
- 0 in een andere provincie gestudeerd

Schoolregio West

- 1 in provincie Noord-Holland, Zuid-Holland, Utrecht of Zeeland gestudeerd
- 0 in een andere provincie gestudeerd

Studieduur

aantal jaren dat men over de studie heeft gedaan

Studierichting-dummies

- 1 respondent heeft de desbetreffende studierichting gevolgd
- 0 respondent heeft andere studierichting gevolgd

Vwo

- 1 vwo is hoogste voltooide vooropleiding
- 0 andere hoogste voltooide vooropleiding

Werkervaring

- 0 geen voor vakgebied relevante werkervaring opgedaan vóór afstuderen
- 1 wel voor vakgebied relevante werkervaring opgedaan vóór afstuderen

Werkregio Noord

- 1 werkt in provincie Groningen, Friesland of Drenthe
- 0 werkt in een andere provincie

Werkregio Oost

1 werkt in provincie Flevoland, Gelderland of Overijssel

0 werkt in een andere provincie

Werkregio West

1 werkt in provincie Noord-Holland, Zuid-Holland, Utrecht of Zeeland

0 werkt in een andere provincie

Bijlage 3 Schattingsresultaten

Tabel 1 Schatting van de kans op directe intrede in het arbeidsproces (probit-model)

Variabele	Geschatte parameter	Standaard fout	t-waarde
constante	3.83	1.62	2.36*
geslacht	-0.04	0.08	-0.46
leeftijd	-0.95	0.50	-1.90
havo	-0.27	0.12	-2.16*
vwo	-0.30	0.11	-2.66**
werkervaring	0.18	0.09	2.12*
bestuurservaring	0.29	0.08	3.41**
schoolregio Noord	-0.24	0.19	-1.27
schoolregio Oost	-0.13	0.15	-0.86
schoolregio West	0.28	0.13	2.15*
accountancy & belasting vt/dt	0.26	0.21	1.20
bedrijfsinformatica vt	-0.05	0.17	-0.30
econ.-juridisch & bestuur vt/dt	-0.32	0.21	-1.55
commerciële economie vt	-0.34	0.15	-2.34*
communicatie vt	-0.11	0.27	-0.39
econ.-linguïstisch & vertaler vt	-0.44	0.16	-2.78**
hotel & toerisme/recreatie vt	-0.37	0.19	-1.95
huishoudwetenschappen vt	-0.34	0.22	-1.57
journalistiek vt	-0.08	0.23	-0.36
bibliotheek vt/dt	-0.26	0.28	-0.93
bedrijfseconomie dt	-0.16	0.65	-0.24
bedrijfsinformatica dt	0.28	0.50	0.56
commerciële economie dt	-0.33	0.44	-0.75
deeltijdstudie/werk	1.91	0.46	4.16**
studieduur	0.00	0.00	0.65

* = significant op 5% niveau

** = significant op 1% niveau

-2 x log likelihood = 1598.5

Chi-kwadraat = 166.1; d.f. = 24; p < 0.01

n = 1570

Tabel 2 Schatting van de duur van de intredewerkloosheid (proportional hazards model)

Variabele	Geschatte parameter	Standaard fout	t-waarde
geslacht	-0.35	0.12	-2.83**
leeftijd	-0.17	1.55	-0.11
havo	0.32	0.20	1.61
vwo	0.26	0.18	1.41
werkervaring	0.10	0.13	0.72
bestuurservaring	0.12	0.13	0.94
schoolregio Noord	0.00	0.28	0.01
schoolregio Oost	0.31	0.22	1.42
schoolregio West	0.47	0.19	2.45*
accountancy & belasting vt/dt	-0.33	0.37	-0.89
bedrijfsinformatica vt	-0.06	0.28	-0.23
econ.-juridisch & bestuur vt/dt	-0.69	0.34	-2.07*
commerciële economie vt	-0.40	0.24	-1.68
communicatie vt	-0.81	0.45	-1.80
econ.-linguïstisch & vertaler vt	-0.59	0.24	-2.49*
hotel & toerisme/recreatie vt	-0.11	0.28	-0.38
huishoudwetenschappen vt	-0.13	0.34	-0.37
journalistiek vt	-0.92	0.40	-2.31*
bibliotheek vt/dt	0.94	0.43	2.18*
bedrijfseconomie dt	-0.44	1.10	-0.40
bedrijfsinformatica dt	0.42	0.80	0.52
commerciële economie dt	-0.61	0.76	-0.81
deeltijdstudie/werk	-1.48	1.09	-1.36
studieduur	0.00	0.01	0.11

* = significant op 5% niveau

** = significant op 1% niveau

-2 x log likelihood = 3709.5

Chi-kwadraat = 43.4; d.f. = 24; p < 0.01

n = 391

gecensureerde waarnemingen = 9.5%

Tabel 3 Schatting van de arbeidsmarktpositie (probit-model)

Variabele	Geschatte parameter	Standaard fout	t-waarde
constante	-11.32	3.76	-3.01**
geslacht	-0.66	0.17	-3.90**
leeftijd	3.55	1.18	3.02**
havo	-0.31	0.26	-1.20
vwo	-0.26	0.24	-1.09
werkervaring	0.49	0.18	2.73**
bestuurservaring	0.07	0.17	0.40
schoolregio Noord	0.29	0.37	0.78
schoolregio Oost	0.83	0.31	2.67**
schoolregio West	1.04	0.28	3.71**
accountancy & belasting vt/dt	-0.73	0.46	-1.57
bedrijfsinformatica vt	-0.83	0.40	-2.08*
econ.-juridisch & bestuur vt/dt	-1.92	0.42	-4.57**
commerciële economie vt	-1.14	0.36	-3.18**
communicatie vt	-1.28	0.52	-2.45*
econ.-linguïstisch & vertaler vt	-1.59	0.38	-4.20**
hotel & toerisme/recreatie vt	-0.83	0.46	-1.82
huishoudwetenschappen vt	-0.52	0.52	-1.01
journalistiek vt	-1.14	0.52	-2.18*
bibliotheek vt/dt	0.48	0.74	0.65
bedrijfseconomie dt	∞	—	—
bedrijfsinformatica dt	∞	—	—
commerciële economie dt	-2.99	0.74	-4.02**
deeltijdstudie/werk	2.36	0.83	2.85**
studieduur	0.01	0.01	1.21
afstudeerduur	0.10	0.03	3.16**

* = significant op 5% niveau

** = significant op 1% niveau

∞ = alle mensen met het desbetreffende kenmerk in de steekproef hebben op het moment van de enquête betaald werk

— = waarde kan niet worden bepaald

-2 x log likelihood = 1259.7

Chi-kwadraat = 140.9; d.f. = 25; p < 0.01

n = 1707

Tabel 4 Schatting van de aanstelling (probit-model)

Variabele	Geschatte parameter	Standaard fout	t-waarde
constante	-3.80	1.71	-2.23*
geslacht	-0.29	0.09	-3.27**
leeftijd	1.18	0.53	2.23*
havo	0.18	0.12	1.52
vwo	0.11	0.11	1.01
werkervaring	0.04	0.09	0.39
bestuurservaring	-0.07	0.09	-0.77
accountancy & belasting vt/dt	0.54	0.24	2.25*
bedrijfsinformatica vt	0.40	0.18	2.19*
econ.-juridisch & bestuur vt/dt	-0.09	0.21	-0.41
commerciële economie vt	0.07	0.15	0.49
communicatie vt	-0.24	0.24	-1.00
econ.-linguïstisch & vertaler vt	-0.15	0.16	-0.95
hotel & toerisme/recreatie vt	-0.18	0.17	-1.04
huishoudwetenschappen vt	-0.43	0.21	-2.07*
journalistiek vt	0.05	0.26	0.19
bibliotheek vt/dt	-0.24	0.27	-0.89
bedrijfseconomie dt	-0.12	0.38	-0.32
bedrijfsinformatica dt	0.47	0.42	1.12
commerciële economie dt	-0.58	0.32	-1.78
deeltijdstudie/werk	0.64	0.27	2.38*
studieduur	0.00	0.00	0.32
afstudeerduur	0.05	0.02	3.05**
baanmobiliteit	-0.54	0.08	-6.81**
branche	0.40	0.10	3.87**
werkregio Noord	-0.20	0.21	-0.92
werkregio Oost	-0.27	0.16	-1.71
werkregio West	-0.28	0.14	-2.09*
bedrijfsomvang	-0.04	0.03	-1.25

* = significant op 5% niveau

** = significant op 1% niveau

-2 x log likelihood = 1453.3

Chi-kwadraat = 150.7; d.f. = 28; p < 0.01

n = 1379

Tabel 5 Schatting van het vereiste opleidingsniveau (probit-model)

Variabele	Geschatte parameter	Standaard fout	t-waarde
constante	1.41	1.59	0.89
geslacht	0.05	0.09	0.58
leeftijd	-0.01	0.49	-0.03
havo	-0.23	0.13	-1.84
vwo	-0.22	0.12	-1.81
werkervaring	0.03	0.09	0.32
bestuurservaring	0.13	0.09	1.47
accountancy & belasting vt/dt	0.18	0.25	0.74
bedrijfsinformatica vt	0.28	0.22	1.27
econ.-juridisch & bestuur vt/dt	-0.69	0.22	-3.11**
commerciële economie vt	-0.35	0.16	-2.16*
communicatie vt	-0.25	0.27	-0.94
econ.-linguïstisch & vertaler vt	-0.71	0.18	-4.04**
hotel & toerisme/recreatie vt	-0.40	0.18	-2.15*
huishoudwetenschappen vt	-0.60	0.22	-2.73**
journalistiek vt	-0.02	0.27	-0.09
bibliotheek vt/dt	0.07	0.33	0.22
bedrijfseconomie dt	-0.54	0.35	-1.51
bedrijfsinformatica dt	-0.53	0.34	-1.57
commerciële economie dt	-0.70	0.32	-2.20*
deeltijdstudie/werk	0.26	0.24	1.10
studieduur	-0.00	0.00	-1.01
afstudeerduur	0.01	0.02	0.37
baanmobiliteit	-0.13	0.08	-1.63
branche	-0.20	0.11	-1.81
werkregio Noord	0.48	0.24	2.03*
werkregio Oost	0.05	0.16	0.29
werkregio West	0.01	0.13	0.10
bedrijfsomvang	0.04	0.03	1.34

* = significant op 5% niveau

** = significant op 1% niveau

-2 x log likelihood = 1382.9

Chi-kwadraat = 99.3; d.f. = 28; p <0.01

n = 1430

Tabel 6 Schatting van de kans op leidinggeven (probit-model)

Variabele	Geschatte parameter	Standaard fout	t-waarde
constante	-5.77	1.42	-4.05**
geslacht	0.20	0.08	2.33*
leeftijd	1.51	0.44	3.47**
havo	0.19	0.11	1.67
vwo	-0.08	0.11	-0.81
werkervaring	0.33	0.08	3.99**
bestuurservaring	0.20	0.08	2.50*
accountancy & belasting vt/dt	0.45	0.19	2.34*
bedrijfsinformatica vt	-0.36	0.19	-1.93
econ.-juridisch & bestuur vt/dt	-0.26	0.22	-1.18
commerciële economie vt	0.03	0.15	0.23
communicatie vt	0.04	0.25	0.16
econ.-linguïstisch & vertaler vt	0.42	0.16	2.55*
hotel & toerisme/recreatie vt	0.49	0.16	3.01**
huishoudwetenschappen vt	0.76	0.20	3.73**
journalistiek vt	-0.35	0.25	-1.43
bibliotheek vt/dt	-0.05	0.29	-0.18
bedrijfseconomie dt	0.14	0.31	0.46
bedrijfsinformatica dt	-0.12	0.29	-0.40
commerciële economie dt	-0.05	0.29	-0.16
deeltijdstudie/werk	0.25	0.21	1.19
studieduur	-0.00	0.00	-1.05
afstudeerduur	-0.01	0.01	-0.71
baanmobiliteit	-0.07	0.08	-0.90
branche	0.25	0.10	2.45*
werkregio Noord	0.29	0.20	1.47
werkregio Oost	0.15	0.15	1.03
werkregio West	0.09	0.13	0.74
bedrijfsomvang	-0.02	0.03	-0.57

* = significant op 5% niveau

** = significant op 1% niveau

-2 x log likelihood = 1603.6

Chi-kwadraat = 154.0; d.f. = 28; p < 0.01

n = 1440

Tabel 7 Schatting van het inkomen bij een volledige werkweek (na logaritmische transformatie; regressie-model)

Variabele	Geschatte parameter	Standaard fout	t-waarde
constante	6.35	0.22	29.16**
geslacht	0.00	0.01	0.23
leeftijd	0.49	0.07	7.39**
havo	-0.00	0.02	-0.27
vwo	0.01	0.02	0.89
werkervaring	0.02	0.01	1.37
bestuurservaring	0.03	0.01	2.49*
accountancy & belasting vt/dt	0.10	0.03	3.29**
bedrijfsinformatica vt	0.09	0.03	3.42**
econ.-juridisch & bestuur vt/dt	0.02	0.03	0.62
commerciële economie vt	-0.02	0.02	-0.73
communicatie vt	0.02	0.04	0.63
econ.-linguïstisch & vertaler vt	-0.03	0.02	-1.34
hotel & toerisme/recreatie vt	-0.02	0.02	-0.87
huishoudwetenschappen vt	-0.02	0.03	-0.67
journalistiek vt	0.06	0.03	1.71
bibliotheek vt/dt	-0.13	0.04	-3.13**
bedrijfseconomie dt	0.12	0.05	2.60**
bedrijfsinformatica dt	0.16	0.05	3.57**
commerciële economie dt	0.08	0.04	1.79
deeltijdstudie/werk	0.12	0.03	3.79**
studieduur	-0.00	0.00	-1.28
afstudeerduur	0.00	0.00	1.25
baanmobiliteit	0.00	0.01	0.06
branche	-0.02	0.01	-1.14
werkregio Noord	-0.02	0.03	-0.51
werkregio Oost	-0.01	0.02	-0.45
werkregio West	0.02	0.02	1.29
bedrijfsomvang	0.02	0.00	3.76**

* = significant op 5% niveau

** = significant op 1% niveau

R-kwadraat, gecorrigeerd = 0.29

F = 20.4; d.f. = 28; p < 0.01

n = 1353

Bijlage 4 Tabellen aansluiting tussen studierichting en huidige functie

Bijlage 4.1.A Werkenden heo die aan werkaspect zeer of tamelijk veel belang hechten, per studierichting

	Studierichting HEO				
	accountancy	bedrijfs-	econ.-jur.&	bestuur	economie
	belasting	economie	vt informatica	vt/dt	vt
	vt/dt				
Algemene vaktheoretische kennis	100%	91%	92%	85%	84%
Specialistische vakkennis	97%	79%	90%	86%	80%
Bijhouden recente ontwikkelingen in eigen vakgebied	96%	78%	87%	91%	83%
Kennis over toepassingsmogelijkheden materialen	44%	39%	42%	29%	48%
Toepassen van vakspecifieke methoden en technieken	90%	76%	93%	61%	65%
Analytische en diagnostische vaardigheden	92%	93%	96%	85%	85%
Originaliteit, conceptualiteit, innovatief vermogen	77%	72%	89%	82%	86%
Zelfstandigheid, initiatieven nemen	99%	98%	95%	99%	96%
Statistische/reken-/wiskundige kennis/vaardigheden	73%	73%	50%	44%	65%
Kennis van computerprogrammatuur, informatica	83%	87%	92%	66%	75%
Omgaan met apparatuur e.d.; technisch inzicht	13%	24%	45%	16%	24%
Ambachtelijke, praktische vaardigheden	32%	16%	24%	17%	16%
Inzicht in wettelijke regelingen in eigen vakgebied	100%	69%	32%	85%	58%
Inzicht in arbeidsvoorwaarden, arbeidsrecht	67%	43%	22%	48%	37%
Inzicht in bedrijfsvoering en bedrijfsorganisatie	76%	84%	80%	71%	76%
Inzicht in financieel management van organisatie	83%	91%	54%	58%	67%
Inzicht in, uitvoeren van admin. e.a. beheerstaken	91%	87%	70%	72%	64%
Plannen, coördineren, organiseren van activiteiten	82%	84%	89%	86%	90%
Documenteren, registreren en archiveren	93%	77%	81%	57%	67%
Commerciële kennis en vaardigheden	35%	34%	35%	42%	87%
Verzorgen van voorlichting, advies, pr, publiciteit	47%	38%	52%	66%	70%
Pedagogisch-didactische vaardigheden	78%	63%	73%	51%	59%
Mondelinge presentatie	97%	90%	92%	91%	93%
Schriftelijke presentatie	99%	92%	94%	91%	90%
Actieve en passieve beheersing van vreemde talen	46%	41%	47%	32%	61%
Leidinggeven	78%	52%	47%	41%	55%
Samenwerken met collega's	100%	96%	97%	96%	96%
Contacten leggen en onderhouden met derden	100%	86%	78%	90%	92%
Inlevingsvermogen	88%	85%	92%	84%	89%
Aanpassingsvermogen, flexibiliteit	97%	96%	98%	92%	94%
Lichamelijke conditie	43%	36%	30%	34%	54%

Bijlage 4.1.B Werkenden heo die aan werkaspect zeer of tamelijk veel belang hechten, per studierichting

Bijlage 4.1b Werkenden HEO die aan werkaspect zeer of tamelijk veel belang hechten, per studierichting					
	communie- catie vt	Studierichting HEO			
		economisch- linguïst. & toer./recr. vertaler vt	hotel & huishoud- wetensch. vt	journa- listiek vt	
Algemene vaktheoretische kennis	79%	81%	84%	85%	84%
Specialistische vakkennis	79%	69%	79%	72%	77%
Bijhouden recente ontwikkelingen in eigen vakgebied	74%	77%	88%	88%	87%
Kennis over toepassingsmogelijkheden materialen	50%	39%	42%	50%	42%
Toepassen van vakspecifieke methoden en technieken	72%	50%	63%	72%	57%
Analytische en diagnostische vaardigheden	79%	70%	80%	80%	89%
Originaliteit, conceptualiteit, innovatief vermogen	93%	81%	88%	88%	95%
Zelfstandigheid, initiatieven nemen	98%	96%	95%	99%	100%
Statistische/reken-/wiskundige kennis/vaardigheden	33%	44%	54%	54%	16%
Kennis van computerprogrammatuur, informatica	57%	67%	75%	65%	41%
Omgaan met apparatuur e.d.; technisch inzicht	17%	25%	20%	29%	30%
Ambachtelijke, praktische vaardigheden	42%	13%	26%	29%	57%
Inzicht in wettelijke regelingen in eigen vakgebied	49%	50%	61%	68%	54%
Inzicht in arbeidsvoorwaarden, arbeidsrecht	30%	31%	55%	61%	54%
Inzicht in bedrijfsvoering en bedrijfsorganisatie	71%	59%	82%	78%	48%
Inzicht in financieel management van organisatie	56%	48%	74%	65%	33%
Inzicht in, uitvoeren van admin. e.a. beheerstaken	57%	71%	77%	81%	13%
Plannen, coördineren, organiseren van activiteiten	91%	85%	90%	89%	80%
Documenteren, registreren en archiveren	60%	71%	66%	60%	69%
Commerciële kennis en vaardigheden	76%	78%	86%	64%	20%
Verzorgen van voorlichting, advies, pr, publiciteit	84%	61%	74%	67%	59%
Pedagogisch-didactische vaardigheden	67%	41%	66%	71%	48%
Mondelinge presentatie	91%	95%	98%	97%	94%
Schriftelijke presentatie	91%	92%	92%	92%	92%
Actieve en passieve beheersing van vreemde talen	60%	80%	72%	43%	81%
Leidinggeven	64%	37%	66%	64%	44%
Samenwerken met collega's	95%	96%	95%	99%	97%
Contacten leggen en onderhouden met derden	95%	93%	96%	92%	92%
Inlevingsvermogen	93%	87%	90%	92%	92%
Aanpassingsvermogen, flexibiliteit	93%	96%	97%	99%	95%
Lichamelijke conditie	46%	39%	58%	46%	44%

Bijlage 4.1.C Werkenden heo die aan werkaspect zeer of tamelijk veel belang hechten, per studierichting

	Studierichting HEO				Totaal HEO	Totaal HBO
	bibliotheek		bedrijfs- economie		bedrijfs- economie	commerciële economie
	vt/dt	dt	vt/dt	dt	vt/dt	dt
Algemene vaktheoretische kennis	83%	93%	81%	96%	86%	91%
Specialistische vakken	83%	83%	77%	78%	80%	84%
Bijhouden recente ontwikkelingen in eigen vakgebied	76%	83%	88%	85%	84%	88%
Kennis over toepassingsmogelijkheden materialen	66%	34%	53%	36%	43%	61%
Toepassen van vakspecifieke methoden en technieken	75%	71%	72%	93%	69%	81%
Analytische en diagnostische vaardigheden	73%	90%	83%	98%	84%	85%
Originaliteit, conceptualiteit, innovatief vermogen	80%	86%	83%	93%	84%	87%
Zelfstandigheid, initiatieven nemen	100%	93%	100%	96%	97%	97%
Statistische/reken-/wiskundige kennis/vaardigheden	20%	78%	60%	50%	54%	41%
Kennis van computerprogrammatuur, informatica	83%	90%	74%	89%	75%	59%
Omggaan met apparatuur e.d.; technisch inzicht	41%	27%	17%	39%	25%	38%
Ambachtelijke, praktische vaardigheden	27%	17%	19%	26%	23%	40%
Inzicht in wettelijke regelingen in eigen vakgebied	34%	74%	68%	30%	59%	65%
Inzicht in arbeidsvoorwaarden, arbeidsrecht	41%	48%	40%	17%	42%	55%
Inzicht in bedrijfsvoering en bedrijfsorganisatie	66%	90%	83%	85%	75%	61%
Inzicht in financieel management van organisatie	54%	95%	70%	72%	66%	50%
Inzicht in, uitvoeren van admin. e.a. beheerstaken	83%	79%	70%	74%	72%	55%
Plannen, coördineren, organiseren van activiteiten	83%	93%	87%	89%	87%	85%
Documenteren, registreren en archiveren	90%	60%	68%	80%	71%	67%
Commerciële kennis en vaardigheden	37%	38%	81%	22%	62%	34%
Verzorgen van voorlichting, advies, pr, publiciteit	85%	36%	80%	43%	62%	53%
Pedagogisch-didactische vaardigheden	73%	62%	65%	61%	61%	76%
Mondelinge presentatie	93%	88%	96%	100%	94%	90%
Schriftelijke presentatie	85%	90%	96%	98%	92%	86%
Actieve en passieve beheersing van vreemde talen	46%	48%	51%	43%	58%	43%
Leidinggeven	29%	67%	64%	76%	54%	64%
Samenwerken met collega's	80%	93%	98%	98%	96%	95%
Contacten leggen en onderhouden met derden	88%	85%	94%	83%	91%	91%
Inlevingsvermogen	80%	88%	89%	89%	88%	90%
Aanpassingsvermogen, flexibiliteit	90%	95%	100%	100%	96%	95%
Lichamelijke conditie	32%	44%	53%	43%	45%	62%

Bijlage 4.2.A Werkenden heo die behoefte hebben (gehad) aan bijscholing naar werkaspect, per studierichting

	Studierichting HEO				
	accountancy	bedrijfs- economie	bedrijfs- vt informatica	econ.-jur.& commerciële bestuur	economie vt
	vt/dt	vt	vt	vt/dt	vt
Algemene vaktheoretische kennis	27%	27%	24%	35%	25%
Specialistische vakkennis	55%	54%	60%	69%	57%
Bijhouden recente ontwikkelingen in eigen vakgebied	57%	36%	35%	58%	29%
Kennis over toepassingsmogelijkheden materialen	20%	18%	19%	15%	24%
Toepassen van vakspecifieke methoden en technieken	35%	31%	39%	23%	31%
Analytische en diagnostische vaardigheden	24%	25%	22%	24%	18%
Originaliteit, conceptualiteit, innovatief vermogen	14%	14%	10%	11%	16%
Zelfstandigheid, initiatieven nemen	18%	13%	8%	15%	14%
Statistische/reken-/wiskundige kennis/vaardigheden	4%	9%	6%	13%	13%
Kennis van computerprogrammatuur, informatica	36%	46%	32%	43%	41%
Omggaan met apparatuur e.d.; technisch inzicht	6%	6%	15%	7%	16%
Ambachtelijke, praktische vaardigheden	4%	3%	6%	3%	4%
Inzicht in wettelijke regelingen in eigen vakgebied	38%	39%	9%	49%	28%
Inzicht in arbeidsvoorwaarden, arbeidsrecht	16%	20%	7%	18%	19%
Inzicht in bedrijfsvoering en bedrijfsorganisatie	7%	29%	22%	21%	21%
Inzicht in financieel management van organisatie	14%	33%	15%	17%	19%
Inzicht in, uitvoeren van admin. e.a. beheerstaken	15%	25%	14%	15%	16%
Plannen, coördineren, organiseren van activiteiten	14%	24%	27%	16%	25%
Documenteren, registreren en archiveren	9%	12%	16%	6%	10%
Commerciële kennis en vaardigheden	10%	8%	12%	16%	37%
Verzorgen van voorlichting, advies, pr, publiciteit	12%	9%	15%	21%	32%
Pedagogisch-didactische vaardigheden	14%	16%	23%	16%	19%
Mondelinge presentatie	39%	34%	36%	34%	40%
Schriftelijke presentatie	29%	25%	20%	26%	23%
Actieve en passieve beheersing van vreemde talen	16%	14%	7%	12%	26%
Leidinggeven	22%	20%	22%	21%	24%
Samenwerken met collega's	11%	8%	10%	11%	10%
Contacten leggen en onderhouden met derden	23%	18%	17%	18%	20%
Inlevingsvermogen	4%	9%	9%	4%	12%
Aanpassingsvermogen, flexibiliteit	5%	9%	6%	5%	9%
Lichamelijke conditie	1%	2%	5%	4%	7%

Bijlage 4.2.B Werkenden heo die behoefte hebben (gehad) aan bijscholing naar werkaspect, per studierichting

	Studierichting HEO				
	communi- catie vt	economisch-	hotel &	huishoud-	journa- listiek vt
		linguïst. & toer./recr.	wetensch.		
		vertaler vt	vt	vt	
Algemene vaktheoretische kennis	15%	24%	22%	39%	22%
Specialistische vak kennis	43%	52%	39%	58%	40%
Bijhouden recente ontwikkelingen in eigen vakgebied	23%	28%	26%	29%	22%
Kennis over toepassingsmogelijkheden materialen	26%	17%	17%	16%	13%
Toepassen van vakspecifieke methoden en technieken	33%	25%	23%	36%	30%
Analytische en diagnostische vaardigheden	23%	19%	16%	23%	29%
Originaliteit, conceptualiteit, innovatief vermogen	28%	13%	16%	19%	13%
Zelfstandigheid, initiatieven nemen	8%	11%	9%	10%	7%
Statistische/reken-/wiskundige kennis/vaardigheden	3%	8%	15%	12%	8%
Kennis van computerprogrammatuur, informatica	24%	34%	45%	43%	31%
Omgaan met apparatuur e.d.; technisch inzicht	5%	11%	4%	6%	15%
Ambachtelijke, praktische vaardigheden	11%	2%	6%	6%	13%
Inzicht in wettelijke regelingen in eigen vakgebied	21%	19%	30%	39%	18%
Inzicht in arbeidsvoorwaarden, arbeidsrecht	16%	13%	26%	38%	23%
Inzicht in bedrijfsvoering en bedrijfsorganisatie	16%	18%	20%	26%	16%
Inzicht in financieel management van organisatie	13%	14%	27%	27%	11%
Inzicht in, uitvoeren van admin. e.a. beheerstaken	11%	13%	14%	14%	
Plannen, coördineren, organiseren van activiteiten	21%	19%	17%	30%	9%
Documenteren, registreren en archiveren	11%	12%	11%	9%	9%
Commerciële kennis en vaardigheden	18%	40%	39%	42%	17%
Verzorgen van voorlichting, advies, pr, publiciteit	18%	21%	28%	25%	17%
Pedagogisch-didactische vaardigheden	10%	10%	15%	22%	4%
Mondelinge presentatie	24%	28%	22%	32%	18%
Schriftelijke presentatie	19%	10%	20%	26%	13%
Actieve en passieve beheersing van vreemde talen	13%	18%	18%	22%	18%
Leidinggeven	19%	16%	17%	28%	14%
Samenwerken met collega's	5%	8%	7%	10%	5%
Contacten leggen en onderhouden met derden	11%	17%	15%	17%	7%
Inlevingsvermogen	13%	6%	6%	9%	2%
Aanpassingsvermogen, flexibiliteit	3%	6%	5%	10%	4%
Lichamelijke conditie	3%	0%	5%	3%	5%

Bijlage 4.2.C Werkenden heo die die behoefte hebben (gehad) aan bijscholing naar werkaspect, per studierichting

	Studierichting HEO				Totaal HEO	Totaal HBO
	bibliotheek		bedrijfs- commerciële			
	vt/dt	economie dt	informatica	economie dt		
Algemene vaktheoretische kennis	13%	15%	31%	20%	25%	26%
Specialistische vak kennis	44%	54%	57%	52%	52%	55%
Bijhouden recente ontwikkelingen in eigen vakgebied	23%	51%	45%	34%	34%	40%
Kennis over toepassingsmogelijkheden materialen	16%	8%	11%	19%	18%	23%
Toepassen van vakspecifieke methoden en technieken	21%	27%	52%	33%	30%	37%
Analytische en diagnostische vaardigheden	5%	22%	30%	39%	21%	27%
Originaliteit, conceptualiteit, innovatief vermogen	13%	17%	14%	30%	15%	15%
Zelfstandigheid, initiatieven nemen	13%	10%	18%	24%	12%	13%
Statistische/reken-/wiskundige kennis/vaardigheden	15%	10%	2%	9%	10%	10%
Kennis van computerprogrammatuur, informatica	70%	46%	43%	42%	40%	40%
Omgaan met apparatuur e.d.; technisch inzicht	13%	5%	11%	10%	10%	12%
Ambachtelijke, praktische vaardigheden	8%		9%	9%	5%	10%
Inzicht in wettelijke regelingen in eigen vakgebied	21%	46%	11%	31%	28%	30%
Inzicht in arbeidsvoorwaarden, arbeidsrecht	18%	20%	7%	21%	19%	24%
Inzicht in bedrijfsvoering en bedrijfsorganisatie	15%	28%	20%	26%	21%	24%
Inzicht in financieel management van organisatie	23%	27%	9%	29%	20%	23%
Inzicht in, uitvoeren van admin. e.a. beheerstaken	20%	22%	18%	24%	15%	16%
Plannen, coördineren, organiseren van activiteiten	35%	15%	39%	27%	22%	24%
Documenteren, registreren en archiveren	15%	7%	16%	19%	11%	13%
Commerciële kennis en vaardigheden	13%	13%	11%	30%	27%	17%
Verzorgen van voorlichting, advies, pr, publiciteit	26%	5%	9%	18%	21%	20%
Pedagogisch-didactische vaardigheden	15%	20%	18%	19%	16%	23%
Mondelinge presentatie	28%	33%	45%	47%	32%	28%
Schriftelijke presentatie	20%	24%	42%	21%	21%	22%
Actieve en passieve beheersing van vreemde talen	23%	15%	5%	27%	18%	15%
Leidinggeven	13%	34%	32%	30%	21%	23%
Samenwerken met collega's	5%	7%	5%	19%	9%	10%
Contacten leggen en onderhouden met derden	13%	17%	13%	16%	17%	16%
Inlevingsvermogen	3%	5%	7%	10%	8%	7%
Aanpassingsvermogen, flexibiliteit		2%	5%	5%	6%	7%
Lichamelijke conditie		7%	7%	5%	4%	6%

Bijlage 4.3.A Werkenden heo die vinden dat aan werkaspect tijdens hbo meer aandacht moet worden besteed, per studierichting

	Studierichting HEO				
	accountancy	bedrijfs- economie	bedrijfs- vt informatica	econ.-jur.& bestuur	commerciële economie vt
	vt/dt	vt	vt	vt/dt	vt
Algemene vaktheoretische kennis	13%	9%	12%	12%	13%
Specialistische vakken	26%	16%	24%	27%	28%
Bijhouden recente ontwikkelingen in eigen vakgebied	50%	23%	42%	35%	25%
Kennis over toepassingsmogelijkheden materialen	14%	12%	8%	7%	15%
Toepassen van vakspecifieke methoden en technieken	28%	17%	27%	16%	21%
Analytische en diagnostische vaardigheden	38%	35%	35%	39%	43%
Originaliteit, conceptuualiteit, innovatief vermogen	19%	30%	31%	43%	50%
Zelfstandigheid, initiatieven nemen	44%	44%	39%	50%	49%
Statistische/reken-/wiskundige kennis/vaardigheden	3%	9%	6%	9%	14%
Kennis van computerprogrammatuur, informatica	39%	48%	18%	41%	46%
Omgaan met apparatuur e.d.; technisch inzicht	4%	5%	18%	7%	7%
Ambachtelijke, praktische vaardigheden	8%	3%	7%	3%	4%
Inzicht in wettelijke regelingen in eigen vakgebied	35%	25%	12%	28%	24%
Inzicht in arbeidsvoorwaarden, arbeidsrecht	12%	22%	19%	22%	28%
Inzicht in bedrijfsvoering en bedrijfsorganisatie	8%	31%	30%	27%	31%
Inzicht in financieel management van organisatie	15%	33%	17%	26%	22%
Inzicht in, uitvoeren van admin. e.a. beheerstaken	19%	28%	18%	18%	18%
Plannen, coördineren, organiseren van activiteiten	21%	39%	53%	37%	58%
Documenteren, registreren en archiveren	19%	17%	33%	13%	18%
Commerciële kennis en vaardigheden	12%	14%	16%	17%	43%
Verzorgen van voorlichting, advies, pr, publiciteit	20%	17%	27%	40%	43%
Pedagogisch-didactische vaardigheden	24%	31%	46%	21%	32%
Mondelinge presentatie	53%	58%	52%	54%	65%
Schriftelijke presentatie	41%	45%	41%	47%	41%
Actieve en passieve beheersing van vreemde talen	12%	19%	9%	16%	25%
Leidinggeven	31%	37%	33%	31%	45%
Samenwerken met collega's	23%	31%	35%	29%	33%
Contacten leggen en onderhouden met derden	46%	40%	35%	41%	43%
Inlevingsvermogen	15%	24%	19%	19%	23%
Aanpassingsvermogen, flexibiliteit	21%	28%	20%	31%	28%
Lichamelijke conditie	9%	5%	11%	14%	12%

Bijlage 4.3.B Werkenden heo die vinden dat aan werkaspect tijdens hbo meer aandacht moet worden besteed, per studierichting

	Studierichting HEO				
	communi-	economisch-	hotel &	huishoud-	journ-
	catie vt	linguïst. & toer./recr. vertaler vt	vt	wetensch. listiek vt	vt
Algemene vaktheoretische kennis	22%	15%	18%	17%	35%
Specialistische vakkennis	41%	20%	31%	19%	54%
Bijhouden recente ontwikkelingen in eigen vakgebied	37%	22%	43%	31%	53%
Kennis over toepassingsmogelijkheden materialen	41%	9%	11%	13%	24%
Toepassen van vakspecifieke methoden en technieken	50%	13%	24%	17%	36%
Analytische en diagnostische vaardigheden	45%	44%	39%	34%	59%
Originaliteit, conceptualiteit, innovatief vermogen	68%	45%	48%	43%	53%
Zelfstandigheid, initiatieven nemen	33%	57%	40%	39%	47%
Statistische/reken-/wiskundige kennis/vaardigheden	8%	16%	17%	20%	2%
Kennis van computerprogrammatuur, informatica	36%	47%	53%	41%	22%
Omgaan met apparatuur e.d.; technisch inzicht	8%	8%	5%	13%	16%
Ambachtelijke, praktische vaardigheden	18%	5%	7%	7%	43%
Inzicht in wettelijke regelingen in eigen vakgebied	33%	20%	35%	32%	38%
Inzicht in arbeidsvoorwaarden, arbeidsrecht	25%	27%	30%	34%	40%
Inzicht in bedrijfsvoering en bedrijfsorganisatie	43%	36%	32%	31%	30%
Inzicht in financieel management van organisatie	30%	24%	34%	40%	16%
Inzicht in, uitvoeren van admin. e.a. beheerstaken	21%	22%	21%	24%	5%
Plannen, coördineren, organiseren van activiteiten	53%	53%	41%	48%	45%
Documenteren, registreren en archiveren	28%	20%	19%	17%	36%
Commerciële kennis en vaardigheden	29%	50%	54%	46%	14%
Verzorgen van voorlichting, advies, pr, publiciteit	17%	37%	40%	34%	16%
Pedagogisch-didactische vaardigheden	32%	24%	31%	33%	18%
Mondelinge presentatie	61%	53%	45%	43%	66%
Schriftelijke presentatie	22%	20%	36%	41%	39%
Actieve en passieve beheersing van vreemde talen	17%	16%	29%	58%	36%
Leidinggeven	32%	42%	35%	43%	21%
Samenwerken met collega's	24%	34%	22%	28%	29%
Contacten leggen en onderhouden met derden	46%	45%	44%	34%	50%
Inlevingsvermogen	28%	16%	23%	22%	29%
Aanpassingsvermogen, flexibiliteit	23%	28%	21%	20%	38%
Lichamelijke conditie	10%	9%	20%	11%	21%

Bijlage 4.3.C Werkenden heo die vinden dat aan werkaspect tijdens hbo meer aandacht moet worden besteed, per studierichting

	Studierichting HEO				Totaal HEO		Totaal HBO
	bibliotheek vt/dt	bedrijfs- economie	bedrijfs- informatica	commerciële economie	dt	dt	
Algemene vaktheoretische kennis	13%	10%	20%	11%	15%	22%	
Specialistische vakken	41%	32%	24%	25%	27%	35%	
Bijhouden recente ontwikkelingen in eigen vakgebied	32%	29%	39%	23%	33%	37%	
Kennis over toepassingsmogelijkheden materialen	31%	5%	7%	12%	13%	25%	
Toepassen van vakspecifieke methoden en technieken	34%	24%	37%	33%	23%	34%	
Analytische en diagnostische vaardigheden	16%	41%	40%	61%	40%	39%	
Originaliteit, conceptualiteit, innovatief vermogen	32%	39%	28%	58%	42%	35%	
Zelfstandigheid, initiatieven nemen	34%	46%	43%	60%	46%	40%	
Statistische/reken-/wiskundige kennis/vaardigheden	18%	10%		14%	12%	11%	
Kennis van computerprogrammatuur, informatica	82%	45%	20%	41%	43%	40%	
Omgaan met apparatuur e.d.; technisch inzicht	22%	7%	7%	2%	8%	14%	
Ambachtelijke, praktische vaardigheden	14%	5%	2%	9%	8%	14%	
Inzicht in wettelijke regelingen in eigen vakgebied	24%	32%	11%	19%	26%	38%	
Inzicht in arbeidsvoorwaarden, arbeidsrecht	26%	37%	15%	37%	26%	37%	
Inzicht in bedrijfsvoering en bedrijfsorganisatie	24%	27%	28%	42%	31%	31%	
Inzicht in financieel management van organisatie	32%	27%	17%	40%	26%	28%	
Inzicht in, uitvoeren van admin. e.a. beheerstaken	29%	22%	17%	30%	20%	22%	
Plannen, coördineren, organiseren van activiteiten	45%	51%	61%	53%	47%	43%	
Documenteren, registreren en archiveren	34%	20%	30%	24%	21%	23%	
Commerciële kennis en vaardigheden	32%	15%	18%	48%	34%	22%	
Verzorgen van voorlichting, advies, pr, publiciteit	46%	18%	24%	43%	33%	30%	
Pedagogisch-didactische vaardigheden	39%	33%	20%	29%	30%	37%	
Mondelinge presentatie	47%	56%	56%	78%	55%	48%	
Schriftelijke presentatie	24%	59%	49%	67%	38%	40%	
Actieve en passieve beheersing van vreemde talen	35%	17%	11%	25%	23%	20%	
Leidinggeven	22%	51%	46%	43%	38%	35%	
Samenwerken met collega's	8%	22%	26%	40%	29%	29%	
Contacten leggen en onderhouden met derden	27%	44%	30%	52%	42%	38%	
Inlevingsvermogen	8%	24%	24%	34%	22%	21%	
Aanpassingsvermogen, flexibiliteit	11%	24%	16%	27%	25%	23%	
Lichamelijke conditie	6%	5%	7%	22%	12%	17%	

De HBO-Monitor is in opdracht

van de HBO-Raad ontwikkeld

door het Researchcentrum voor

Onderwijs en Arbeidsmarkt (ROA),

in samenwerking met het

Servicebureau Schoolverlaters-

informatie. De HBO-Monitor 1991

wordt uitgegeven in zes delen van

ongeveer gelijke omvang, die elk

een sector van het hbo bestrijken:

- Hoger economisch onderwijs
- Hoger technisch onderwijs
- Hoger gezondheidszorgonderwijs
- Hoger sociaal-agogisch onderwijs
- Hoger pedagogisch onderwijs
- Kunstonderwijs

HBO-Monitor 1991

De HBO-Monitor is een volgsysteem voor afgestudeerden van het hoger beroepsonderwijs (hbo) en biedt inzicht in hun arbeidsmarktpositie.

De HBO-Monitor geeft antwoord op vragen als: Waar gaan afgestudeerde hbo'ers werken? Wat voor functies vervullen ze? Wat verdienen ze? Hoe hebben ze werk gevonden en hoe lang duurde dit? Vinden ze dat hun opleiding aansluit op de praktijk? Welke kennis en vaardigheden missen ze? Welke ontwikkelingen zijn te signaleren als het gaat om de vraag naar bepaalde afgestudeerden? De antwoorden op deze en andere vragen zijn onderscheiden naar studierichting, persoonskenmerken, regio en dergelijke.

De HBO-Monitor verschijnt jaarlijks opdat veranderingen kunnen worden waargenomen. Deze eerste editie is gebaseerd op 16.000 enquêtes die de 50 deelnemende hogescholen eind 1991 en begin 1992 onder hun afgestudeerden hebben laten uitvoeren. Aan de hand van de HBO-Monitor kunnen hogescholen de resultaten van hun afgestudeerden afmeten aan het landelijk beeld. De deelnemende hogescholen ontvangen daartoe een 'individuele', vertrouwelijke rapportage.

De rapportages per sector zijn openbaar. Voor bedrijven en instellingen biedt de HBO-Monitor waardevolle informatie voor onder meer hun personeels- en scholingsbeleid.

Bestellingen kunnen schriftelijk

De prijs per deel is 74,00

worden gericht aan:

inclusief verzendkosten

HBO-Raad, Besteladministratie

Zij alle zes delen bestellen

Postbus 123, 2001 GC Den Haag

ontvangen zonder extra kosten

tevens samen met

verzamelcassette